

Bugu na Biyu 1428H/2007M
Adadin da aka buga: Kwafi 10,000
ISBN 978-2076-68-5

© Haqfen buga wannan littafi na Mu'assasatu Ahlil Baiti Was
Sahabah, Najeriya ne.
Wanda yake son buga shi saboda Allah yana iya tuntunarmu a
adireshinmu kamar haka:
97, Ahmadu Bello Way, P.O.Box 2491,
Sokoto, Najeriya.

Ko kuma ya tuntuni Mawallafin a
mansursokoto@yahoo.co.uk

Baraden Musulunci 2

QADDARA TA RIGA FATA

Ingantaccen Tarihin Halifofi, Da bayanin abin
da ya faru a tsakanin Musulmi tun daga
rasuwar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi*
Wasallama har zuwa rikicin Karbala

دراسة تحليلية لأحداث ما بعد الرسول صلى الله عليه وسلم
إلى موقعة كربلاء
بلغه الهوسا

Wallafar

Muhammad Mansur Ibrahim
Na Cibiyar Nazarin Addinin Musulunci
Ta Jami'ar Usmanu Xan Fodiyo, Sakkwato

Bugawa da yaxawa:
Cibiyar Ahlul Baiti da Sahabbai,
Nigeria.

- 1.9.1 Abubakar ya zama khalifan farko:.....
- 1.9.2 Ko Ali ya yi mubaya'a ga Abubakar?.....
- 1.9.3 Ayyukan Abubakar a lokacin shugabancinsa:.....
- 1.9.4 Yaqe - yaqen da a ka yi a lokacinsa.....
- 1.9.5. Jagororin Jihadi na wannan lokaci.....
- 1.9.6. Bayan gama yaqin Ridda.....
- 1.9.7 Ajali ya kusanto, Abubakar ya nemi shawarar Sahabbai ...

Babi na Biyu:

- Khalifancin Umar xan Khaxxabi.....
- 2.1 Sunansa da Asalinsa:.....
- 2.2 Haifuwarsa:.....
- 2.3 Siffarsa da xabi'unsu:.....
- 2.4 Rayuwarsa kafin zuwan Musulunci:.....
- 2.5.1 Yadda Musulunci ya ratsa zuciyarsa.....
- 2.5.2 Musulunci ya xaukaka da shigowarsa....
- 2.5.3 Gudunmawarsa ga Musulunci.....
- 2.6 Umar ya dace da Alqur'ani:.....
- 2.7 Umar ya zama Sarkin Musulmi:.....
- 2.8 Qaunar da Umar yake bayyana ma *Ahlulbaiti*:.....
- 2.9 Yadda Umar yake kula da dukiyar jama'a

Bismillahir Rahmanir Rahim

Abubuwan da ke ciki

- Gabatarwa.....
- Shimfixa.....
- i. Farkon Jinyar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.....
- ii. Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* Ya Samu Sauqi.....
- iii. Idan Ajali Ya Yi kira.....
- iv. Ko Wace Rai Mai Xanxanar Mutuwa Ce.....
- Babi na xaya:**
- Khalifancin Abubakar Xan Abu Quhafah....
- 1. Abubakar Na Manzon Allah.....
- 1.1 Sunansa:.....
- 1.2 Iyayensa:.....
- 1.2.3 Haifuwarsa:.....
- 1.3 Siffarsa:.....
- 1.4 Xabi'unsu da Halayensa:.....
- 1.5 Iyalinsa:.....
- 1.6 Matsayinsa kafin zuwan Musulunci.....
- 1.4 Musuluntarsa:.....
- 1.5 Gudunmawarsa ga addini:.....
- 1.6 Damana mai ban samu.....
- 1.7 Wasu daga cikin Darajojinsa:.....
- 1.8 Jaruntakarsa da tsayuwar ra'ayinsa.....
- 1.9 Nuni ya ishi mai hankali.....

4.1.1 Sunansa da Asalinsa:.....	
4.1.2 Tashinsa:.....	
4.2 Darajojinsa:.....	
4.3 Matsayin Ali a zamanin Khalifofi:.....	
4.4 Ali ya zama Sarkin Musulmi:.....	
4.5 Yaqin Basasar Raqumi:.....	
4.5.1 Matsayin Xalha da Zubairu:.....	
4.6 Yaqin Basasar Siffin:.....	
4.6.1 Mu'awiyah har yanzu bai yi mubaya'a ba	
4.6.2 Dakatar da buxa wuta:.....	
4.6.3 Banbancin ra'ayin Sahabbai	
dangane da wannan yaqin:.....	
4.6.4 Qaddara ta riga fata:.....	
4.6.5 Bango ya tsage a rundunar Ali :.....	
4.6.6 Tsugunne ba ta qare ba.....	
4.7 Ali ya yi shahada:.....	
Babi na Biyar:	
Khalifancin Al Hassan Xan Ali:.....	
5.1 Sunansa da asalinsa:.....	
5.2 Siffarsa:.....	
5.3 Darajojinsa:.....	
5.4 Al Hassan ya gadi mahaifinsa:.....	
5.5 Ramin Shuka Ba Zurfi Sai Tarin Albarka.....	
5.6 Zama Lafiya Yafi Zama Xan Sarki:.....	
5.7 Ja da baya ba tsoro ba:.....	
5.8 Kyakkyawar sakayya ga Al Hassan:.....	
5.9 Matsayin Al Hussaini a kan wannan sulhu	
5.10 Mutuwar Al Hassan:.....	

2.10 Yadda Umar yake naxa muqamai..	
2.11 Tsakanin Umar da gwamnoninsa.....	
2.12 Jihadi da faxaxar Daular	
Musulunci a zamaninsa:.....	
2.13 Siyasar yaqе - yaqen Umar:.....	
2.14 Wasu Darussa daga	
Waxannan Yaqe - yaqе:.....	
2.8 Rasuwarsa:.....	
Babi na Uku:	
Khalifancin Usman xan Affan:.....	
3.1.1 Wane ne Usman?.....	
3.1.2 Haifuwarsa:.....	
3.1.3 Siffofinsa:.....	
3.2 Musuluntarsa:.....	
3.3 Gudunmawarsa ga addini:.....	
3.5 Iyalansa:.....	
3.6.1 Yadda Usman ya zamo Khalifa:.....	
3.6.2 Usman ya fara fuskantar matsala ta farko	
3.6.3 Ayyukan Usman a zamanin mulkinsa..	
3.6.4 Siyasar Usman wajen jihadi:.....	
3.7.1 Fitina ta kunno kai a zamaninsa:.....	
3.7.2 Dattijo Mai Halin Dattaku:	
3.7.3 Wane Ne Ummul Haba'isin Wannan Fitina?	
3.8 Usman ya yi shahada:.....	
Babi na huxu:	
Khalifancin Ali xan Abu Xalib:.....	

6.9.8	Banbancin ra'ayin mawallafa a kan Yazid.....
6.10	Yarima ya zama Sarki:.....
6.10.1	Mutanen Iraqi sun ingiza Hussaini...
6.10.2	Mutanen kirki sun shawarci Hussaini
6.10.3	Hussaini ya kama hanyar Kufa.....
6.10.4	Halin da ake ciki a Kufa bayan fitowar Hussaini:.....
6.10.5	Hussaini ya isa Karbala:.....
6.10.6	Hussaini ya yi shahada:.....
6.10.7	Waxanda su kayi shahada tare da Hussaini
6.10.8	Matsayin Yazid dangane da kisan Hussaini
6.10.9	Me ya biyo bayan kashe Hussaini?:.....
6.11	Matsayin Malamai a waxannan fitinu:.....
6.12	Matsayin Abdullahi xan Umar:.....
6.13	Matsayin Muhammad xan Hanafiyyah.....
6.14	Mutuwar Sarki Yazid.....
6.15	La'antar Yazid:.....
6.16	Sharhi a kan kisan Hussaini.....
	Manazarta:.....

Babi na Shida

Sarautar Mu'awiyah da ta xansa Yazid:.....

6.1 Sarki Mu'awiyah:.....

6.1.1 Sunansa:.....

6.1.2 Uwayensa:.....

6.1.3 Haifuwarsa:.....

6.1.4 Siffarsa:.....

6.1.5 Iyalansa:.....

6.2 Musuluntarsa da gudunmawarsa

 a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi*

Wasallama:.....

6.3 Tarihin jaruntaka da sarauta

 a wurin Mu'awiyah:.....

6.4 Ayyukansa a zamanin sarautarsa.....

6.5 Siyasar tafiyar da mulkinsa.....

6.6 Jihadi ya ci gaba a zamaninsa.....

6.7 Dabarun yaqi a zamaninsa:.....

6.8 Mu'awiyah ya gamu da matsala

 bayan Mutuwar Al Hassan:.....

6.9 Naxin Yarima mai jiran gado:.....

6.9.1 Wasiccin Mu'awiyah ga yarimansa.....

6.9.2 Qarshen mulkinsa:.....

6.9.3 Sarautar Yazid xan Mu'awiyah.....

6.9.4 Sunansa da Asalinsa.....

6.9.5 Haifuwarsa da Tashinsa.....

6.9.6 Siffarsa:.....

6.9.7 Iyalansa:.....

yarda da su.¹ A maimakon haka kamata ya yi Musulmi ya kame bakinsa daga ambaton waxannan magabata. In kuma ya lura da wani kuskure, to, ya nema masu uzuri, ya roqar masu gafara kamar yadda Allah ya umurta.²

To, amma cewar da malamai su kayi a kame baki daga faxin abinda ya gudana a tsakanin waxannan magabata bata hana su rubuta tarihin magabatan ba, mai daxi a cikinsa da maras daxi, domin wannan shi ne adalcin da Allah ya yi umurni da shi. Sai dai kuma abin takaici shi ne yadda tarihin ya gauraya da ra'ayoyi na qungiyoyi daban daban masu son zuciyar, waxanda ba su jin ciwon fesa qarya don cimma wani guri nasu ko fashe haushi a kan wani wanda su ke qyamarsa bisa ga aqidarsu.

Bugu da qari kuma sai marubuta iri iri suka bayyana, waxanda ko wannansu ya kan ba da irin tasa fassara ga abinda ya auku.³ A dalilin haka,

¹ Duba Suratut Taubah, aya ta 100 da kuma Suratul Fathi, aya ta 18 da kuma Suratul Mujadalah, aya ta 22.

² Duba Suratul Hashri, aya ta 10.

³ Misali har a cikin waxanda ba musulmi ba an samu wasu marubuta da suka yi kauxin shiga a fagen tarihinmu suka ba da tasu gudunmawa in da suka rafka shirme mai yawan gaske kamar irin su Sir William Muir da Gibbon da irving da sauransu. Wasu marubuta kuma daga

Bismillahir Rahmanir Rahim

Gabatarwa

Karanta tarihin 'yan adam na daga cikin abubuwan da su ke faxaxa tunanin mutum, su kyautata xabi'unsa ta hanyar ganin kurakuran da aka yi don kauce mu su, da duba wuraren da suka dace don koyi da su. Amma tarihin baraden Musulunci na farko, ina nufin Sahabban Manzoon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana da banbanci da sauran tarihi. Waxannan mutane ne da Allah ya zave su don su taimaki zavavve kuma mafifici daga manzanninsa. Suna iya yin kurakurai, kuma zai yiwu xayansu ya yi laifi, amma banbancinsu da sauran mutane shi ne cewa, su Allah ya yafe masu, kuma ya yarda da su, don haka su 'yan aljanna ne, yardaddu a wurin mahaliccinmu.

Daga nan ne malaman Sunnah suka fifita kame baki daga faxin abinda ya gudana a tsakanin Sahabbai domin bakin rijiya ba wurin wasar makaho ne ba. Dalili kuwa shi ne, gano kuren wasu daga cikinsu na iya sa Musulmi ya raina su, ko ya qyamace su, alhalin kuwa Allah ya umurce shi da darajanta su da sonsu, kuma Allah ya ce shi kansa ya

waxanda laifin ya koma kansu daban saboda rashin tantancewa. Kamar yadda za mu gani a inda za mu yi maganar yaqin basasar raqumi. Don haka sai zargi ya zo ya faza kan wanda bai ji bai gani ba. Wasu al'amurran kuma sun faru ne bisa ga fahimta ta kuskure, ko qarancin samun bayanai, abin da malamai ke ce ma "Tawili" wanda yana da togiya a hukuncin Shari'a.⁵

Akwai kuma yiwuwar mai kuskure ya gyara, ko mai laifi ya tuba, ko ya gamu da wani hukuncin Allah a nan duniya wanda zai goge laifinsa⁶, ko ladarsa ta rinjayi zunubinsa, ko kuma ya yi gamon katar da ceton Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, ko Allah ya duba tsarkin zuciyarsa ya yafe masa kurensa, ya shafe zunubinsa. Sanin duk waxannan zai sanya Musulmi ya daina yin gaggawar qyama ko suka ballantana zagi ga wanda riwayoyin

⁵ Wannan shi ya sa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* bai kafirta Usamatu ba kuma bai yi masa qisasi ko ya sa shi biyan diyya ba sa'ad da ya kashe wanda ya ce *La Ilaha Illal Lahu*, domin ya yi haka ne bisa iya tasa fahimta ko da yake fahimtarsa ba daidai take ba.

⁶ Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* na cewa, Mumini bai gushewa ya na gamuwa da musibu har sai ya gamu da Allah ba zunubi ko xaya a tare da shi. Sunan At Tirmidhi, Hadisi na 2401.

riwayoyi da dama sun gamu da sauye sauye, kwaskwarima, da kau da magana daga inda mafaxinta ya nufa da ita, da kuma qin la'akari da yanayin da ya sa mutum ya xauki wani mataki ko ya furta wani kalami.⁴ Wannan sai ya qara qarfafa matsayin malamai na neman ayi kawaici don gudun aukawar Musulmi a cikin haxarin qin masoyan Allah.

Wajibin marubuta tarihi ne su tantance gaskiya a duk irin labaran da suka xauko. Kiyaye alfarmar Musulmi kuwa, da yi masa uzuri, da samar masa mafita, da tsarkake zuciyar, na daga cikin sharuƙƙan da ya kamata a kiyaye a wajen rubutun tarihi.

Idan mu ka yi duba bisa ga adalci za mu tarar da cewa, wasu daga cikin fitinnun da suka auku a tsakanin magabata ba ma kurakurai ne ba, sun dai faru ne bisa ga qaddarar Allah ba tare da zavin waxanda abin ya shafa ba, ko kuma masu laifi daban

musulmi sai suka xebo daga cikin rubuce rubucensu ba tare da sun yi bayani ko sun tantance ba.

⁴ Alal misali idan muna maganar tarihin da, bai kamata mu yi tunanin hanyoyin sufuri da na sadarwa irin na zamani ba. Labarin da zai yaxu a cikin rabin sa'a ya game duniya a yau, ya kan xauki watanni kafin ya je daga Madina zuwa Sham a wancan lokaci. Don haka sai an yi la'akari da irin yanayin sa'ad da ake ba da tarihi.

Ibnu Sa'ad da na Dhahabi da makamantansu. Sannan ba a voye ko xaya ba daga abin da tarihi ya tabbata ta hanya ingantacciya. Amma an kauce ma riwayoyin maqaryata irin su Abu Mikhnaf Luxu xan Yahya da babban masanin tarihin nan Malam Waqidi wanda malamai suka haxu a kan cewa yana fesa ta, da Saifu xan Umar da Muhammadu xan Sa'ibu Al Kalbi da makamantansu waxanda duk malamai sun shede su da yin zuqi ta mallau.

Duk da yake nazarce-nazarcen da ke cikin wannan littafi an yi su ne a gida kuma cikin yalwantar lokaci amma rubutun gaba xaya a cikin tafiyar tafiyar aka yi shi. Don haka tilas ne a samu yawan kurakurai waxanda masana zasu gane su. Fatar da nika yi daga duk wanda ya lura da wurin gyara ya taimaki gaskiya ya bayyana shi. Domin babu alheri ga wanda ya ga gaskiya ya voye ta, kamar yadda babu alheri ga wanda aka bayyana ma ita ya qi karva. Allah ya sanya wannan littafi ya zama mabuxu ga qofofin nazari da qararin bincike managarci a cikin wannan fanni.

Baban Ramlatu
Muhammad Mansur Ibrahim
Makka, 24 ga Ramadan 1427

tarihi suka zarga da wani laifi ko da an bincika an tabbatar da laifin, to, ina ga zargin da ba a tabbatar ba?.

A fahimtar marubucin wannan littafi, da za a shimfiya tarihinmu bisa adalci da bin qa'idoji na gaskiya, ko shakka babu zai samar da son magabata a zukan jama'a. Saboda alherin da ke cikinsa yana da yawa matuqa. Abubuwan da ke ciki na kurakurai kuwa suna tattare da darussa masu yawa da ya kamata a amfana da su. Kuma yin sakaci da faxinsu zai bar wani givi wanda masu son zuciya za su ribata domin haifar da akasin abin da aka nufa. Dama kuwa qiyayya ba ta rena laifi.⁷

An yi wannan taqaitaccen littafi ne don amfanin matasanmu, musamman waxanda ke karatu a makarantun sakandare bayan lura da qarancin littafai a wannan fanni, tare kuma da irin varnar da ta ke aukuwa a sakamakon karanta wasu daga cikin littafan da aka rubuta ba akan qa'idojin da muka ambata ba.

Littafin ya dogara ne ga daxaxxon littafanmu na tarihi waxanda su ke faxin labari da in da aka jiyo shi kamar littafin Xabari da na Ibnu Kathir da na

⁷ Shirinmu na "Baraden Musulunci" wanda NTA Sokoto ta ke yaxawa daga farkon shekarar 2005 ya tabbatar da gaskiyar wannan magana. Kuma abubuwan da aka tattauna a cikinsa su ne jigon wannan littafi.

Shimfixa

**Jinyar Manzon Allah *Sallallahu*
Alaihi Wasallama,
Samun Sauqinsa,
Tsanantar Ciwonsa Zuwa Rasuwarsa
Da Kuma Halin Da Musulmi Suka
Shiga Bayan Sun Samu Labarin
Cikawarsa.**

Godiya

Wannan aiki ya kammala ne bisa ga taimakon Allah, sannan da goyon bayan wasu mutane. Don haka dole ne in yi godiya ga Allah Maxaukaki da ya sawwaƙe wannan aiki. Sannan in yi godiya ga hukumar NTA Sokoto da dukkan ma'aikatanta a kan ba ni dama da taimaka min wajen gabatar ma jama'a da wannan nazari kai tsaye ko wane sati a wannan tashar mai farin jini. Sai kuma waxanda suka taimaka don fitowar wannan aiki da waxanda suka duba shi kuma na amfana da shawarwarinsu.

Ba zan manta da qungiyar Jama'atul Muslimeen ta Sokoto ba domin su ne suka fara xora min nauyin wannan nazari wanda na gabatar masu a darussa daban daban a shekarar 1995 a mazaunin ita qungiyar.

Sai kuma waxanda suka duba littafin cikinsu har da masanin Tarihi, Dr. Mukhtar Bunza, malami a Sashen Nazarin Tarihi na Jami'ar Usmanu Xan Fodiyo ta Sakkwato da manazartan harshen Hausa Mal. Usman Buhari Sani na Hukumar Gidan Talabijin ta Jihar Sokoto (RTV SOKOTO) da Mal. Aliyu Rufa'i Gusau na Hukumar Lamurran Addini ta Jihar Zamfara da kuma mai xakina Mamar Mu'azzam. Babu shakka na amfana sosai da shawarwari da gyare - gyaren da su kayi. Allah ya saka ma su da alheri. Allah ya yi muna dace da sawaba a maganarmu da aikinmu.

lada biyu ne, don haka a ciwo ma Allah cikin adalcinsa yake rivinya mana nauyinsa.

Mai jinyarsa Uwar Muminai A'ishah ta ba da labarin yadda jikinsa ya gashe, har a kan xauko ruwa mai sanyi a ajiye a gabansa yana sanya hannunsa a ciki don ya xan ji sanyi, amma kuma nan take sai ruwan ya sauya yanayi saboda zafin masassara daga hannayensa masu tsarki. Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya rinqa faxin cewa, tabbas mutuwa kina da zafi. Ya Allah ka taimake ni a kan zafin mutuwa!⁸

Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya suma a cikin wannan lokaci har sau uku, a ko wanne ya kan tambaya idan ya farka, "Shin ko mutane sun yi Sallah?" akan ce masa, suna nan dai suna jiranka ya Manzon Allah! Sannan ya yi wanka da nufin ya fita zuwa Masallaci. Sai bayan da haka ta faru har sau uku ne, ya haqiqance gajiyawarsa a kan fitowa, sannan ya yi umurni a gaya ma Abubakar ya ba mutane Sallah.

⁸ Duba *Sahihul Bukhari* a littafin yaqе - yaqе, Babin Mutuwar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

Shimfixa

i. Farkon Jinyar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*

Bayan da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya kammala aikin hajjinsa da ya yi a shekara ta Goma bayan hijira wanda a cikinsa ya ce ma Musulmi "Ku yi koyi da aikin hajjina domin ban sani ba wataqila ba zan sake haxuwa da ku bayan wannan shekarar ba" sai masu zurfin ilmi daga cikin Sahabbai suka fara ji a jikinsu cewa fa lokacin ciratar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* daga wannan duniyar ya kusanto. Ga shi kuma ana cikin aikin hajjin sai ayar Alqur'ani ta sauka tana ba da labarin cewa, addini kam ya cika, kuma duk wata ni'imar da Maxaukakin Sarki yake son yi wa bayinsa ta fuskar xora su a kan shiriya to an kammala ta. Sai suka fahimci cewa, aikin da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya zo yi na isar da manzanci ya qare kenan, don haka ajalinsa ya kusa.

Komawar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* Madina ke da wuya kuwa sai ya kwanta ciyon ajali wanda ya xauke shi tsawon watanni uku, amma dai bai tsananta ba sai a cikin watan Rabi'ul Awwal, wata na uku ke nan bayan aikin hajji. Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya gamu da zafin ciwo fiye da yadda za a kamanta don ko har sai da aka tambaye shi ya ce, mu Annabawa muna da

Sannan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi ma Muhajirai wasicci akan Ansaru, ya ce, "Ya ku Muhajirai ku sani Ansaru su ne mafakar Musulunci. Don haka ku kyautata ma wanda ya kyautata a cikinsu, wanda ya munana a cikinsu kuwa ku yafe masa". Kamar dai yana nuni ga cewa, Muhajirai za su riqa al'amarin mulki a bayansa, to kar su watsar da 'yan uwansu, masu masaukinsu, mutanen Madina.

Bayan haka sai Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya faxi falalar Abubakar yana cewa, "Ku sani ba ni da wani aboki kamar Abubakar, kuma ba wanda Allah ya amfane ni da dukiyarsa kamar Abubakar. Kuma da ya halalta in riqi wani badaxayi a cikin mutane da shi zan zava. To, amma bai halalta ba domin Allah ya riga ya riqe ni badaxayinsa kamar yadda ya riqi Ibrahimu. Don haka dai shi abokina ne a imani har Allah ya haxa mu da shi a aljanna". Sannan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ba da umurnin a rufe duk qofofin da mutane suka buxe wa kansu na zuwa Masallaci, ya ce, amma a bar ta Abubakar.¹⁰

¹⁰ Wataqila wannan shi ne nuni na qarshe da Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi ma sahabbai game da jagorancin da yake son a damqa ma Abubakar na wannan al'umma, amma ba ya son ya tilasta, ya fi son al'umma ta zava da kanta don ya zamo abin koyi har abada. A nan

ii. Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya Samu Sauqi

Ana haka ne sai kwatsam Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya samu sauqi har ya umurci iyalinsa su kai masa ruwa ya yi wanka. Samun wannan kuzari da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi sai ya fita Masallaci har ma ya samu sukunin yin huxuba wadda a cikinta ya yi addu'a ga waxanda su kayi shahada a yaqin Uhudu, ya tsawaita addu'a gare su. Sannan ya ce ma mutane, "ku sani Allah ya bai wa wani bawansa zavi a tsakanin rayuwar duniya da koma ma Allah, amma wannan bawan ya zavi abin da ke wurin Allah". Mafi yawan Sahabbai ba su gane in da maganar ta nufa ba sai da suka ga Abubakar yana kuka, yana cewa, a'a Manzon Allah! Mun fanshe ka da iyayenmu da ubanninmu!!

Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi umurni a cikin huxubarsa da a tabbatar da ganin rundunar da ya tura don ta yaqi Rumawa a qarqashin jagorancin Usamatu xan Zaidu ta tafi. Ya bayyana ma jama'a cewa, ya ji maganganun da ake yi game da quruciyar Usamatu. Ya ce, to, ai babansa ma haka ku ka ce masa.⁹

⁹ Baban Usamatu, Zaidu xan Harithah yana daga cikin jagorori uku waxanda suka yi shahada a yaqin Mu'utah.

tafi can domin ya ziyarci matarsa. Isowarsa ke da wuya sai ya tarar duk wuri ya ruxe, mutane suna ta kuka. Umar kam har ya zare takobinsa yana barazanar sare kan duk wanda ya kuskura ya ce Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya mutu.

Abinka da sadauki sai Abubakar duk ya fita batunsu, ya shiga xakin 'yarsa A'ishah wurin da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yake kwance, ya kware mayafi daga fuskarsa, ya haqiqance lallai Manzon Allah kam ya gama da duniya. Nan take sai ya sunkuya ya sumbace shi, ya ce, “na fanshe ka da uwata da ubana ya Manzon Allah! Kai tsarkakakke ne a raye ko bayan cikawa”.

Fitowarsa ke da wuya sai Abubakar ya hau mimbari, daman dai Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya naxa shi liman, kuma aikinsa bai qare ba sai in Musulmi sun zavi wani sun ce shi ya saurara. Abin da ko Musulmi a wannan lokaci ba za su tava yi ba ke nan.

iv. Ko Wace Rai Mai Xanxanar Mutuwa Ce

A cikin huxubar da ya yi, Abubakar ya ba da tabbaci game da mutuwar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, kuma ya tsoratar da duk mai tunanin cewa hakan ya kawo qarshen addini. Ya

iii. Idan ajali ya yi kira..

Kafin Usamatu ya bar birnin Madina sai da ya zo ya yi bankwana da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Gurin Usamatu ne ya ga ya ji wasu kalmomi daga wurin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* tun da yake ga halin da ake ciki. Amma ina! a wannan lokaci ciwo ya sake zagayo shi har ma ba zai iya furta kalma guda xaya ba da bakinsa. Don haka sai Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya rinqa motsa yatsansa yana nuna wa Usamatu cewa, yana yi masa addu'a da zuci. Daga qarshe dai sai aka ji Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana faxin "Na zavi abokin sama.. Na zavi abokin sama.. Na zavi aljanna..." Sannan rayuwarsa mai tsarki ta fita. *Inna Lillahi Wa Inna Ilaihi Raji'un*.

Kafin wannan, Abubakar ya samu kwanaki da dama bai ziyarci iyalinsa¹¹ ba wadda ta ke a *Sunhu* wani qauye mai nisan mil xaya daga Madina a dalilin kulawarsa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da kuma tsayar da sha'anin ba da Sallah da aka xora masa. Amma ganin sauqi ya samu sai ya

gaba za mu ga yadda Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya rinqa yin ishara game da Abubakar, har ma sai ya yi kamar ya fito fili sai ya fasa.

11 Sunanta Habibatu xiyar Kharijah. Ita ce amaryarsa da ya bari da cikin Ummu Kulsum.

jana'izarsa, duk da haka kuwa wasu sun tarar da an riga an gama.

Me Ya Faru Bayan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama?*

**Babi na xaya:
Khalifancin Abubakar Xan Abu
Quhafah *Raliyallahu Anhu***

karanta wasu ayoyi na Alqur'ani don kwantar da hankalin mutane.

Babu yadda za ka iya suranta kiximuwa da tashin hankalin da ya samu Musulmi a kan jin wannan labari sai fa in ka ji yadda A'ishah Uwar Muminai ta siffanta su. Ga abin da ta ce: Mutuwar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ta sanya mutane suka koma kamar bisashe da suka faxa wani daji a cikin duhun dare, ga hadari ya taso, ga namun daji a kewaye da su. Ita ko Nana Ummu Salmah cewa ta yi, wallahi ba ta gaskata cewa, mutuwa ce Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi ba sai bayan wuni biyu da ta ji ana gina da fartanya a xakin A'ishah.¹²

Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya rasu a ranar litinin 12/3/11 bayan hijira. Jama'a kuma sun ci gaba da yi masa Sallah a tsawon wunin litinin da talata Sannan aka kwantar da shi a makwancinsa a xakin Nana Aishah da dare, gaf da wayuwar garin Laraba.¹³ An yi jinkirin jana'izar ne zuwa wannan lokaci saboda ba da dama ga mutanen da su kayi tururuwa daga ko ina zuwa wurin

12 Duba *Muwaxxa' Malik* tare da sharhin Zarqani (2/67) da kuma Littafin al *Istidhkar* na Imamu Ibnu Abdil Barri (3/55).

¹³ Duba *Al Siratun Nabawiyyah* na Ibnu Hisham

qwarai idan aka kwatanta ta da irin Banu Abdi Manaf da Banu Makhzum da sauransu.

1.2.3 Haifuwarsa:

An haife shi a garin Makka a shekara ta hamsin da xaya kafin Hijira. Don haka Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya girme shi da shekara biyu da watanni kaxan.

1.3 Siffofinsa:

Abubakar mutum ne fari, Siriri, Mai zurfin ido, da babban goshi. Ga shi kuma ya xan sunkuya kaxan. Saboda sirirantakarsa, wando ba ya xauruwa da kyau a qugunsa.

1.4 Xabi'unsa da Halayensa:

Abubakar *Raliyallahu Anhu* ya kasance xaya daga cikin fitattun 'yan kasuwa masu fatauci. An bayyana shi da halin kirki da kyauta. Quraishawa na darajanta shi saboda dattakunsa da karimcinsa.

Yana daga cikin abin da ke bayyana kaifin hankalinsa, haramta wa kansa shan giya da ya yi shi da abokinsa Usman xan Affan. Ba wanda ya tava kurva ta daga cikinsu tun kafin bayyanar Musulunci.

An ba da labarin cewa, tun asali Abubakar ya haramta wa kansa shan giya ne saboda ya ga wani mutum da ya bugu da ita yana sanya hannunsa a

Babi na xaya Khalifancin Abubakar Xan Abu Quhafah *Raliyallahu Anhu*

1. Abubakar na Manzon Allah

1.1 Sunansa:

Cikakken sunan Sahabi Abubakar shi ne, Abdullahi xan Usmanu xan Amiru xan Amru xan Ka'abu xan Sa'adu xan Taimu xan Murratu. Zumuncinsa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya haxu ne a kakansa na shida "Murratu" wanda shi ma kaka ne na shida ga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

Ana yi masa laqabi da "Atiqu", ana kuma kiransa Abubakar, sannan ya shahara da "Siddiqu", sunan da ya samu bayan da ya gaskata Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a lokacin da mutane ke qaryata shi.

1.2 Iyayensa:

Sunan Babansa Usman. Ana kuma yi masa alkunya da Abu Quhafa.

Mahaifiyarsa sunanta Ummul Khair, Salmah xiyar Sakhr ita ma daga qabila xaya ta fito da babansa, wato qabilar Banu Taim wadda qaramar qabila ce

1.5 Iyalinsa:

Abubakar *Raliyallahu Anhu* ya auri mata biyu kafin Musulunci, biyu bayan Musulunci. Matansa na farko sun haxa da:

1. Qutailah xiyar Abdul Uzzah, wadda ta haifa masa Abdullahi da Asma'u.
2. Ummu Ruman xiyar Amir 'yar qabilar Kinanata, wadda ta haifa masa Abdul Rahman da Uwar Muminai A'ishah.

Matansa na daga bisani kuwa sun haxa da:

1. Asma'u Xiyar Umair, wadda ta fara auren Ja'afar Xan Abu Xalib. A bayan rasuwar Abubakar kuma ta auri Ali Xan Abu Xalib. A ko wane gida daga gidajen uku da ta yi aure ta haifi Muhammad. A wurin Ali kuma ra haifi Yahya da Aunu kamar yadda za mu gani a nan gaba.
2. Habibah xiyar Kharijah daga cikin Ansaru (Mutanen Madina), ya rasu ya bar ta da cikin 'yar autarsa Ummu Kulsum.

1.6 Matsayinsa Kafin Zuwan Musulunci

Abubakar ya yi fice a zamanin jahiliyyah da ilmin da ake kira *Ansab*, sanin dangantakar mutane da tarihin gidajensu da abubuwan arziki ko rashin arzikin da suka gudana a tsakanin mutane ko a tsakanin qabilu. Sannan kuma shi ne wakilin reshen

cikin najasa ya kuma nufi bakinsa, kana idan ya ji wari sai ya janye hannunsa daga bakin. Daga nan ne Abubakar ya qyamace ta har ya yi rantsuwa ba zai sha ta ba.

Haka ma bai tava bautar gumaka ba domin da Allah ya nufi kawar da shi daga wannan sai mahaifinsa ya je da shi yana yaro ya kai shi a wurin gumaka ya sanar da shi cewa, ga iyayengijinsa nan waxanda ake bauta, ya tafi ya bar shi a nan. Shi kuma Abubakar da ya ji yunwa sai ya roqe su abinci bai ji sun ce masa uffan ba, ya roqe su ruwa ba su ce masa ci kanka ba. Daga nan ya tofa ma su yawu, ya zage su, ya tafiyarsa yana mai tsananin qyamarsu da qaurace masu.

Haka ma Abubakar bai iya waqa ba.¹⁴ Ba za mu yi mamakin waxannan xabi'un na Siddiqu ba sanin cewa, shi babban aboki ne, masoyi ga shugabanmu *Sallallahu Alaihi Wasallama* tun zamanin quruciya har manyanci. Mutum na kirki kuwa daga abokanshi ake ganewa.

14 Hikimar da ke cikin wannan ita ce, kasancewar mawaqa sun fi kowa yawan qarya da qawata ta, sai Allah ya kare Manzonsa da amintaccen Manzoni nasa daga aukawa cikin wannan hali.

6. Banu Taim: Su ke da alhakin haxa kuxi don biyan diyya idan aka sasanta masu faxa da kuma biyan bashi idan wani baquraishe ya kasa. Wakilinsu shi ne Abubakar xan Abu Quhafa.
7. Banu Makhzum: Su ke kula da wurin ajiyar kayan yaqi. Wakilinsu shi ne Khalid xan Walid.
8. Banu Adiyyin: Su ne masu kula da hulxar quraishawa da sauran qabilu, musamman a wajen sha'anin yaqi da zaman lafiya. Kuma su ke da alhakin shelanta darajojin qabilarsu don ta yi kwarjini a idon sauran mutane. Wakilinsu shi ne Umar xan Khattab.
9. Banu Jumah: Su ke kula da quri'ar da ake yi don neman sa'a in za a yi tafiya ko ciniki ko aure ko makamancinsu. Wakilinsu shi ne Safwan xan Umayyah.
10. Banu Sahm: Su ke kula da tattalin arziki da abinda ya shafi gumaka. Wakilinsu shi ne Al Haris xan Qais.¹⁵

gidansu a majalisar zartastawa ta quraishawa wadda ta haxa rassa goma na wannan qabilar, ko wane gida yana da aikinsa da wanda yake wakilatarsa. Ga su kamar haka:

1. Banu Hashim: Su ke kula da shayar da alhazzai ruwa. Wakilinsu a Majlisa shi ne Abbas xan Abdul Muxxalib, baffan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Wannan ofis nasu ya ci gaba da aiki bayan zuwan Musulunci.
2. Banu Umayyah: Su ke riqe da tutar quraishawa, kuma su ke riqon qwarya duk lokacin da aka rasa shugaba kafin a haxu a kan sabon da za a naxa. Wakilinsu a Majlisa shi ne Abu Sufyan xan Harb.
3. Banu Naufal: Su ke kula da asusun tallafi na taimakon alhazan da guzuri ya yanke masu. Wakilinsu shi ne Al Haris xan Amir.
4. Banu Abdid Dar: Su ke kula da wanke Ka'aba da tufatar da ita. Wakilinsu shi ne Usman xan Xalha.
5. Banu Asad: Su ke da ofishin Sakatariya. Duk shawarar da aka yanke su ke sa mata hannu kafin a aiwatar da ita. Wakilinsu shi ne Yazid xan Zam'ah xan Aswad.

¹⁵ Duba *Tarikhul Islami*, na Mahmud Shakir, Bugun Al Maktab Al Islami, Beirut, Lebanon.

1.5 Gudunmawarsa Ga Addini:

Kasancewarsa mutum mai arziki, dattijo, kuma na hannun daman Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ba shi damar taimaka ma addinin Musulunci ta hanyoyi da dama; A Makka ya kasance mai ba da kariya ga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* daga musgunawa da cin zarafin da mushrikai su ke masa. Har ma Ali Xan Abu Xalib yake cewa, bayan mutuwar Abu Xalib babu wanda yake ce wa kafirai tinqanzil idan suna musguna ma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sai Abubakar. Ga kuma dukiyarsa da ya yi amfani da ita wajen ci gaban addini har ma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da kansa yake cewa, "Dukiyar kowa ba ta amfane ni ba kamar yadda dukiyar Abubakar ta amfane ni".

Abubakar ya taya Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* wajen kiran mutane zuwa ga Musulunci inda ya janyo musuluntar kusan dukkan muqarrabansa da amintattunsa kamar su Usmanu xan Affan da Zubairu xan Awwam da Xalhatu xan Ubaidullah da Abdur Rahman xan Aufu da Sa'adu xan Abu Waqqas waxanda dukkansu suna cikin mutane goma da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi wa bushara da aljanna. Sannan daga bisani ya musuluntar da Usmanu xan Maz'un da Amiru (Abu Ubaidah) xan Jarrah da Arqamu xan

1.4 Musuluntarsa

Masana tarihi sun ruwaito cewa, tun kafin wahayi ya fara sauka ga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* Abubakar ya yi wani mafarki wanda ya labarta shi ga babban malamin nan masanin addinin Nasara da ake ce ma *Bahirah*. Sai ya tambaye shi daga ina ka fito? Ya ce masa daga Makka. Ya ce, kai wane iri ne? Ya ce masa, Baquraishe. Ya ce, mene ne sana'arka? Ya ce, Fatauci. Bahira ya ce, idan Allah ya gaskata mafarkinka to, wani Manzo zai bayyana daga cikin jama'arka, za ka taimaka masa a rayuwarsa, kuma ka wakilce shi bayan mutuwar.

A wata tafiya kuma da ya yi zuwa qasar Yaman ya samu bushara mai kama da wannan daga wurin wani malami daga qabilar Azd.

A lokacin da Allah maxaukakin Sarki ya aiko Manzonsa, Abubakar bai yi wata wata ba ya gaskata shi yana mai cewa, bamu tava gwada qarya a kanka ba, kuma ka cancanci manzanci saboda tsaron amanarka da sada zumuncinka da kyakkyawar zamantakewarka da jama'a. Daga nan kuma Abubakar ya ci gaba da zama na hannun daman Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* har in da mai raba masoya ta raba su.

Abubakar da duka har sai da suka kai shi qasa. Sannan Utbatu xan Rabi'ata ya xale akan cikinsa yana amfani da takalma wajen dukan fuskarsa. Bai gushe ba yana yi masa duka har sai da hankalinsa ya gushe, fuskarsa ta yi jina jina har ba a iya banbanta hancinsa da bakinsa.

Qabilar Abubakar ta Banu Taimin sun yo ciri don su ceci xan uwansu. Amma ko da suka zo gayya ta gama aiki, mushrikai sun yi ta'adin da suke so akan Abubakar. Suka xauke shi a halin suma suna tsammanin ya mutu suka kuma lashi takobin idan ya mutu zasu kashe Utbatu xan Rabi'ata abinda kuwa da ya faru babu shakka zai haifar da wani gagarumin yaqi a tsakanin quraishawa. Amma sai Allah ya kiyaye, Abubakar ya farfaxo can a cikin dare. Kalma ta farko kuwa da ta fito bakinsa ita ce, ina Manzon Allah?

1.6 Damana mai ban samu

Abubakar ya yi amfani da dukiyarsa wajen sayen bayi, talakawa waxanda ake azabtar da su a kan Musulunci kamar Amiru xan Fuhairata wanda yake ya haxa uwa da 'yarsa Nana A'ishah. Abubakar ya saye shi daga hannun Xufail xan Abdullahi xan Haris wanda yake azabtar da shi, Sannan Abubakar ya xiyauta shi, ya samu damar yin addininsa har ma

Abul Arqam da Abu Salamata al Makhzumi waxanda su ne magabatan farko a shiga Musulunci.

Abubakar ya gina wani qaramin Masallaci a farfajiyar gidansa da ke Makka inda yake Sallah da karatun Alqur'ani. Ga shi kuwa mutum mai daxin sauti da laushin murya wadda yake garwaya ta da kukan tsoron Allah, abinda ya sa da dama daga talakawan Makka suka rinqa zuwa saurarensa, wasunsu kuma a dalilin haka suka musulunta. Kuma duk barazanar da mushrikai su kayi masa a kan wannan ba ta sa ya daina ba.

A lokacin da yawan musulmi ya kai mutum tamanin da uku sai Abubakar ya nemi manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da su fito fili su yi kira zuwa ga gaskiya. Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya lurar da shi irin haxarin da ke tattare da xaukar wannan mataki a daidai wannan lokaci, amma Abubakar ya nace akan cewa sai su gwada sa'arsu. Hakan ko aka yi. To, amma fa ba wanda ya biya harajin wannan kasada sai shi Abubakar xin. Domin kuwa fitowar su ke da wuya, da suka isa masallaci sai Abubakar ya tashi don ya gabatar da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* zuwa ga mutane. Ai kuwa ba su bari ya rufe bakinsa ba sai suka fara yi wa musulmi a ture cikin masallaci mai alfarma. Nan take kuwa suka tarwatsa taron musulmi. Sannan suka far ma

1.7 Wasu Daga Cikin Darajojinsa

Babu wani daga cikin Sahabban Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* wanda ya tara darajoji, musamman waxanda ya keƙanta da su kamar Abubakar.

Daga cikin darajojinsa akwai tsananin kusancinsa ga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da kasancewarsa abokin sirrinsa. Misali shi kaxai ne wanda Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya sanar da shi yana son Hafsah kafin ya yi maganar aurenta.

Ga kuma ayoyin Alqur'ani da suka sauka suna yaba ma halayensa na jarunta da karimci da tsoron Allah.¹⁶

Ga shi kuma ya tara dukkan ayyukan alheri da suka sa za a kira shi ta dukkan qofofin aljanna.¹⁷

Ga kuma fifikonsa na ilmi a kan sauran Sahabbai, domin dukkansu sun aminta cewa, bayan dai ya keƙanta da sanin ilmin nasaba (Dangatakar mutane da sanin tarihin kakanninsu) kuma shi ne ya fi su ilmi daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi*

ya halarci yaqē - yaqen Badar da Uhud, ya kuma samu shahada a yaqin Mu'unah.

Haka shi ma Bilal Xan Abu Rabah (Ladanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* Abubakar ya same shi ana azabtar da shi sai ya saye shi daga mai gidansa Umayyatu xan Khalaf, ya xiyauta shi. Shi ma kuma ya halarci yaqē - yaqen Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

Sai Zinnirah, wata baiwar Allah da Umar xan Khaxxabi ya mallake ta kafin musuluntarsa, ya kuwa rinqa azabtar da ita har sai da ta rasa idanunta, Sannan sai Mushrikai suka ce, Lata da Uzza sun la'ance ta shi ya sa ta ma kance. Amma imaninta da Allah ya sa Maxaukakin Sarki ya mai da mata da ganinta, sai suka ce, wannan yana cikin sihirin Manzon Allah. A kan wannan baiwar Allah da izgilin da mushrikai ke yi wa Musulunci a kanta aya ta sha xaya daga suratul Ahqaf ta sauka. Abubakar ya fitar da ita daga qangin bauta don ta samu 'yancin ba da tata gudunmawa ga addinin Allah.

Ba waxannan kaxai Abubakar ya saya ya 'yanta su saboda Allah ba, akwai wasu bayi daga qabilun Banu Adiyin da Banu Abdi Shamsin su ma sun more ma karimcin Abubakar da kishinsa ga addini wajen samun wannan babbar garavasar da yake neman yardar Allah da Manzonsa a kanta.

16 Alal Misali duba Suratut Taubah aya ta 40 da Suratuz Zumar aya ta 33 zuwa 35 da kuma Suratul Lai aya 17 zuwa 21

¹⁷ Duba *Sahihul Bukhari* da *Sahihu Muslim*

ne yake wakiltarsa a abinda ya ke Vance shi kamar limancin Sallah da jagorancin Hajji da makamantansu.²⁰

1.8 Jaruntakarsa Da Tsayuwar Ra'ayinsa

Da yawa daga marubuta tarihi suna kallon Abubakar a matsayin mutum mai rauni, maras kuzari, wanda sanyin halinsa ya rinjayi qarfin jikinsa. Sukan xauki Umar a matsayin qaqqarfa, matsananci, mai kazar kazar. Wannan sai ya sa mafi yawan makaranta suka kuskuri fahimtar wane irin mutum ne shi Abubakar.

Ga wasu 'yan misalai a gurguje da za su wargaza wannan gurguwar fahimta nan take:

An tambayi sayyiduna Ali *Raliyallahu Anhu* wane ne duk ya fi ku jarunta? Sai ya ce, ba shakka ni ban tava fito na fito da namiji ba sai na kada shi. Amma a cikinmu babban jarumi shi ne Abubakar. Sai Ali ya ba da labarin irin bajintar Abubakar a ranar da aka yi yaqin Badar wanda shi ne karo na farko da Musulmi suka fara sanin yaqi.

Ba dai wani yaqin da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya fita ba tare da Abubakar yana tare da shi ba. Ya kuma shugabantar da shi a kan rundunar yaqi ba sau xaya ba, kuma ba

²⁰ *Minhajus Sunnah*, na Ibnu Taimiyyah,

Wasallama.¹⁸ Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi mafarkin an kawo masa madara a cikin wata qwarya sai ya sha har ta gudana a tsakanin fatarsa da tsokarsa, Sannan sai ya bai wa Abubakar. Sahabbai suka fassara wannan da cewa, ilmin da Allah ya ba shi ne ya rage wa Abubakar. Sai Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ce, kun yi daidai! Kun yi daidai!!

Abubakar kuma shi ne mafi tsentseni da tsoron Allah a cikinsu. Saboda tsentseninsa ne ya tava amaye madarar da ya sha domin ya yi shakkar halalcinta. Haka kuma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ba shi shedar tawali'u da rashin girman kai a lokacin da ya ce masa, kai ba ka jan wandonka saboda girman kai.¹⁹

Imaninsa kuwa ya rinjayi na sauran jama'a kamar yadda Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bayyana a wurare da dama.

Shi kaxai ne yake fatawa a gaban Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, shi kuma kaxai

¹⁸ Duba Sharhin Imam Nawawi a kan *Sahihu Muslim* (15/150).

¹⁹ Har a lokacin da Sahabi Abubakar ya zamo khalifa bai daina tatsar madarar bisashe ba ana biyansa, sai daga baya da al'amurran shugabanci suka fi qarfinsa. Wannan ma wani babban dalili ne na tawali'unsa da rashin girman kai.

da yaqarsu har komai ya koma daidai, Abubakar ya nace a kan wajabcin yaqarsu kuma daga qarshe Umar ya gamsu, sannan Allah ya ba su nasara. Abubakar ya kuma yi jayayya da Usamatu xan Zaidu da mafi yawancin Sahabbai a kan tafiyar rundunar Usamatu xin bayan cikawar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Duk a waxannan wurare Abubakar shi kaxai yake a ra'ayinsa, kuma bai ja da baya ba har sai da Allah ya nuna wa mutane cewa ra'ayin nasa shi ne daidai.

Wane irin kuzari muke nema ga Abubakar, mutumen da kowa ya ruxe a lokacin wafatin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* har ba mai iya ba da sanarwar haka sai shi? wanda ya yanke hanzarin duk mai wata shakka ko mai nufin ya sauya tafiya bayan cikawar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a cikin wannan haxaxxiyar huxubar tasa? Irin wannan huxubar ce kuma ya yi wadda ta raba gardama a Saqifa lokacin zaven khalifa na farko.

Daga cikin siffofin jagoranci da Abubakar yake da su akwai zurfin nazari da hangen nesa waxanda ya same su saboda tsawon daxewa tare da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Duba yadda su kayi da Umar ranar Hudaibiyah, ranar da mushrikai suka hana su shiga garinsu na asali, Makka, wanda suka nufa don su girmama xakin Allah, su yi Umrah Sannan su koma wurin hijirarsu.

inda ya je ba tare da Allah ya ba shi nasara ba. Misali a shekara ta bakwai bayan hijira shi ya jagoranci rundunar da ta yaqi Banu Fizarah ya ganimanto dukiyarsu. Sannan shi yake riqe da tuta a yaqinda ya fi ko wane tsananta a kan Musulmi, shi ne yaqin Tabuka. A ranar yaqin Hunaini kuwa Musulmi sun sha wahalar da ta sa akasarinsu suka ja da baya kamar yadda Allah ya faxa a aya ta 25 a Suratun Ali Imran. Amma duk da haka Abubakar ya tsaya wurin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana ba shi kariya tare da 'yan kaxan daga cikin Sahabbai waxanda suka haxa da Umar da Ali da Fadlu xan Abbas da babansa Abbas da Usamatu da Abu Sufyan xan Harisu. To, wane irin kuzari mu ke nema ga wanda yake a duk yaqe - yaqe shi ne yake tare da jagoran tafiya *Sallallahu Alaihi Wasallama*? Wannan shi ne raggo? A dai sake nazari!

Wani muhimmin abu game da Abubakar shi ne kasancewarsa mai tsayayyen ra'ayi wanda ba a saurin girgiza shi. Wannan xabi'a ce da ta ke taimakon shugaba ainun. Mu tuna yadda Umar ya rinqa jayayya da shi a kan yaqar waxanda suka soke rukunin Zakka wai da hujjar cewa, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ne kawai Allah ya ce ya karve ta, tun da kuwa ya cika babu sauran ba da Zakka. A daidai lokacin da Umar ke ganin a dakatar

maka cewa a wannan shekarar ne? ya ce, a'a. Ya ce, to, ka jira Allah zai cika ma Manzonsa alqawarin da ya yi masa, kuma ba zai tava tozarta shi ba.²¹ Mu lura da irin nazarinsa da hangen nesa da qarfin imaninsa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Wannan shi ya sa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya fi karkata ga ra'ayinsa idan aka zo wajen shawara kamar yadda ya faru bayan yaqin Badar game da fursunonin da aka kama, Umar yana ganin a kashe su a huta, a yayin da shi kuma Abubakar yake ganin a fanshe su don a kyautata ma zumunta, a nemi qarfin qarfi da kuxin fansar, a kuma yi fatar su shiriyar a dalilin afuwar da aka yi mu su. Sai Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bi shawarar Abubakar.²²

²¹ Umar ya ce, a kan wannan maganar da na yi, na yi ta ayyukan alheri da neman gafarar Ubangiji don kar ta halaka ni. Duba *Sahihul Bukhari*, Littafin Jihadi, Babin sharaxi awajen jihadi, Hadisi na 2529 da kuma *Sahihu Muslim*, Littafin yaqoqa, Babin Sulhin Hudaibiyah, Hadisi na 3338.

²² Tare da Alqur'ani ya tsananta ma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* kan wannan batu, amma dai Allah ya tabbatar da wannan hukuncin da Manzonsa ya yi a bisa shawarar Abubakar, sannan kuma ya cika gurinsa na musuluntar da dama daga cikinsu.

A wannan ranar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya hangi wani abin da sauran Musulmi ba su hanga ba wanda ya sa ya ce, a yau duk sharaxin da suka ba ni zan karva. Daga qarshe mushrikai suka nemi Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya kwance haramarsa, ga shi kuwa yana dab da shiga garin Makka. Suka ce, sai ya koma har bayan shekara xaya za su yi masa iznin sake dawowa. Suka kuma xora masa alhakin mayar da duk wanda ya musulunta daga ranar nan idan ya yi hijira, a yayin da suka sharxanta ma kansu in wani ya yi ridda ya baro Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ba za su mayar da shi ba. Duk dai Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ce ya yarda. A nan ne Musulmi suka xaure fuska, Umar kuwa yazo wajen Abubakar yana so ya yi masa tambaya. Abubakar ya ce, bismillah! Umar ya ce, ashe ba mu muke a kan gaskiya, su suke a kan qarya ba? Abubakar ya ce, haka ne. Ashe Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* bai gaya mana Allah ya yi alqawarin za mu shiga Masallaci mai alfarma ba? Ya ce, haka ne. To, don me za mu xauki wulaqanci a addininmu?

A nan ne Abubakar ya ce masa, shin ka san cewa shi Manzon Allah ne? Umar ya ce, eh. Yace, to, zai sava masa ne? Yace, a'a. Ya ce, to, da ya ce Allah ya yi mana alqawarin shiga Makka ya gaya

Alaihi Wasallama ya ce ma ta, sai kije ki samu Abubakar.²⁴

To, in ko har ya kasance Abubakar shi zai jagoranci Sallah da Hajji da sha'anin Zakkah, kuma ya yanke hukunci a tsakanin mutane to, ina wani shugaba ba shi ba?

Wani lokacin ma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya kan yi umurni da a kira masa Abubakar da iyalansa don ya ba da wasicci gare su amma kuma sai ya fasa yana mai qarawa da cewa, Allah ba zai bari a kauce ma Abubakar ba, Musulmi ma kuma ba za suyi hakan ba. Lokaci na qarshe da haka ta faru shi ne a daren juma'arsa ta qarshe a duniya in da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ce, a kawo masa takarda zai sa a rubuta alqawari wanda zai hana savani, amma sai sayyiduna Umar ya ce, kar ku matsa ma Manzon Allah, ga littafin Allah a gabanmu, me kuke nema daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*? Ai zafin ciwon da yake fama da shi ya ishe shi. Da aka soma maganganu akai sai Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ce, ku tashi ku ba ni

²⁴ *Sahihul Bukhari*, Kitabu Fada'ilis Sahabah, Babin faxar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*: "Lau kuntu muttakhidhan.." Hadisi na 3659. Da kuma *Sahihu Muslim*, Kitabu Fada'ilis Sahabah, Hadisi na 2386.

1.9 Nuni Ya Ishi Mai Hankali

Tun kafin cikawarsa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bayyana ma Musulmi sha'awarsa ga khalifantar da Abubakar a madadinsa. Ga shi dai shi ne Amirul Hajji guda xaya da aka tava yi a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, ga kuma shi an umurce shi da ba da Sallah.²³ Wasu mutane kuma sun nemi Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya faxa musu inda zasu kai Zakkarsu a bayan rayuwarsa sai ya ce, su kai ma Abubakar. A yayin da ya yi ma wata macce hukunci kuwa ya ce mata, ki dawo lokaci kaza, sai ta ce, to in ban tarar da kai ba fa? Tana nufin in rai ya yi halinsa. Sai Annabi *Sallallahu*

²³ Abubakar ya fara waqiltar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a wajen ba da Sallah tun Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana da ransa da lafiyarsa sa'ad da ya je sulhunta wasu jama'a da ake ce ma Banu Amr xan Auf daga qabilar Aus, a unguwarsu da ta ke kusa da Quba sai ya ji tsoron ya daxe har lokacin Sallah ya wuce, don haka ya umurci Bilal da cewa, idan lokacin Sallah yayi ya kira Sallah kuma ya gabatar da Abubakar don ya limanci mutane. Don haka ba lokacin ciwon ajalinsa ne kawai ya fara wakilta Siddiqu ya ba da Sallah ba.

khalifanci a bayan Manzo *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Kai tsaye Abubakar ya tasar ma wurin wannan taron na Ansar domin ya gane ma idonsa irin wainar da ake toyawa. A tare da shi akwai mutane biyu daga cikin manyan Muhajirai, su ne; Umar xan Khaxxabi da Amiru (Abu Ubaidata) xan Jarrah waxanda bisa ga sa'a ne ya haxu da su ba tare da an je nemansu don su halarci taron ba.

Da Abubakar ya iso wurin taron sai ya nemi su gabatar masa da bayanin abin da su ke ciki. Magabata daga cikinsu su kayi jawabai cike da yabawa ga kawunansu da bayyana irin matsayinsu a Musulunci. Umar ya so a ba shi dama bayan haka ya yi magana, amma Abubakar ya neme shi da ya dakata. Sannan shi Abubakar xin ya yi wani gajeren jawabi wanda ya tabbatar ma Ansaru da duk abin da suka fahi na falala har ma da qari a kan hakan. Ya qara da cewa, amma kuma kun sani mutane ba za su iya miqa wuya ga wata qabila ba sai ta quraishawa. Wannan shi ya sa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ba da umurnin tsayar da khalifanci a cikinsu. Sannan ya tambayi xaya daga cikin manyan shugabannin Ansar, Sa'adu xan Ubadah (wanda shi ne Ansar su ke son su naxa a matsayin khalifa) cewa,

wuri! Bai kuma sake wannan maganar ba a sauran wuni huxu da ya yi bayan haka a duniya.²⁵

1.9.1 Abubakar ya zama khalifan farko:

Ba zai yiwu ga duk wata al'umma mai cin gashin kanta ba ta wayi gari kuma ta maraita ba wani shugaba a kanta. Wannan shi zai fassara irin hanzarin da aka yi wajen tsayar da wanda zai gadi Manzon Rahmah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

A yammacin ranar litinin ne wadda Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya cika a cikinta, Abubakar ya samu labarin cewa, Ansaru, mutanen Madina sun yi gangami a wani waje da ake kira *Saqifa*, can arewacin birni, sun fara nazarin sha'anin

25 Wannan yana nuna kenan abin da ya yi niyyar faha xin ba sabon abu ba ne, kuma ba rukuni ba ne a addini, ba kuma saqo ne daga Allah ba, da ba zai bar duniya ba sai ya isar da shi ta ko wane hali. In ma rubutun ne Allah ya ce masa a yi da ba wanda zai iya hana shi. Umar dai kamar yadda muka gani ya shiga wani halin ruxuwa ne da tashin hankali kan yanayin da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yake ciki, ba yana nufin sava umurninsa ba, kamar yadda Ali xan Abu xalib ya qi share sunan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a lokacin da Annabi ya umurce shi da yin haka a lokacin Sulhin Hudaibiyah, shi ma yana cikin damuwa ne a kan wulaqancin da kafirai suka yi wa musulmi a wannan lokaci.

mu Sallah. A cikinmu wa nene yake iya mayar da shi baya shi ya shiga gaba?

Da haka dai Umar ya nemi amincewar Abubakar don ya yi masa mubaya'a.²⁷ Nan take kuma sauran jama'a gaba xaya suka mara masa baya ba tare da wata jayayya da ta biyo bayan hakan ba. Washegari ranar talata Abubakar ya zauna a kan mimbari sauran al'umma su kayi tasu mubaya'a musamman Muhajirai da aka yi wancan taron ba da su ba.

1.9.2 Ko Ali Ya Yi Mubaya'a Ga Abubakar?

Manazarta sun qari junansu sani a kan wannan magana. Abinda yake tabbatacce dai shi ne,

²⁷ A riwayar Ibnu Sa'ad cikin littafinsa *Al Xabaqat* cewa ya yi, Umar ya nemi Abu Ubaidah da ya karvi mubaya'a domin shi ne Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi masa laqabi da amintaccen wannan al'umma. Sai Abu Ubaidah ya ce masa, amma Umar ba ka tava tuntuve irin na yau ba tun ranar da ka musulunta. Yana yiwuwa in shiga gaban wanda yake mafi gaskatawar wannan al'umma? Kuma shi ne abokin hijirar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*? Sa'annan Umar ya juya ga Abubakar ya nemi amincewarsa don yi masa mubaya'a. Duba littafin *Al Xabaqat* na Ibnu Sa'ad (3/212). Ka duba sauran bayani a kan wannan mubaya'a a cikin *Sahihul Bukhari*, Kitabul Muharibin (8/25).

ko ka ji wannan bayani daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*? Sa'adu ya ce, eh.²⁶

Ganin haka ta faru, ga gaskiya ta fito ga fili cewa, akwai matsala wani ba Baquraishe ba ya jivinci wannan lamari, kuma ga umurnin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* wanda shugaban nasu ya yi iqirari a kansa, sai jikinsu ya yi sanyi, ya kasance ba abinda ya rage a kansu sai miqa wuya ga gaskiya. Don haka nan take Abubakar ya ce ma su, to, in haka ne, ni na aminta ku naxa xayan waxannan biyu da ke tare da ni Umar ko Abu Ubaidah domin ko wannensu ya cancanta.

Faxin haka da Abubakar ya yi sai wani daga cikin Ansaru ya ce, ni na samar maku da wata mafita mai sauqi ita ce, a naxa shugabanni biyu, xaya daga cikinku xaya daga cikinmu. Sai Zaidu xan Sabitu (xaya daga cikin Ansar xin har wayau) ya ce, a'a, gaskiya dai ita ce, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* shi ne ya kasance shugaba, mu kuma mu ne mataimakansa. Don haka, su naxa khalifa mu kuma mu taimaka masa. A nan ne Umar ya yi wata magana wadda ta daxa kashe masu jiki baki xaya. Ya ce, ya ku jama'a! Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* fa shi ne ya naxa Abubakar don ya ba

²⁶ Duba *Al Musnad* na Al Imamu Ahmad wanda Sheikh Ahmad Shakir ya yi tahqiqinsa, (1/18).

Daga cikin ra'ayoyin malamai kan fassara rashin gaggawar mubaya'arsa akwai masu alaƙanta shi da cewa, Fatimah, matarsa ta nemi a raba gadon mahaifinta *Sallallahu Alaihi Wasallama* domin a ba ta nata kaso. Abubakar kuwa ya sanar da ita abinda ya ji daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* cewa, su Annabawa ba a gadonsu, abin da duk suka bari ya zama sadaqa ga Musulmi. Fatimah ta yi fushi a kan wannan magana kuma ba ta sake yi masa maganar ba har Allah ya karvi ranta.²⁹

Duk da kasancewar Abubakar ba ya da laifi a cikin wannan lamari, amma an ruwaito ya je ya roqi afuwarta a kan fushin da ta yi kuma ta yafe masa.³⁰

(30/277). Sannan ka duba duniyar gizo, layin Sheikh Usman Al khamis www.almanhaj.com.

²⁹ Fatimah ta yi ciwon ajali nan ta ke bayan rasuwar mahaifinta, ta kuma bi shi bayan wata uku (ko kuma wata shida, don ruwayoyi sun banbanta) kamar yadda daman ya sanar da ita cewa, ba za a samu tazara mai yawa ba a tsakaninsu. Duba labarin neman gadonta a *Fathul Bari* (7/564) da sharhin Imam Nawawi a kan *Sahihu Muslim* (12/77).

³⁰ Wannan yana mayar da martani ga riwayoyi marasa tushe masu nuna jayayya matsananciya a tsakanin Nana Fatimah da surukin babanta, Abubakar. Wannan kuwa suka ce mai girma ga ita kanta Nana Fatima *Raliyallahu Anha*. Duba *Sunan Al Baihaqi* (6/301 da 471) da *At Tamhid* na Ibnu Abdil Barr, (8/164-180).

Ali ya yi mubaya'a ga Abubakar amma ba a cikin gangamin farko da aka yi ranar talata ba. To, ko akwai wani jinkiri mai yawa a tsakanin mubaya'arsa da ta sauran Sahabbai? Kuma mine ne dalilin haka? Wannan shi ne muhallin da masana su ke savani a kansa.

Akwai dai wata muhimmiyar rana da Abubakar ya yi huxuba wadda a cikinta yake cewa, Wallahi ban tava kwaxayin sarauta ba a dare ko a safiya, ban kuma tava roqon Allah a kanta ba a sarari ko a voye. Bayan haka ne sai Ali da Zubairu suka tashi suka ba da hanzarinsu ga Abubakar, suna cewa, mu daman mun yarda da cancantarka ga wannan al'amari, domin mun san matsayinka a wurin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, kuma mun san ya umurce ka da ka bada Sallah, amma mun ji zafin ba a yi shawara da mu ba.

A riwayar Abu Sa'id al Khudri cewa ya yi, Abubakar ya duba a cikin mutane yana kan mimbari bai ga fuskar Ali ba, sai ya aika kiransa ya ce masa, ya aka yi ka na qanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* kuma surukinsa sannan ka ke son ka raba kan Musulmi? Sai Ali ya ce masa, kada ka damu, ya miqa hannunsa ya yi masa mubaya'a.²⁸

²⁸ Duba littafin *Al Bidaya Wan Nihayana* Ibnu Kathir (5/248 da 6/333) da *Tarikh Dimashq* na Ibnu Asakir

mai yawa wajen tafiyar da mulkin Abubakar ta hanyar shawarwarinsa masu amfani.

Jinkirin da ya yi kuma ba zai kawo givi a sha'anin shugabanci ba, domin kamar yadda za mu gani a nan gaba, ba wani shugaban da bai gamu da irin wannan ba har shi kansa sayyiduna Ali a lokacin da nasa khalifancin ya kama.

1.9.3 Ayyukan Abubakar A Lokacin Shugabancinsa

Duk da qarancin lokacinsa, Abubakar ya yi ayyuka masu muhimmanci kuma masu yawan gaske waxanda suka yaxa manufon Musulunci suka kafa daularsa, kana suka ba shi kariya daga sharrin maqiya.

Tun da farko da karvar aikinsa sai da ya shigar da duk sauran dukiyar da ya mallaka a cikin taskar gwamnati a matsayin sadaka zuwa ga Musulmi.³² Sannan ya ci gaba da sana'arsa kamar yadda ya saba. Daga bisani Umar ya lura da rashin yiwuwar haxa aikin khalifa da kasuwanci inda ya nemi Abubakar ya dakatar da kasuwancinsa a yanka masa albashi. A lokacin da ya buqaci qarın albashi

32 Daman Abubakar attajiri ne wanda ya sanya dukkan jarinsa wajen taimakon addinin Allah kamar yadda mu ka gani a baya.

A ra'ayin wasu marubuta, wannan rashin jituwa a tsakanin khalifa da uwar gidan Ali shi ya janyo jinkirin da Ali ya yi wajen ba da mubaya'arsa. To, amma riwayar da mu ka ambata a baya tana nuna cewa, damuwarsa a kan rashin shawartarsa ne a lokacin da aka naxa khalifa shi ya kawo jinkirin mubaya'arsa.³¹

Duk yadda al'amarin ya kasance dai, Ali ya yi mubaya'a ga khalifa Abubakar, ko da farko ko kuma daga baya. Kuma ya shiga a cikin sha'anin gwamnata, ya yi yaqi a rundunonin da su kayi faxa da waxanda su kayi ridda da waxanda suka soke rukunin Zakka. Kamar yadda ya ba da gudunmawa

31 Idan mu ka yi la'akari da yanayin da Muhajirai suka sami kansu a tsakkiyar Ansaru ranar Saqifa, ba za mu ga laifinsu ba idan sun yanke shawarar naxa wanda su ke ganin ya cancanta kuma ko an taru shi ne za a zava tun da yake Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi nuni a kansa, domin yin jinkiri a wannan lokaci ba zai haifar da alheri ba. Ali kuma daga vangarensa yana da haqqen ya damu saboda kusancinsa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, amma ko shi yake a nan lamarin ba zai canza ba domin shi ma zai gabatar da Abubakar tun da ya sha faxin cewa, mafifici a wannan al'umma shi ne Abubakar sannan Umar. Allah ya yarda da su da sauran Sahabbai baki xaya.

wannan ra'ayi nasa yana mai cewa, ya za ka aikata abin da Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* bai aikata ba? Abubakar ya nace a kan ra'ayinsa yana lurar da shi cewa, wannan aikin alheri ne da Annabi zai yi farin ciki da al'ummarsa idan ta yi shi. Kuma ma dole ne a xauki wannan mataki don kare shi Alqur'anin daga vacewa.

Wannan hangen nesan na Abubakar ya taimaka ainun wajen sadar da littafin Allah zuwa ga jama'a a wurare daban daban na duniya ba tare da wani sauyi a cikinsa ba sai fa irin banbancin da ke akwai na karatun wasu kalmomi (qira'oi) wanda tun a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* shi ya ba da izninsa don yalwantawa.

1.9.4 Yaqe - Yaqen Da A Ka Yi A Lokacinsa

Abubakar ya karvi ragamar khalifanci a lokacin da Larabawa su kayi ridda suka fice daga addinin Musulunci in ban da mazaunan waxannan birane, su ne; Makka da Madinah da Xa'ifa da Bahrain. Kwarjinin daular Musulunci ya kusa ya tafi ga baki xaya daga idon mutane ganin cewa jagoran tafiya ya kau daga duniya. A wannan lokacin ne wasu maqaryata suka bayyana kamar Al Aswad Al Anasi a qasar yaman, da Musailamah Al Thaqafi a Yamamah, da Xulaihah Al Asadi a qasar Najdu,

kuwa sai da Sarkin Musulmi Abubakar ya nemi iznin jama'a a kan mimbari suka aminta sai dai wani mutumin qauye guda xaya da ya ce su ba su aminta ba. Abubakar ya ce masa, ai ku mutanen karkara 'yan amshi ne ga mutanen birni, in sun yarda ku sai dai ku ce Amin.

Abubakar ya kasance mai darajanta Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* qwarai da gaske. Shi ya sa a lokacin da ya karvi dukiyar farko a halifancinsa wadda ta zo masa daga Bahrain sai ya shelanta cewa, duk wanda Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi masa wani alqawari to, ya zo mu cika masa. Haka kuwa ya biya duk bashin alqawullan da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi.

Daga cikin ayyukan khalifa Abubakar akwai tattara Alqur'ani da ya yi. Wannan kuwa ya faru ne a lokacin da aka qarasa yaqin Yamamah, aka fatattaki sojojin Musailamah, sai Abubakar ya lura da cewa, mahardatan Alqur'ani da yawa sun kwanta dama. A nan ne ya yanke shawarar a tattara Alqur'ani wuri xaya a matsayin littafi a maimakon a dogara ga mahardata waxanda yaqe - yaqe na iya kawowa baya gare su.

Kasancewar Sahabbai sun tarbiyyantu a kan bin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sau da qafa, Umar ya yi jayayya da Abubakar a kan

karya su ba har ma suna nufin shelanta yaqi a qasashen waje. Wannan sai ya maido da kwarjinin Musulmi a idon sauran mutane. Waxanda kuwa suka yanke shawarar ficewa daga Musulunci sai cikinsu ya xuri ruwa suka haqiqance ba su iya ja da wannan sabuwar gwamnati, abinda ya sauqae ma Abubakar samun cikakkiyar nasara a kansu. Bayan kimanin kwanaki saba'in daga fitar rundunar Usamatu sai ga su sun dawo da cikakkiyar nasara da ganimomi masu tarin yawa.³³

Bayan haka ne Abubakar ya xaga tutoci guda goma waxanda ya zavi mayaqansu da kansa don yaqi da masu ridda, ya kuma fita da kansa don ganin nasarar waxannan rundunoni duk da yake Ali *Raliyallahu Anhu* ya yi qoqarin nuna masa haxarin fitar da kansa in da yace masa, kar ka yi mana hasarar kanka. Irin maganar da Manzoon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya gaya ma Abubakar xin a yayin da ya ga kuzarinsa da quzaminsa a yaqin Badar.

1.9.5. Jagororin Yaqin Ridda

Fitattun jagororin jihadi a wannan lokaci sun haxa da Khalid xan Walid wanda ya yaqi qabilun

³³ *Huqbatun minat Tarikh*, na Usman xan Muhammad Al Khamis, bugun Maktabatus Sahabah, na uku, 1426H/2005M, shafi na 32.

dukkansu suna da'awar annabta. Ita ma Sajahi wata mata ce da ta yi irin wannan da'awa ta qarya.

Siddiqu ya fuskanci wannan qabubale da zuciya mai qarfin imani da nasarar Allah, babu ja da baya.

Tun da farko sai ya zartas da ci gaban tafiyar rundunar Usamatu wadda Manzoon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya aike ta zuwa qasashen Balqa'u a kudancin Jordan da Darum ta kudancin Falasxinu kusa da yankin Gaza domin su yaqae su, su yi kira zuwa ga Musulunci. Wannan shawara da Abubakar ya yanke ta gamu da ja in ja sosai daga vangaren Sahabbai har ma da shi Usamatu xin kansa, ganin cewa yanayi ya canza, ya kamata Musulmi su damu da gyara cikin gida maimakon neman fita waje, kuma musamman qasashen da suke cikin riqon Rumawa qasa ta biyu a wajen qarfin yaqi da makamai a duniya.

Abubakar dai bai sauya ra'ayinsa ba yana mai kafa hujja da cewa, Manzoon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da kansa ne ya nanata batun tafiyar wannan runduna don haka ba abin da zai hana tafiyarsu. A cikin hikimar Gwanin Sarki wannan shawara sai ta zama alheri ga Musulmi domin kuwa duk in da wannan runduna ta shuxa sai labarinta ake yi, ana mamakin irin qarfin da Musulmi su ke da shi a wannan lokaci wanda ya sa wafatin jagoransu ba ta

Musailimah inda Wahshi ya xara masa kibiya wadda ta halaka shi. Duka duka Musulmin da su kayi shahada a wannan yaqi ba su zarce xari shida ba. Daga baya qabilar Banu Hanifa sun nemi sulhu bisa ga tilas, Khalid ya rattaba hannunsa a kan wata yarjejeniya da su wadda a bayanta ne suka musulunta baki xayansu. Kafin haka Musulmi sun ganimanci dukiya da bayi masu yawa daga wurinsu. A cikinsu har da kuyangar Sayyiduna Ali, Khaulatu xiyar Ja'afar *Al Hanafiyyah* wadda ita ce ta haifa masa Muhammad wanda aka fi sani da suna Ibnul Hanafiyyah (Xaya daga cikin Imamai ma'asumai a wajen wasu vangarori na Shi'a).

1.9.6. Bayan Gama Yaqin Ridda

Bayan da Abubakar ya haqiqance cewa, ya magance matsalar ridda, sai ya mayar da hankalinsa ga faxaxa daular Musulunci ta hanyar isar da saqonsa zuwa sauran qasashen qetare. Anan ne fa aka gwabza yaqe - yaqe tare da sojojin majusu na Farisa da kiristocin Sham. Mafi shahara daga cikin yaqe - yaqen da aka yi shi ne yaqin *Yarmuk* wanda Musulmi qimanin dubu ashirin da bakwai (27,000) suka tunkari rundunar kiristoci mai mayaqa dubu xari da ashirin (120,000). Musulmi kafin su cimma fagen wannan yaqi sun gamu da qishirwa mai tsanani wadda ta tilasta su yanka raqumansu don su

Asad da Gaxfan mabiyan Xulaihah Al Asadi, xaya daga cikin annabawan qarya. A qarqashin tutar Khalid kuwa akwai manyan baraden musulunci cikinsu har da Ali xan Abu Xalib.

Daga cikin jagororin har wayau akwai Ikrimah xan Abu Jahli da Shurahbilu xan Hassanah waxanda suka yaqi qabilar Banu Hanifah mabiyan Musailimah. Daga bisani Khalid ya karvi ragamar wannan yaqin bayan ya gama da mutanen Xulaihah da magoya bayan Sajahi ba'annabiyar qarya.

Akwai kuma Khalid xan Sa'id xan Ass wanda ya je iyakokin Sham, da Amru xan Ass da ya yaqi qabilar Qudha'ah da Ala'u xan Hadhrami da ya nufaci qasar Bahrain. Wasu tutocin kuwa sun nufaci qabilun Hawazin da Banu Sulaim da Kindah da Banu Tamim da qabilun Tihama ta qasar Yaman da sauransu.

Sahabbai sun gamu da taimakon Allah mai yawa, domin kusan a duk yaqe - yaqen da suka je abokan gaba sun fi su yawa, amma qarfin imaninsu da Allah da kyakkyawar manufarsu ta kare addininsa ta sanya taimakon Allah ya zamo a gefensu. Misali a yaqin da aka fi sani da suna *Harbul Yamamah* yawan mayaqa Banu Hanifah ya kai mutum dubu arba'in amma sojojin Khalid xan Walid sun daure a kan haxuwa da su har sai da suka kashe sama da sojoji dubu goma daga cikinsu, sannan suka kai ga

saboda qishirwa alhalin suna zavin 'yan uwansu da wannan ruwa.

1.9.7 Ajali Ya Kusanto, Abubakar Ya Nemi Shawarar Sahabbai

Lokacin da ciwon ajali ya tsananta ga Sarkin Musulmi Abubakar sai ya tara abokan shawararsa daga cikin Sahabbai ya nemi ra'ayinsu dangane da wanda zai gade shi. Gaba xayansu sai suka ce, mun ba ka gari, ra'ayinka shi ne namu, ko wanensu yana qoqarin ya ture ta daga kansa. Ganin haka sai Abubakar ya neme su da su yi masa jinkiri har ya sake yin nazari.

Bayan haka, sai ya aika aka kira masa Abdur Rahman xan Auf ya tambaye shi kai tsaye, mene ne ra'ayinka dangane da Umar? Abdur Rahman ya ce, duk inda ka ajiye shi ya wuce nan. Sannan ya kira Usman xan Affan ya tambaye shi, sai ya ce, baxininsa ya fi zahiri. Abubakar ya ce masa, ka kyauta ma kanka domin idan ta tsallake shi to ba inda zata faha sai a kanka.

Allah Mai zamani! Mu duba yadda mulki yake abin gudu a wancan lokaci, amma ba da daxewa ba sai duniya ta canza.

A lokacin rasuwarsa, 'yarsa A'ishah Uwar Muminai tana zaune a gabansa tana koyi da wani

samu ruwan sha. Haka kuma sun samar da sababbin hanyoyi a cikin sunqurmin daji don taqaita tafiya.

An ba da labarin cewa, a cikin wannan yaqin ne *Mahan* Sarkin Ruma ya nemi ganawa da Khalid, inda ya nemi ya tozarta Musulmi yana mai cewa, mun samu labarin yunwa ta fitar da ku. Don haka, za mu sallame ku da Dinari goma goma ko wannenku. Za mu kuma ba ku tufafi da abinci, mu kuma rinqa aika maku irinsu ko wace shekara. To, da yake an ce karen bana shi ke maganin zomon bana, Khalid sai ya ba shi amsa da cewa, mu ba abinda ya kawo mu ke nan ba. Mu dai a rayuwarmu babu abin da mu ke so kamar shan jinin xan adam, sai mu ka sami labarin cewa, jinin Rumawa ya fi ko wane jinin xan adam daxi, shi ne mu ka zo mu yaqo ku domin mu sha. Faxin haka sai cikin gogan da na jama'arsa suka xuri ruwa, ba tare da vata lokaci ba bayan fara yaqin Rumawa suka rinqa arcewa suna tsoron a shanye jinainansu. Nasarar Allah ta sauka ga Musulmi nan take.

Har wayau a wannan yaqin ne Sahabbai suka bar wani gagarumin abin tarihi wanda ba a tava ganin irinsa ba. Domin kuwa an samu ruwa kaxan a lokacin tsananin qishi amma ya kasance ko wannensu yana cewa a kai ma wani xan uwansa Musulmi har sai da wasu daga cikinsu suka mutu

Babi na Biyu:
Khalifancin Umar Xan Khaxxabi
Raliyallahu Anhu

mawaqi da yake faxin albarkacin bakinsa game da mutuwa don ta rage wa kanta damuwa. A nan ne Siddiqu ya xaga kansa ya ce da ita, me ya sa ba za ki karanta in da Allah yake cewa:

﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾ (١٩) سورة ق

Ma'ana:

Kuma mayen mutuwa ya je da gaskiya. (Sai a ce masa) Wannan shi ne abin da ka kasance kana bijirewa daga gare shi. Suratu Qaf, aya ta 19.

Da ciwonsa ya daxa tsananta an nemi izninsa don a kawo masa likita, sai ya ce, "Ai likita ya duba ni". Aka ce, me ya faza? Ya ce, "Ya ce: "Ni mai aikata abin da naga dama ne". Yana nufin cewa, Allah ya san halin da yake ciki kuma ba zai fasa abinda ya hukunta ba.

Abubakar ya yi wafati a cikin watan Jimadha Akhir a shekara ta goma sha uku bayan hijira bayan ya yi shekaru biyu da watanni uku a kan wannan muqami.

To, wane ne sabon khalifan da aka naxa a bayansa? Yaya ya gudanar da mulkinsa? Kuma wane irin ci gaba aka samu a lokacinsa? Sai mu je ga Babi na gaba.

yake kamar qwara. Saboda tsawonsa idan ka hango shi daga nesa za ka yi tsammanin mahayi ne.

Game da xabi'unsu kuwa, Umar ya gadi kaushin hali daga mahaifinsa. A lokacin quruciyarsa ya kasance yana yi wa mahaifin nasa kiyon raqumma. Mahaifin kuwa yana wahalar da shi sosai, yana kuma dukansa idan ya sava masa.

Mahaifin Umar, al Khaxxabi ya kasance yana wahalar da qanensa Zaidu musamman ma lokacin da qanen nasa ya qyamaci bautar gumaka, ya je neman addinin gaskiya na Annabi Ibrahim. Shi kuma Umar ya kan wahalar da xan baffansa kuma mijin qanwarsa Sa'idu xan Zaid, musamman a lokacin da ya san ya musulunta tare da matarsa.

2.4 Rayuwarsa Kafin Zuwan Musulunci

Muna iya raba rayuwar Sayyiduna Umar gida biyu; kashi na farko ya yi shi kafin zuwan Musulunci, kashi na biyu kuma a cikin Musulunci. A kashi na farko na rayuwarsa, Umar bai zamo wani mutum mai cikakken muhimmanci ba, duk da yake yana cikin 'yan majalisa. Amma furta kalmar shahadarsa ke da wuya sai ya koma wani muhimmin mutum wanda rayuwarsa take da muhimmin ambato daga wannan rana har zuwa ranar tashin qiyama.

Umar shi ne wakilin qabilarsa ta Banu Adiiyyin a majalisar zartaswa ta quraishawa wadda ta

Babi na Biyu:

Khalifancin Umar Xan Khaxxabi *Raliyallahu Anhu*

2.1 Sunansa da Asalinsa

Sunansa Umar xan Khaxxabi xan Nufail xan Abdul Uzza xan Rayahi xan Abdullahi xan Qurxi xan Razahi xan Adiiyyu xan Ka'abu xan Lu'ayyu xan Galibu al Adawi al Qurashi. Ya haxu da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a zumunci ta wajen kakansa na takwas Ka'abu xan Lu'ayyu wanda shi ne kakan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* na bakwai.

Mahaifiyarsa ita ce qanwar Abu Jahli, Hantamah xiyar Hisham xan Mughirah daga qabilar Makhzum.

2.2 Haifuwarsa:

An haifi Sayyiduna Umar bayan yaqin nan da aka fi sani da *Harbul Fijar* a shekara ta Arba'in da uku kafin hijira. Don haka Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya girme shi da shekaru goma cif.

2.3 Siffarsa Da Xabi'unsu:

An siffanta Umar da cewa, mutum ne dogo, kakkaura, mai sanqo a kansa. Ga shi kuma jawur

ba 'yan gari ba ne. Za muje in da za mu samu sauqi da kwanciyar hankali tun da qasar Allah faxi gare ta. Da ta gama faxin wannan magana sai Umar ya ce, Allah ya kai ku lafiya!

Wannan addu'a ta Umar kuwa ta bai wa kowa mamaki, domin ba a san shi da tausaya wa Musulmi ko kaxan ba. Da Ummu ta faxes ma Amiru xan Rabi'ah abin da ya faru sai ya ce ma ta, hala kina zaton Umar ya musulunta? Sai ta ce, eh, don na ga ya tausaya mana sosai savanin al'adarsa. Amiru ya ce, to sai in jakin gidansu ya musulunta!

Ana cikin haka ne wata rana Umar ya shiga Masallacin ka'aba domin ya yi xawafi ya gaida iyayen gijinsa, sai ya yi kicivis da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana Sallah. A wannan karon sai ya xan mayar da hankali domin ya ji abin da Manzo yake karantawa. Aka yi daidai kuwa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana karanta suratul Haqqah, sai karatun ya kama shi sosai har ya ce, wallahi Quraishawa sun yi gaskiya da suka ce mawaqi ne. Amma wallahi waqarsa tana da daxi. Bai rufe bakinsa ba sai Manzon Allah ya kawo inda Allah ke cewa,

ke da kujeru goma kamar yadda muka faxes a baya. Kuma ofis xinsa shi ke kula da hulxar quraishawa da sauran qabilu musamman ga abin da ya shafi yaqi da sulhu da makamantansu kamar yadda ya gabata a tarihin Abubakar.

2.5.1 Yadda Musulunci Ya Ratsa Zuciyarsa

Umar ya musulunta a shekara ta biyar kafin hijira bayan talakawan Musulmi sun sha wuya sosai a hannunsa. To, ya aka yi ya musulunta? Wane irin sirri ne ya karya zuciyarsa a daidai wannan lokaci?

Tun da farko dai Allah ya yi masa gamon katar ne da addu'ar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Domin kuwa lokacin da qunci da wahala suka tsananta a kan talakawan Musulmi Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya roqi Allah ya qarfafi addininsa da xayan mutane biyu, duk wanda ya fi soyuwa zuwa ga Allah a cikinsu; Umar xan Khattabi ko kawunsa Abu Jahli xan Hisham. Zavin Allah sai ya faxes a kan Umar.

Farkon bayyanar tasirin wannan addu'a shi ne lokacin da wasu raunanan Musulmi za su yi hijira zuwa Habasha sai Umar ya gamu da su. Sai ya tambayi Ummu Abdillahi xiyar Hantamah ina suka nufa? ta ce masa, za mu bar mu ku garinku tun da kun quntata mana, kun hana mu 'yancin mu yi addinin da muka zava, kun hana mu saqat kamar mu

عَلَى الْكَافِرِينَ (٥٠) وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ (٥١) فَسِّحْ

بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ (٥٢) ﴿

Ma'ana:

Kuma da (Manzon Allah) ya faxi wata magana, ya jingina ta gare mu. Da mun kama shi da dama. Sa'an nan, lalle ne, da mun katse masa lakka. Kuma daga cikinku babu wasu masu iya kare (azabarmu) daga gare shi. Kuma lalle ne shi (Alqur'ani) tunatarwa ce ga masu taqawa. Kuma lalle ne mu, wallahi, muna sane da cewa daga cikinku akwai masu qaryatawa. Kuma lalle ne shi (Alqur'ani) wallahi baqin ciki ne ga kafirai. Kuma lalle shi gaskiya ce ta yaqini. Saboda haka, ka tsarkake sunan Ubangijinka, Mai girma.

Kafin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya gama sallah jikin Umar ya yi sanyi sosai, zuciyarsa ta sauya duk yadda ba a zato, amma dai lokacin bai yi ba tukuna.

Bayan kwana uku da musuluntar baffan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, Hamza, sai Umar ya gamu da wani daga cikin talakawan Musulmi sai ya fara gaya masa magana mai kaushi kamar yadda ya saba, a lokacin Musulmi sun fara jin

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ (٣٨) وَمَا لَا تُبْصِرُونَ (٣٩)

إِنَّهُ لَقَوْلِ رَسُولٍ كَرِيمٍ (٤٠) وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ

قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ (٤١)﴾

Ma'ana:

To, ba sai na yi rantsuwa da abin da kuke iya gani ba. Da abin da ba ku iya gani. Lalle ne, shi (Alqur'ani) tabbas maganar wani manzo mai daraja ce (Jibrilu AS).

Da Umar ya ji haka sai ya ce, to in ko haka ne boka ne kenan. Sai ya ji ance,

﴿وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَا تَدَّكَّرُونَ (٤٢) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٣)﴾

Ma'ana:

Kuma shi ba maganar boka ba ne. Kaxan qwarai za ku iya tunawa. Abin saukarwa ne daga Ubangijin halitta duka.

A nan sai ransa ya xarsa masa cewa, to ko qarya ce yake yi? Sai karatun ya ci gaba:

﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ (٤٤) لَأَخَذْنَا مِنْهُ

بِالْيَمِينِ (٤٥) ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ (٤٦) فَمَا مِنْكُمْ

مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ (٤٧) وَإِنَّهُ لَتَذِكْرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

(٤٨) وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ (٤٩) وَإِنَّهُ لِحِسْرَةٌ

2.5.2 Musulunci Ya Xaukaka Da Shigowarsa

Musuluntar Umar ke da wuya sai ya nemi a fito da addini sarari; a daina voye shi kamar garar kunya. A wannan ranar ne Musulmi suka fito a cikin garin Makka su kayi wani jerin gwano a qarqashin jagorancin Umar da Hamza don su bayyana wa mushrikkai cewa, yanzu fa Musulunci ya samu gata, ya yi shingi ya huta da ratse.

2.5.3 Gudunmawarsa Ga Musulunci

Tun daga musuluntarsa, Umar ya lizimci Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, ya kasance a qarqashin xa'arsa, ba ya zartar da kome ko da a gidansa sai da iznin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Kuma Umar ya yi amfani da qarfin jikinsa da kwarjinin da yake da shi a idon kafirai don ya yi kariya ga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da sauran Musulmi. Ko a lokacin hijira ma, Musulmi sun shirya kowa ya fita a nasa lokaci wanda ya yi masa, yana mai voye ma idanun kafirai, sai shi Umar ne kaxai ya fita da rana tsaka yana ce ma kafirai wa zai ce kule in ce masa cas?!

A Madina kuwa, Umar na xaya daga cikin zaratan mayaqa waxanda su kayi ruwa da tsaki wajen kare martabar Musulunci da ruguza abokan faxansa.

qarfin yin magana saboda musuluntar Hamza, sai wannan bawan Allah ya kada baki ya ce masa, to, kai Umar ka na wahalar da kanka a kan matsalar da ko cikin gidanku ba ka magance ta ba! Umar ya ce, wane ne ya karkace a cikin gidanmu? Sai ya ce, qanwarka da mijinta.

Jin haka ke da wuya sai Umar ya fusata ya tasar ma gidan Fatimah xiyar Khattabi. Da ya isa sai ya ji sautin karatun Alqur'ani, amma kafin a buxe masa qofa sai da aka voye takardun da ake karatu don gudun sharrinsa. Kafin Fatimah ta gama yin maraba da yayan nata tuni har ya kai ma ta duka yana neman a ba shi abin da ake karantawa. Da suka lura al'amarin nasa babu tausai ko kaxan a ciki sai qanwarsa ta ce masa, an qi a ba ka, kuma Musulunci ko kana so ko ba ka so sai an yi. Ka yi duk abin da kake iyawa!

Nan take sai jikin Umar ya yi sanyi, hankalinsa ya fara dawo masa, ya ji kunyar wannan raini da ya janyo ma kansa daga qanwarsa wadda ta ke ganin girmansa tana mutunta shi. A cikin lumana sai ya nemi qarir bayani. Allah Sarki! Kafin marece Umar ya bi sawun Musulmi.

2.7 Umar Ya Zama Sarkin Musulmi

Abubakar ya ayyana ma Musulmi Umar a matsayin wanda zai gade shi bisa ga shawararsu kamar yadda ya gabata. Don haka da Abubakar ya cika nan take mutane su kayi masa mubaya'a kuma ya kama aiki.

Wani muhimmin abinda ya kamata a sani game da khalifancin Umar shi ne kwarjinin da yake da shi matuqa a idon jama'a. Amma kuma duk da haka talakawa sun more a lokacin khalifancinsa, domin kuwa ya kasance yana kula da al'amurransu ta ko wane fanni. Bayan dai kulawarsa da tsayuwar addini, Umar yana kulawa da jin dakin rayuwar jama'a da inganta lafiyarsu da gyaruwar tattalin arzikinsu da samun kwanciyar hankali da zaman lafiya a tsakaninsu.

Irin kwarjinin da Umar yake da shi a zukan jama'a ya sanya wata mata ta yi varin cikinta a lokacin da ta samu labarin an kai qararta ga Sarkin Musulmi Umar. Wannan ya sanya Umar ya tara jama'a ya nemi shawararsu a kan wannan abinda ya faru don sanin ko diyya ta wajaba a kansa. Ya kuma yi aiki da ra'ayin Ali na biyan diyyar jinjirin da aka rasa.

Ba za mu yi mamakin wannan mata ba idan muka san cewa, manyan Sahabbai irin su Zubairu

Ya kusanci Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* har ya kai matsayin wazirinsa na biyu. A shekara ta uku bayan hijira sai Allah ya karrama shi da surukuta da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* in da Manzo ya nemi auren 'yarsa Hafsa, aka ba shi ita, aka xaura aure, sai ta zama ita ce ta uku daga cikin matansa bayan rasuwar uwargidansa Khadijah.

2.6 Umar Ya Dace Da Alqur'ani

A wurare da dama Umar ya dace da hukuncin Alqur'ani kafin saukarsa. Misali, Umar ne ya ba da shawarar kada Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya halarci sallar jana'iza a kan munafukai, kuma sai Alqur'ani ya sauka da wannan hukuncin. Haka kuma Umar ya bai wa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* shawarar ya hana mutane shiga gidansa, kuma Allah ya sauka da wahayi a kan haka. Shi ne kuma ya nemi a shamakance mata daga maza ta hanyar amfani da hijabi, sai Allah ya sauka da wahayi a kan haka. Ya bada shawarar a kashe fursunonin Badar, Allah ya qarfafi ra'ayinsa a Suratun Ali Imran. Waxannan duka suna nuna irin kaifin basirarsa da kusancinsa ga Allah da sanin abin da Allah yake so da wanda ba ya so.

Da yawa Sarkin Musulmi Umar ya yi aikin agaji ga wasu talakawan da su ke da buqata wadda ya gano ta a dalilin wannan sintiri da yake yi. Misali, ya samu wani baqo tare da matarsa tana naquda su kaxai a cikin wata bukka, sai ya dawo gida ya nemi matarsa Ummu Kulsum xiyar Ali don ta je ta taimaka ma wannan baiwar Allah, a lokacin da shi kuma ya xauki kayan abinci ya hasa wuta ya yi masu dafuwa wadda mai jego ta ke buqata.³⁵

Wannan sintiri na Umar kuma ya haifar da sauyin wasu dokoki da tsare tsare a gwamnatin. Misali, a dalilin haka ne ya sanya doka game da masu zuwa jihadi kar su wuce wata huxu ba a dawo da su gida ba, domin ya ji wata mata ta matsa tana koke game da daxewar mijinta a fagen fama.³⁶

Ya kuma sabunta doka game da rabon arziki inda ya sanya ma duk jaririn da aka haifa a Musulunci albashi na kansa bayan a da sai wanda aka yaye shi ne ake ba albashi, amma a cikin dare sai ya lura da wani yaro yana yawan kuka, da ya nemi

Mas'ud don ya yi wannan sintiri a cikin dare. Amma a zamanin Umar shi ne ya kan je da kansa shi kaxai ko kuma da rakkiyar wani bawansa mai suna Aslam ko kuma ya tafi tare da abokinsa Abdur Rahman xan Auf.

³⁵ *Al Bidayah Wan Nihayah*, na Ibnu Kathir, (7/140).

³⁶ *Manaqibu Amiril Mu'minin Umar bin Al Khaxxab*, na Ibnul Jauzi, shafi na 89.

xan Awwam da Sa'adu xan Abu Waqqas sukan tafi wajen Umar da nufin gaya masa wata magana ko gabatar da wata buqata, amma su je su dawo ba su samu damar yin haka ba saboda kwarjininsa da ya cika masu fuska. Ibnu Abbas ma duk da irin kusancin da yake da shi ga Umar amma ya yi shekara xaya yana son ya tambaye shi game da wata aya bai samu damar haka ba saboda kwarjininsa.

Wani wanzami kuma ya saki iska saboda tsoro a lokacin da Sarkin Musulmi Umar ya yi tari shi kuma yana yi masa aski.

Umar kansa ya kan damu wani lokaci da yadda jama'a suke fargabansa, har ma ya kan ce, Ya Allah! Ka san na fi tsoronka fiye da yadda su ke tsorona.

A game da kulawarsa da talakawa kuwa, Umar ya shahara da ziyarar sa ido wadda yake yi a cikin dare yana sintiri a tsakanin hanyoyi da gidaje don sanin halin da qasarsa ta ke ciki. A cikin irin wannan ziyarar ne yake gano idan akwai varayi ko wasu miyagu ko mavarnata masu fakewa a cikin duhun dare su yi aikin assha, ko kuma baqo wanda bai samu masauki ba.³⁴

³⁴ Wannan shi ne asalin aikin 'yan doka (ko abinda aka sani da suna "Patrol" na 'yan sanda a wannan zamani). Sayyiduna Abubakar ya kasance yana tura Abdullahi xan

2.8 Qaunar Da Umar Yake Bayyana Ma *Ahlulbaiti*

A cikin littafinmu *Su wane ne masoyan ahlulbaiti?* Mun yi bayani game da irin gatancin da iyalai da dangin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* suka ringa samu a zamanin khalifancin Umar *Raliyallahu Anhu*. Mun bayyana yadda ya tsara rabon arzikin qasa ta yadda iyalai da dangin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* za su more fiye da kowa. Bari mu xan xebo daga abin da muka faxa a can:

"Bisa ga wannan rajista kuwa, Sayyiduna Ali shi ne ya fi kowa samun kaso mai tsoka, in ban da Matan Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* da xan uwan mahafinsa Abbas. Sai ga khalifan da kansa ya na karvar albashi qasa da na iyalan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*."

"Haka kuma a cikin bitar da Umar ya ke yi wa rajistar, ya tarar da sunayen Hassan da Hussaini a matsayinsu na 'ya'yan Ali dai dai da sauran qananan yara 'ya'yan Sahabbai, suna da dirhami dubu biyu ko wannensu. Amma sai Sayyiduna Umar ya cire su, ya riskar da su da babansu, aka yanka masu dubu biyar-biyar, ya ce, saboda kusancinsu da Manzon

bayani sai ya gano uwarsa ta yaye shi kafin lokaci don tana son a rubuta masa albashi. A kan haka ya yi wannan sabuwar doka.³⁷

Haka kuma ya canza ma wani saurayi da ake ce ma Nasru xan Hajjaj wurin zama ya tayar da shi daga Madina ya koma Basrah saboda ya ji wasu mata a cikin dare suna taxi game da kyawonsa, da ya bincika sai aka gaya masa har yana shiga a cikin gidaje, don haka Umar ya ji tsonon aukuwar fitina a gidajen bayin Allah waxanda suka je wurin jihadi suka bar matansu a gida, sai ya xauki wannan mataki don magance ta.

Ban da wannan kuma Umar ya kan zauna bayan ko wace Sallah don sauraren buqatun talakawa. Ya kan kuma shiga kasuwa don ya gane ma idonsa abin da ke gudana don ya hana yin cuta. Misali, akwai lokacin da ya tarar da wani baqo yana sayar da man kaxe a kan wani farashi da ba a saba da shi ba, sai ya umurce shi da ya sayar a kan farashin da aka sani, ko kuma ya fita daga wannan kasuwa. Kuma ya kan hana yin kasuwanci ga wanda bai san yadda ake yinsa ba.³⁸

³⁷ *Al Bidayah Wan Nihayah*, na Ibnu Kathir, (7/140).

³⁸ *Faslul Khixab Fi Sirati Amiril Muminina Umar xan Khaxxab*, na Dr. Ali Muhammad As Silabi, Darul Fajr, Alqahira, Shafi na 200-201.

"Idan mu ka koma wajen sauran dangin Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama*, za mu ga irin matsayin da su ke samu a wurinsa. Misali, Umar ne kaxai a zamanin mulkinsa ya ke kusanto da qanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, Abdullahi xan Abbas, duk da qanqantarsa. Idan aka yi masa magana ya kan ce: "Yaro da gari abokin tafiyar manya ne". Ya na nuni da irin ilminda ya ke da shi".

"Game da mahaifin nasa kuma (Ina nufin Abbas, baffan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, Umar ya tava yin ciris da fushinsa. Wannan ya faru a lokacin da aka ci garin Makkah, domin shi Umar xin ya na da ra'ayin duk a gama da maqiyar musulunci waxanda suka qare rayuwarsu wajen yaqar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Shi kuma Abbas ya na da ra'ayin a yafe masu. Da zancen ya haxa su sai Abbas ya fusata, ya ce, don dai ba suna 'yan qabilarka ba ne! Anan sai Umar ya ce masa, Ni, ba ni da wani qabilanci ga jama'ata a kan musulunci. Don wallahi ranar da ka musulunta nafi farin ciki bisa ga a ce khaxxabi ne, babana, ya musulunta, don kuwa na san irin farin

Allah da irin son da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* xin yake yi masu."³⁹

"Abdullahi xan Umar ya yi koke game da nasa albashin, domin Sayyiduna Umar ya qara ma Usamatu xan Zaid Dirhami xari biyar a kan albashinsa. Shi kuma a ganinsa, ba wani abinda ya raba shi da Usamatu, domin su tsara ne, waxanda suka tashi tare, suka je wuraren jihadi xaya tare da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Amsar da Babansa ya ba shi ita ce: "Na fifita shi ne a kanka, don Manzon Allah ya fi sonsa a kanka, ya kuma fi son mahaifinsa a kan naka"⁴⁰

"A cikin matan Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ma, sai da Umar ya fifita Nana A'ishah a kan sauran mata (waxanda suka haxa da xiyarsa Hafsah), la'akari da fifikonta wajen son da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ke yi mata. Duk da ya ke wasu riwayoyi sun bayyana cewa, ita A'ishah ta yi masa magana a kan cewa, tun da Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* bai banbanta su ba a kyautukansa, shi ma ya daidaita su. Sa'annan ya mayar da albashinsu iri xaya."

³⁹ Duba: *al Tarikh*, na Ya'aqubi, (2/153) *al Xabaqat*, na Ibnu Sa'ad (3/213-214) da *Al Kharaj*, na Abu Yusuf, Shafi na 43-44.

⁴⁰ *Minhajus Sunnatin Nabawiyyah* (3/172-173).

Wasallama sai naga ta fi dacewa da in ba ta babba, don haka sai ki yi haquri".⁴²

2.9 Yadda Umar Yake Kula Da Dukiyar Jama'a

Umar ya kasance mai yawan tsentseni dangane da dukiyar al'umma da yake kula da ita a matsayinsa na shugaban Musulmi. Kuma ya kan tsananta ma kansa da iyalansa dangane da ita. Ga wasu daga cikin labaran irin taka tsantsan da yake yi:

1. Umar ya kan kashe fitilar gwamnati idan ya qare aikinda ya shafi jama'a sannan ya kunna tasa domin kada ya shiga haqqen da ba nasa ba.
2. A lokacin da yaronsa ya ba shi madara ya sha yana tsammanin daga raqumarsa ne, amma daga baya ya gane daga raqumar gwamnati ne sai da ya shawarci surukinsa Sayyiduna Ali a kan wannan, Ali ya nuna masa ba kome.
3. Ya samu labarin xansa ya kiyata raqumarsa a cikin raquman gwamnati, sai ya hane shi kuma ya umurce shi da ya mayar da abin da

⁴² *Al Isabah* na Ibnu Hajar, (4/25).

cikin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a kan musuluntarka".⁴¹

Haka kuma a cikin wancan littafin mun faxi irin yadda Umar ya ke gabatar da makusantan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a kan nasa dangi da makusanta. Ga xaya daga cikin labaran da muka cirato don qarfafa wannan bayani:

"Wata rana Umar ya aike ma 'yar uwarsa As Shifa'u xiyar Abdullahi domin ta zo yana son ganinta, ko da ta zo sai ta tarar da wata baquwa wadda ita ce Atika xiyar Usaid. A lokacin da Umar ya gansu a tare sai ya xauko wasu mayafai guda biyu babba da qarami, ya bai wa Atika babbar ita kuma Shifa'u ya ba ta qarami. 'yar uwarsa ba ta voye damuwarta ba a kan wannan banbanci sai ta ce masa, haba Sarkin Musulmi, kai ne fa ka aika kira na wannan kuma ita ta zo da kanta, a musulunta kuma na riga ta, sannan ni 'yar uwarka ce, ya za kayi min haka? Umar ya amsa mata da cewa, a haqiqa na kira ki ne don in baki su duka, amma da na ganta na tuna kusancinta da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi*

⁴¹ *Su wane ne masoyan Ahlulbaiti*, na Muhammad Mansur Ibrahim, bugun maxaba'ar Al Ihsan, Jos, 2006, shafi na 76-79.

Ahnafu xan Qaisu tsawon shekara guda a Madina, sannan ya ce masa, na jarabta ka na lura da alheri a zahirinka, kuma ina fatar baxininka ya kasance haka. Sannan ya yi masa wa'azi, ya naxa shi gwamna.

Wani abin da zai bayyana mana ma'aunin da Umar ke gane wanda ya cancanci muqami da shi, shi ne, labarin yadda ya naxa Shuraihu a matsayin alqali. Ga yadda labarin ya ke:

Watarana halifa Umar ya xauki hayar doki daga wani talaka, ya kuma yi masa sharaxin cewa, su biyu ne zasu hau dokin da shi da wani amininsa. Ga alama wannan dokin bai yi qwarin da zai xauki xawainiyar Umar tare da abokinsa ba. Amma duk da haka wannan bawan Allah ya amince, wataqila don ganin Sarkin Musulmi zai yi amfani da shi. Kuma ko ba komai idan dokin ya samu matsala Umar mai iya ranka masa ne. To, amma hasashen wannan bawan Allah sai bai zamo dai dai ba, domin kuwa a lokacin da dokin ya kasa Umar ya umurce shi ne da ya haqura ya xauki kayansa. Amma sai shi kuma ya ce bai yarda ba sai an bashi diyyar raunana masa abin hawa da aka yi. Da suka kasa cimma yarjejeniya sai Sarkin Musulmi Umar ya neme shi da ya samar da wanda zai yi hukunci a tsakaninsu. A nan ne wannan bawan Allah ya ba shi sunan Shuraihu, wanda ya ke ba sahabi ba ne amma yana daga cikin malamai masu basira. Shuraihu kuwa bayan da ya gudanar da

ta haifa a cikin taskar gwamnatin tun da yake da abincin gwamnati aka yi kiyonta.

4. Matarsa Ummu Kulsum xiyar Sayyiduna Ali ta aika da kyautar turare zuwa ga matar sarkin Ruma ta hannun Manzon da ya aika masa. Da aka zo mata da tukuici sai ya umurce ta da ta mayar da shi cikin dukiyar gwamnati tun da yake Manzon da ya kai saqon gwamnati ce ta aike shi. Da ta kai qara wurin mahaifinta, Ali ya goyi bayan khalifa Umar, sai dai ya ba da shawarar a cire ma ta daidai abin da ta aike da shi.
5. Ya kan hana matansa su yi amfani da abin da ya rage idan aka raba Turare ko Mai ko ire irensa ko da kuwa su shafa kansu da abinda ya saura a hannayensu ne domin yana ganin ba halaliyarsu ba ne.

2.10 Yadda Umar Yake Naxa Muqamai

Babban abin da Umar yake kula da shi a wajen naxa shugaba shi ne qwarewarsa a irin aikin da ake buqata. Da yawa Umar ya kan naxa mutum a kan wani muqami ya bar wasu waxanda sun fi shi daraja saboda la'akari da iyawarsa ga wannan aiki fiye da su. Ya kan gwada mutum lokaci mai tsawo kafin ya ba shi muqami kamar yadda ya tsayar da

ce, ba ka da jinqai ke nan, ba za mu shugabantar da kai a kan jama'a ba.

Umar ya hana duk gwamnoninsa yin kasuwanci ko wane iri don gudun su nemi wani sassauci ko a yi musu rangwame don la'akari da muqaminsu sai raini ko jin nauyi ya shiga tsakaninsu da talakawansu, abin da zai iya hana zartar da adalci a wajen hukunci. A kai a kai kuma ya kan rubuta wasiqu na faxakarwa da jan kunne zuwa gare su don su zamo masu amana da gaskiya da yin adalci a cikin aikinsu.

2.11 Tsakanin Umar Da Gwamnoninsa

Ana iya cewa, dukkanin gwamnoni a zamanin khalifancin Umar sun yi tasiri da tsarin tafiyar da al'amurransa. Mafi yawansu sun kasance masu tsentseni da gudun duniya kamarsa. Amma kuma duk da haka, Umar sai ya lisafta abin da gwamnansa ya tara na arziki idan lokacin qarewar aikinsa ya zo. Kuma da yawa waxanda ya karve rabin dukiyarsu ya mayar a taskar hukuma saboda wasu dalilai da suka shafi tara kuxi ta wata hanya ba albashi ba, kamar kasuwanci ko kiyo da sauransu.

Sarkin Musulmi Umar ya umurci duk gwamnoninsa da su rinqa zuwa aikin hajji tare da jama'arsu domin su samu halatar taron shekara

bincike kan mas'alar sai ya yi hukunci da cewa, dole ne Sarkin Musulmi ya biya talakka varnar da ya yi masa. Dubin irin qwararan matakan da Shuraihu ya xauka na bincike da yadda ya yi qarfin halin ba Sarkin Musulmi rashin gaskiya su suka sa nan take Umar ya naxa shi alqali. Sai Shuraihu ya kasance shi ne naxaxxen alqali na farko a tarihin musulunci.⁴³

Umar ya kan shawarci mutane game da wanda za a ba muqami. Kuma a zamaninsa duk gwamnan da aka naxa sai an ba shi rubutacciyar takarda da sa hannun Sarkin Musulmi a kanta wadda kuma ta qunshi sharuxxan wannan aiki da aka xora masa. Ya kan halartar da jama'a don su yi shaida kamar irin tsarin rantsarwar da ake yi a gaban jama'a a wannan zamani.

A koda yausha Umar ya kan zavar ma mutane shugaba daga cikinsu. Ba ya xora baqauye a kan 'yan birni saboda rashin dacewar yanayinsu da al'adunsu da tunaninsu. Ya kan zavi masu ilmi don sukarantar da jama'a. Tausayi shi ma sharaxi ne kafin mutum ya cancanci shugabanci a zamaninsa. Don haka, ya fasa naxa wani mutum daga qabilar Banu Sulaim a kan ya ce shi bai tava sunbantar 'ya'yansa ba, Umar ya

⁴³ *Akhbarul Qudhati na Waki'*, bugun maxaba'ar Alamul Kutub, Beirut, (2/189).

Nahawand. Sannan sai Hamadhan, Rayy, Qumsi, Jurjan, Xabaristan, Azrabijan da Khurasan. Duk waxannan yankuna ne da birane da suka kasance qarqashin Farisa.

Sai kuma sashen Turkiyyah da Isxakhr da Fasa da Dara Bijird da Kirman da Sijistan da Mukran da dukkan garuruwan kurdawa.

A vangaren yamma kuma, musulmi sun lashe dukkan biranen Sham waxanda suka haxa da Dimashqa da Fihlu da Bisan da Xabriyyah da Himsu da Qinnisrina da Qaisariyyah da birnin Qudus. Duka waxannan sun kasance a qarqashin mulkin Rumawa, sai Allah ya wargaza ikonsu ya bai wa musulmi nasara a kansu zamanin khalifancin Umar xan Khaxxabi.

Daga nan kuma sai qasar Misra wadda ita ce yanki na biyu a cikin riqon Rumawa. Ita ma an samu nasarar buxa garuruwanta kamar su Bilbis da Ummu Danin da Iskandariyyah da duk garuruwan da ke tsakaninsu. Sannan musulmi suka wuce zuwa Barqa da Xarabulus a qasar Libya, suka kuma samu cikakkiyar nasarar shigar da su a cikin daular musulunci.

Kafin qarshen khalifancinsa Umar ya gama da manya manyan dauloli biyu da su ke da qarfin yaqi da tattalin arziki a duniya wato, Farisa da Ruma. Ya kuma shigar da karantarwar addinin

shekara da yake yi da su inda yake yi ma su gargaxi a game da talakawansu. Ya kan ce da su, "Ban xora ku a kan talakawa ba don kuci dukiyarsu ko mutuncinsu ko ku zubar da jininsu. Na tura ku ne don ku tsayar ma su da Sallah, ku sanar da su addini, kuyi masu rabo a kan adalci." Ya kan sanar da talakawa cewa, suna da ikon kawo qara idan gwamnoninsu suka cuta masu.

A vangaren gwamnoninsa da sauran sarakuna kuma, Umar ba ya yarda a wulaqanta su. Don haka, duk talakkan da ya kuskura ya ci mutuncin basarakensa ko ya yi masa raini wanda bai dace ba to, Umar ba ya sassauta masa.

2.12 Jihadi Da Faxaxar Daular Musulunci A Zamaninsa

Dukkanin ayyukan jihadi da Sarkin Musulmi Abubakar ya soma sun samu kammala a khalifancin Umar.

A zamaninsa, an kasa ayyukan jihadi zuwa vangare biyu: Gabas wadda ta haxa da Iraqi da garuruwan Farisa har cikin quryarsu, da kuma Yamma wadda ta haxa da Sham da Misra da Libiya.

A Gabas an ci garuruwa masu xinbin yawa da suka haxa da; Kaskar, Sabat, Al Mada'in (Hedikwatar Farisa), Jalula, Tustar, Jundai Sabur, da

A wajen zavin shugabannin mayaqa, Umar ya kasance ya kan zavi masu tsoron Allah, masu natsuwa wajen xaukar mataakai ko yanke hukunci, masu qarfin hali da jarunta da sha'awar yaqi, masu kaifin basira da sanin dabarun faxa da abokan gaba.

Wani abinda zai bayyana mana siyasar Sarkin Musulmi Umar a sha'anin jihadi shi ne, gaggawar cire Khalid xan Walid daga jagorancin mayaqa da ya yi kai tsaye bayan fara aikinsa, alhali kuwa Khalid ya yi fice tun a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da kuma lokacin Abubakar saboda xinbin nasarorin da Allah ya ba shi a kan maqiya. Masanan tarihi sun tofa albarkacin bakinsu game da wannan lamari. A ra'ayin wasu, Umar ya yi haka ne saboda kusancin xabi'arsu. Domin kaifinsu iri guda ne, sai suka dace su zamo ma'aikata a gwamnatin Abubakar wanda aka sani da sanyin hali. Amma a yanzu bai dace jagora na sama da na qasa duk su

suka shiga gari, Xan saqo na kan dokinsa ya na suka, shi kuma Umar ya na biye da shi ya na neman labari har suka shiga gari. Da suka isa sai mutane suka rinqa gai da Sarkin Musulmi! A nan ne gogan naka ya gane abokin tafiyarsa. Sai ya fahi ya na roqon gafara. Umar ya ce masa, ba ka da laifi. Tashi dai ka ba mu labari!! Duba cikakken labarin a *Tarikhul Umam Wal Muluk* na Xabari (4/408).

Musulunci har abinda ya kai birnin Sin ta gabas, ya kuma game kusan dukkan yankuna na duniyar wancan lokaci.

Da haka ne Musulunci ya wayi gari shi ne addini mafi qarfi wanda kuma hukumarsa ita kaxai ce mai faha aji a duniya. Don haka sai aka kau da qabilanci da faxace faxacen al'ada da aka saba. Mutane suka samu walwala da 'yanci a qarqashin mulkin Musulunci.

2.13 Siyasar Yaqe - Yaqen Umar

Khalifa Umar ya kasance ya na gudanar da duk yaqe - yaqen da ake yi daga hedikwatarsa ta Madina. Kafin ya ba da ko wane umurni kuwa sai ya nemi a siffanta masa wuraren yaqi da yanayinsu. Ya na kuma biye da labaran abin da ke gudana daki daki. Ya kan fita da kansa bayan gari ya na tarbon labarai daga matafiya da 'yan saqon da aka aiko masa.⁴⁴

⁴⁴ Wani abin ban sha'awa da ban dariya shi ne yadda manzon Sa'adu wanda ya zo da busharar nasarar da aka samu a Qadisiyyah ya gamu da Umar ya na jiran saqo a bakin gari, sai Umar ya tambaye shi, daga ina? Ya faha masa. Ya ce, ina labari? Ya ce, Allah ya tarwatsa Arna. Umar ya ce, qara min bayani. Xan saqo ya ce, sauran bayani sai wurin Sarkin Musulmi! Haka Umar ya bi shi

yi kyau mu bayyana kaxan daga cikin darussan da ake iya koyo daga cikinsu.

Darasi na Xaya: Haxin kan Sahabbai a Yaqe - yaqen

Muna iya cewa, dukkanin waxanda suka cancanci zuwa yaqi a wancan lokaci sun taka irin tasu rawa wajen samar da nasara ga yaqin buxar birane da khalifa Umar ya shelanta.

An ba da labarin cewa, a yaqin Qadisiyyah kawai sama da mutane saba'in daga cikin mayaƙan Badar suka halarta. Fiye da mutane xari ukku daga masu *Bai'atur Ridhwan*, fiye da xari ukku daga jarumawan *Fathu Makkah*, fiye da mutane xari bakwai daga 'ya'yan Sahabbai. Kai kusan ana iya cewa, ba wani qwararre ko gwani da bai fito da qwarewarsa ko ya bayyana bajintarsa ba a wannan yaqin.

Darasi na Biyu: Mayaqa sun bayyana jarunta da Amana da Imani

Babu irin nau'in haquri da jarunta wanda Musulmi ba su nuna ba a lokacin yaqe - yaqen da mu ke magana a kansu. A Farisa misali, Majusawa sun firgita da irin qarfin halin musulmi, wanda ya kai ga su ratsa kogin Dijla ba tare da jirage ba. Fitattun jarumawa irin Qa'aqa'u xan Amru da Nu'umanu xan

zamo masu gauni ba. Don haka ya zama tilas a canza shi.

Wata riwaya kuma daga Umar xin kansa ta nuna fargaban da ya ke da shi game da yadda mutane suka canfa Khalid a wajen yaqi, abinda ya ke iya shafar imaninsu game da cewa, Allah shi kaxai ne mai bada nasara idan ya so.

Duk yadda lamarin yake dai, Umar ya zavi Abu Ubaidah a madadin Khalid. Abu Ubaidah shi kuma sai ya raba aikinsa kashi kashi, ya naxa wasu qananan jagorori waxanda ya zava daga cikin mayaƙan da ke qarqashinsa, a cikinsu kuwa har da shi Khalid kansa, da Yazid Xan Abu Sufyan da Shurahbil xan Hasanah da Habib xan Maslamah, shi kuma ya zama mai kula da aikinsu gaba xaya. Khalid kuwa bai nuna damuwa ba a kan cire shi da Umar ya yi, bai kuma qi ba da gudunmawarsa ga ci gaban jihadi ba tun da ya ke aikin na Allah ne, kuma nasarar addini ake nema da yardar Maxaukakin Sarki.

2.14 Wasu Darussa Daga Waxannan Yaqe - Yaqe

Da yake ba zai yiwu a irin wannan taqaitaccen littafi a fayyace labarin yaqe - yaqen da suka kai ga cin garuruwan da muka ambata ba. Zai

saqqwace shi sau biyu. Da ya labarta ma Asma'u xiyar Umair (matar da Ali ya aura bayan ta yi wa Abubakar wankan takaba) wadda an san ta da fassarar mafarki, sai ta ce masa, wani ba'ajame zai kashe ka.

A tsarin gwamnatin Umar duk namijin da ya balaga daga cikin kafirai ba a bashi damar zuwa Madina. Amma Mughirah xan Shu'ubah, gwamnansa na Kufa ya nemi izninsa domin ya turo masa wani yaro mai hazaqa daga cikin 'ya'yan farisa ana kiransa Abu Lu'lu'ata wanda kuma bai musulunta ba. Yaron ya qware wajen sana'oin hannu kamar qira da sassaqa da zane da makamantansu. Umar ya ba da izni.

Bayan da Abu Lu'lu'ata ya tare a Madina, ya nemi sassaucin harajin da Mughirah ya xora masa a wajen Sarkin Musulmi Umar. Umar ya tambaye shi nawa ka ke biya a shekara? Ya ce, Dirhami xari. Umar ya ce, mene ne sana'arka? Ya ce, qira da sassaqa da zane. Sai Umar ya ce, to in haka ne ai Dirhami xari ba su yi ma yawa ba.

A daidai lokacin da Sarkin Musulmi ya ba da umurnin a rage ma Abu Lu'lu'ata haraji, shi kuma yana can yana shirin ganin bayansa.

A safiyar 26 ga watan Dhul Hajji 23 bayan hijira Sarkin Musulmi Umar ya fito zuwa Masallaci kamar yadda ya saba, ba tare da xan rakiya ko wani

Miqrin sun ba da himma matuqa a yaqin Nahawand da Tustar.

A game da amana kuwa, Sarkin Musulmi da kansa sai da ya jinjina masu bisa ga irin tarin dukiyar da suka aiko da ita daga fagen fama zuwa fadarsa, ya na cewa, lalle waxanda suka kawo wannan dukiya amintattu ne. Ali ya ce masa, kai ne ka zamo amintacce don haka talakawanka suka bi sawunka. Daga cikin ganimomin da suka iso fadar Khalifa Umar kuwa har da takobin *Kisra* shugaban qasar Farisa da na *Hiraqlu* shugaban Ruma da ababen ado da na more rayuwa iri iri da kuma kayan alfahari na tarihi da suka mallaka waxanda kakanninsu ke bugun gaba da su.

Dangane da kishin addini kuwa, muna iya fahimtarsa daga labarin wani ladani mai kiran sallah wanda ya rasu a fagen fama, mutane duk su ka nuna sha'awarsu ga muqamin nasa, sai da har aka kai ga yin quri'a a tsakaninsu.⁴⁵

2.8 Yadda Sarkin Musulmi Umar Ya Gamu Da Ajalinsa

A qarshen shekara ta Ashirin da uku bayan hijira ne Umar ya yi mafarkin wani jan zakara ya

⁴⁵ *Tarikhul Umam Wal Muluk*, na Xabari, (4/390).

ba. Sannan ya nemi ruwa domin ya yi alwala ya sake Sallah, amma sau uku duk lokacin da ya yi alwala sai zafin ciwo ya buge shi har ya suma, sai a na uku ya samu ya yi sallarsa ta qarshe.

Da farko mutane ba su yi tsammanin Umar zai mutu ba sai da wani likita ya zo ya haxa wani magani ya ba shi ya sha. Da ya sha sai maganin ya fito ta inda aka soke shi a ciki. Anan ne likitan ya umarci Sarkin Musulmi da ya yi wasiyyah. Mutane sun soma kuka a kan jin cewa, za su yi rashin Umar, amma Umar ya hana ayi masa kuka yana mai kafa hujja da hadisin da ya ji daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* cewa, ana azabtar da matacce da kukan rayayyu a kansa.

Sahabbai sun kewaye Sarkin Musulmi Umar suna taya shi murnar samun shahada, suna tuna irin kyawawan abubuwan da ya gudanar a rayuwarsa, da ayyukansa a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da kuma adalcinsa a cikin mulkinsa tare da yaba masa, da kuma yi masa fatar alheri. Amma duk a cikinsu babu wanda maganarsa ta yi wa Umar daxi kamar Ibnu Abbas wanda bayan da ya qare jawabinsa Umar ya tambaye shi, za ka shede ni da wannan a gaban Allah? Nan take Ali Xan Abu xalib ya ce ma Ibnu Abbas, amsa masa ni ma ina tare da kai. Amma dai shi Umar kamar yadda yake cewa, fatar da nika in tsira da ladar jihadina

jami'in tsaro ba. Da aka ta da Sallah Umar ya shiga gaba, ya daidaita sahan mutane Sannan ya kabbarta. Gama Fatiharsa ke da wuya sai aka ji tsit, waxanda su ke wajen Masallaci ba su san abin da ke gudana ba. Can kuma sai aka ji muryar Abdur Rahman xan Aufu yana ci gaba da Sallah, kuma ya taqaita ta sosai.

Daga cikin Masallaci kuwa, waxanda ke kusa sun shedi Abu Lu'lu'ata ya kutsa a tsakanin mutane yana sukarsu da wuqa, sai da ya soki mutane 13 kafin ya kai zuwa ga liman, ya kuma yi masa suka shida a wurare daban – daban cikinsu har da wata guda xaya a kuivinsa. Umar bai kai qasa ba sai da ya janyo Abdur Rahman xan Aufu ya sanya shi a matsayinsa don ya ci gaba da ba da Sallah ga mutane. Bamajushe ya yi gaggawa don ya gudu, amma wani daga cikin mamu ya cire mayafinsa ya jefa masa. Da ya lura ba makawa za a kama shi sai ya soka ma kansa wuqar a cikinsa nan take ya ce ga garinku.

Umar ya suma a kan zafin wuqa da ta ratsa jikinsa. Ana gama sallah shi kuma yana farfaxowa, sai ya tambaya, jama'a sun yi Sallah? Aka ce masa, eh. Ya ce, babu rabo a cikin Musulunci ga wanda bai yi Sallah ba. Ya umurci Ibnu Abbas ya duba masa wane ne ya kashe shi, da ya ji cewa bamajushe ne sai ya gode Allah a kan ba mai Sallah ne ya kashe shi

sauya ra'ayinta kar a damu, a kai ni maqabartar sauran Musulmi, ba kome.

Ana haka ne wani saurayi ya shigo domin ya jajanta ma Umar ya ba shi haquri, ya kuma yi masa addu'a kamar yadda sauran Musulmi su ke yi. Da ya ba da baya sai Umar ya lura da suturarsa ta zarce haddin Shari'ah, Umar ya sa aka kira shi ya yi masa nasiha yana mai cewa, ka xaga zaninka don ya fi tsafta kuma ya fi daidai da yardar Allah.

Allahu Akbar! Haka dai zafin ciwo bai hana Umar yin aikin da ya saba na wa'azi ba. Kuma zai gama mulkin duniyar Musulmi bayan shekaru 12 amma ana bin sa bashin Dirh. 86,000.⁴⁷

Da yamma ta yi, Umar ya lura da kusantowar ajalinsa sai ya umurci xansa da ya saukar da kansa daga cinyarsa ya ajiye shi a kan qasa don ya yi tawali'u ga Maxaukakin Sarki. Ya ci gaba da furta kalmomi na neman gafarar Allah har mala'ikan mutuwa ya karvi rayuwarsa.

⁴⁷ Wannan bashin fa daga cikin kuxin hukuma ne waxanda yake bayarwa daban ba cikin tsarin aiki ba, kamar wasu kyaututtuka da yake yi sai yana lissafa su a takarda daban da nufin idan shi ya samu nasa ya biya har ajali ya cim masa ga shi kuwa sun taru da dama. Masu yin sama da faxi da amanar Allah idan aka danqa ma su sai su xauki darasi daga wannan.

tare da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, wannan aikin naku kuwa in na tashi ba lada ba zunubi to, ba kome.⁴⁶

Umar ya umurci xansa Abdullahi ya duba yawan bashin da ake bin sa, sai ya gaya masa cewa, bashin ya kai Dirhami dubu tamanin da shida (Dirh. 86,000). Umar ya ce, ka tattara abin da mu ka mallaka ka biya bashin, idan bai isa ba ka nemi danginmu Banu Adiyin su taimaka, idan sun kasa ka nemi quraishawa kar ka wuce su.

Sannan ya umurce shi da ya nemo masa iznin Uwar Muminai A'ishah don yana son a rufe shi a cikin xakinta kusa da aminnansa guda biyu, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da Abubakar Siddiq. A'ishah ta tausaya ma Umar ta ce, na aminta na bar masa haqqina, amma a da wurina ke nan da na so a rufe ni tare da mahaifina da mijina. Da Umar ya ji wannan bayani sai ya ce da xansa, ka sake neman izni idan aka xauko gawata za a shigar. Domin wataqila ta ji kunyar rayuwata ne, idan ta

⁴⁶ Wannan shi ne halin mutanen Allah waxanda idan suka aikata alheri sai zuciyarsu ta rinqa kaxawa suna tsoron ko ba su yi daidai ba, ko Allah bai karva ba. Siffarsu ta zo a cikin Alqur'ani. Duba Suratul Mu'mininun aya ta 60.

Babi na Uku:
Khalifancin Usman Xan Affan
Raliyallahu Anhu

Umar bai bar duniya ba sai da ya shata ma Musulmi yadda za su zavi wanda zai gade shi, ya kuma bar wasicci mai tsawo ga duk wanda aka zava. Za muyi magana a kan wannan idan mun zo kan zaven khalifa na uku in Allah ya so.

Sahabi Umar ya shugabanci musulmi tsawon shekaru goma da wata biyar da kwana ashirin da xaya.

yawa. Wannan dukiyar kuwa ta zamo dalilin xaukakar Usman a tsakanin qabilarsa da kuma sauran Larabawa, saboda ya yi amfani da ita ya saya wa kansa girma a wurin mutane ta hanyar irin karimci da halin girma da yake yi.

3.1.3 Siffofinsa

Sayyiduna Usman ya shahara da wasu siffofi guda biyu waxanda ya yi wa kowa fintinkau a cikinsu in ban da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Waxannan sifofin kuwa su ne; Kunya da Karimci.

Kunyar da Usmanu yake da ita ba tana nufin rauni ko tsoro ko kasawa ba. Usmanu jarumi ne wanda ba ya sauna, amma saboda kunyarsa har Mala'iku kunyarsa su ke ji. Ya kasance ya na jin nauyin yin tsiraici ko da yana shi kaxai.

Game da karimcinsa kuwa har ya kai matsayin samun shedar gafarar Allah saboda yawan amfani da dukiyarsa wajen xaukaka addini.

3.2 Musuluntarsa

Usman yana xaya daga cikin mutane goma na farko da suka musulunta.

Da farko dai ya soma jin labarin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ne daga wurin innarsa (qanwar mahaifiyarsa) wadda take bokanci a

Babi na Uku:

Khalifancin Usman Xan Affan

Raliyallahu Anhu

3.1.1 Wane ne Usman?

Sunansa shi ne Usman xan Affan Xan Abul Ass xan Umayyah xan Abdu Shamsi xan Abdu Manafi. A wajen kakansa na huxu ne, Abdu Manaf suka haxu da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

Kusancinsa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ta wajen uwa ya fi qarfi, domin kuwa shi jikan Baida'u Ummu Hakim, tawainiyar mahaifin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ta wajen uwarsa. Ta nan shi taubashin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ne, wato xan gwaggonsa.

3.1.2 Haifuwarsa

An haifi Usman a garin Xa'if, a shekara ta Arba'in da bakwai Kafin Hijira. Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya girme shi da shekara shida kenan.

Mahaifin Usman hamshaqin attajiri ne wanda yake odar haja daga qasar Sham. Ya rasu ya bar xan nasa yana qarami, ya bar masa dukiya mai tarin

Ruma ya bayar da ita saboda Allah a lokacin da wani Bayahude ya ribaci fatarar ruwan sha da ake yi a Madina ya na sayar da ruwan da tsada ga Musulmi. A nan sai Usman ya share ma su waxannan hawaye.

3.1.4 Iyalansa

Usman ya auri mata takwas (8) a rayuwarsa, Uku ne a cikinsu su kayi masa wanka. Ya kuma haifi 'ya'ya goma sha biyar (15) tara maza, shida mata.

Bari mu soma da mafi daraja daga cikin matansa;

Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi wa 'ya'yansa Ruqayya da Ummu Kulsum auren zumunta ya bayar da su ga Utbah da Atiq 'ya'yan baffansu Abu Lahabi tun kafin bayyanar Musulunci. To, da addinin Musulunci ya bayyana, Abu Lahabi ya tsananta adawa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, wadda ta janyo ya umurci 'ya'yansa da su saki waxannan 'yan matan guda biyu domin ya baqanta wa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

Bayan haka ne Sayyiduna Usman ya nemi auren Ruqayyah aka ba shi ita. Sun yi shekaru da dama. Ta haifa masa Abdullahi, kuma a tare da ita ya yi hijirarsa ta farko zuwa Habasha, Sannan ya yi hijira da ita zuwa Madina in da ta xauki cikin da ya

zamanin jahiliyyah. Ita ce ta fara yi masa tayin ya musulunta, bayan da ita ta karvi musulunci, sai ya je ya shawarci amininsa Abubakar. Abubakar kuwa ya yi amfani da wannan dama domin ya janyo shi zuwa ga Musulunci har ma ya ce masa, dattijo irinka ba ya bari ya yi jinkiri a irin wannan lamari. Amma sai Usman ya nemi a bashi dama ya qara yin nazari.

A cikin haka ne wata rana Abubakar ya fito tare da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sai suka haxu da Usman. Abubakar ya sirranta ma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* abin da ya gudana tsakaninsu da Usman, ya kuma kwaxaitar da shi a kan muhimmancin samun irin Usman a cikin wannan da'awa. Nan take Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya gabata, ya kira Usman zuwa ga Musulunci in da nan take ya karva kiransa.

3.3. Gudunmawarsa Ga Addini

Usman ya kasance mutum mai arziki kamar mahaifinsa wanda ya bar masa gadon dukiya mai tarin yawa. Ya kuma shahara da kasuwanci da taimakon jama'a. Ya kuma taimaki addinin Musulunci da dukiyarsa a wurare da dama. Misali, shi kaxai qashin kansa ya xauki nauyin *Jaishul Usra* wanda ya je yaqin Tabuka a dalilin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya shelanta buqatarsa ta a tallafa ma wannan runduna. Ya kuma sayi rijiyar

3.4. Yadda Usman Ya Zamo Khalifa

Bayan da Bamajushe ya soki Sayyiduna Umar, kuma Umar ya haqiqance cewa, ajalinsa ya zo sai ya fara tunanin wanda zai gade shi wajen xaugar wannan muhimmin nauyi da zai sauka daga kansa.

An bai wa Umar shawarwari da dama waxanda suka haxa har da naxa xansa Abdullahi, amma bai natsu da su ba. Daga qarshe sai ya kafa kwamiti na mutane shida waxanda yake ganin sun cancanta, kuma ko wanensu yana iya xaugar wannan nauyi domin su zavi mutum xaya daga cikinsu. Waxannan mutane sun haxa da Usman da Ali da Xalha, da Zubair da Abdur Rahman xan Auf da kuma Sa'ad Xan Abu Waqqas⁴⁸. Ya kuma xibar ma su wa'adi na kwana uku don su cimma matsaya a kan mutum xaya daga cikinsu.

⁴⁸ Biyu na farko dangin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ne ta wajen mahaifinsa. Biyu na tsakiyar kuma danginsa ne ta wajen mahaifiyarsa. Sauran biyun kuwa fitattun musulmi ne da Annabi ya ba su sheda game da sha'anin jagoranci a wannan al'umma. Dukkansu sun cancanta. Wanda duk Allah ya ba a cikinsu ba matsala. Daga cikin mutane goma da Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yiwa bushara da aljanna mutum xaya ne ya rage wanda Umar bai shigar da shi cikin kwamitin ba, shi ne Sa'idu xan Zaid. Umar ya qi sanya shi a cikinsu saboda dangantakar jini da ke tsakaninsu.

zamo ajalinta kafin a dawo daga yaqin Badar a shekara ta biyu.

Duk a tsawon wannan lokaci qanwarta Ummu Kulsum ba ta sake aure ba. Don haka, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya sake aurar da ita ga mijin yarta. Usmanu bai daxe tare da ita ba ita ma Allah ya karvi ranta.

Banda waxannan sharifai, Usmanu ya auri Fakhitah xiyar Gazwan wadda ta haifa masa Abdullahi qarami, wanda aka sa ma sunan xan Ruqayyah wanda ya rasu da shekara shida.

Ya kuma auri Ummu Amr xiyar Jundub wadda ta haifa masa 'ya'ya guda biyar; Amru da Khalid da Aban da Umar da Maryam.

Haka kuma ya auri Fatimah xiyar Walid wadda ta haifa masa; Said da Walid da Ummu Sa'id.

Sannan ya auri Ummul Banin xiyar Uyainah wadda ta haifa masa Abdul Malik.

Ya auri Ramlah xiyar Shaibah ta haifa masa A'ishah da Ummu Aban da Ummu Amr.

Daga qarshe ya auri Na'ilah xiyar Farafisah wadda ta haifa masa Maryam.

Waxanda su kayi masa wanka daga cikin matan su ne; Ummul Banin da Fakhitah. Ita kuma Na'ilah ta yi shahada a tare da shi, bayan da aka qire mata yatsu kamar yadda zamu gani.

Nan take kuwa Zubairu ya ce ya bar ma Ali haqqensa⁵⁰, Xalha ya ce, ya bar nasa ga Usman, shi kuma Sa'adu ya ce, ya bar wa Abdur Rahman.

Da aka yi haka, sai Abdur Rahman ya sake taqaita hanyar, inda ya nemi xayansu ya janye tare da shi su bar ma xaya. Wato ke nan idan Usman ya janye Ali zai zama Khalifa, idan kuma Ali ya janye Usman ne zai zama. To, amma a nan sai aka yi tsit.

Ganin haka sai Abdur Rahman ya sake nemansu da wata hanya taqaitacciya, inda ya ce da su, ko za ku yarda ku janye hannayenku, ku bari ni in zavi xayanku, ni kuma in yi muku alqawarin ba zan yi son rai ba? Dukansu sai su kayi na'am da wannan ra'ayi.

Daga nan Abdur Rahman ya soma aikin neman ra'ayin jama'a domin kada ya yi amfani da ra'ayinsa shi kaxai, ga shi ya yi alqawarin ba zai bi son ransa ba. Ya shawarci xaukacin Sahabbai manyansu da qananansu, har ma ya rinqa bi gida gida yana sauraren jama'a, yana neman ra'ayinsu da na iyalansu. Ya yi kwana uku yana wannan aiki.

⁵⁰ Nan gaba za mu ga wasu abubuwa sun faru a tsakanin Zubair da Ali. Kar mu manta da wannan don mu san ba qiyayya a tsakaninsu. Ya za a yi kuwa Zubairu ya qi Ali alhalin ya san matsayinsa a addini ga shi kuma taubashinsa ne, xan gwoggonso Safiyyah!

Sannan Umar ya umurci Abu Xalha al Ansari ya yi ma su tsaro a lokacin da za su gudanar da tarukansu na shawarwari. Ya kuma naxa liman na wuccin gadi, shi ne Suhaib al Rumi. Sannan ya yi izni ga xansa Abdullahi ya halarci taron, a matsayin xan kallo ba a matsayin xan takara ba. Ya yi haka ne kuwa domin a samu damar samar da rinjaye idan aka buqaci yin quri'a a lokacin da gida ya rabu biyu, uku sun zavi xaya, uku kuma sun zavi wani xaya na daban, sai Ibnu Umar ya kaxa quri'a domin samar da rinjaye ga vangare xaya.

Sannan Umar ya wanke Sa'adu daga zargi, domin ya cire shi daga muqaminsa na jagoran mayaqa. Sai ya ce, "Idan kun naxa Sa'adu kun yi daidai. Idan kuma ba ku naxa shi ba, to, duk wanda aka naxa ya ba shi wani muqami, ku sani ban tuve shi don ya kasa ko don ya yi wata yaudara ba".⁴⁹

Bayan da aka yi jana'izar Sarkin Musulmi Umar, kwamiti ya yi taro na farko in da aka gabatar da kwamiti, aka kuma yi bitar shawarwarin da Umar ya bayar kafin cikawarsa. Daga baya Abdur Rahman xan Aufu ya ba da wata shawara wadda za ta sauqage aikin kwamitin. Shawarar kuwa ita ce, a fara rage yawan 'yan takara ta hanyar mutane uku su sauka su bar ma sauran ukun da suka rage.

⁴⁹ Duba *Sahihul Bukhari* tare da sharhinsa *Fathul Bari* (7/59-62) hadisi na 3700.

qarshen watan Dhul Hajji na shekara ta Ashirin da huxu bayan hijira⁵¹

3.4 Usman Ya Fara Fuskantar Matsala Ta Farko

Kama aikinsa ke da wuya sabon Khalifa ya fuskanci wata matsala a gabansa. Wannan matsalar kuwa ita ce, yadda zai hukunta fursunan da aka tsare kafin kama aikinsa. Wannan fursunan guda xaya an tsare shi ne a kan kisan da ya yi wa mutane guda uku bisa tuhumar suna da hannu wajen kashe babansa.

Ubaidullahi xan marigayi Umar xan Khaxxabi ya samu tabbacin cewa, Abu Lu'lu'ata ba shi kaxai yake da hannu ba a wajen kashe babansa, domin kuwa bayan da al'amarin ya auku, Abdur Rahman xan Abubakar ya sheda cewa, ya gan shi tare da mutane biyu suna ganawa. Waxannan mutanen kuwa su ne; Banasaren nan Juhainah da kuma Hurmuzan, wani basaraken farisa da ya daxe yana faxa da Musulunci, sojojin Musulmi suka kamo shi suka zo da shi Madina, kuma daga baya ya raya cewa ya musulunta duk da yake mutane ba su gamsu da musuluntarsa ba saboda la'akari da su kayi da irin

⁵¹ Duk a khalifofi babu wanda ya samu goyon bayan da ya kai na Sayyiduna Usman a wajen naxinsa. Don haka ne malamai ke cewa, ijma'i ya haxu a kan khalifancinsa kamar yadda za mu lura daga abin da ya gudana. Duba littafin *As Sunnah*, na Imam Al Khallal, shafi na 320.

A yayin da kwana uku suka kusa cika, ya rage dare xaya wa'adin da marigayi Sarkin Musulmi Umar ya xiba ma su ya cika, sai Abdur Rahman ya je gidan xan qanwarsa, Miswaru xan Makhramata inda ya nemi ya gana da sauran membobin kwamiti, kafin daga baya ya sa a kira masa Ali da Usman. An bayyana cewa, ganawarsa da kowanensu ta xauki lokaci mai tsawo.

A cikin wannan ganawar ne ya xauki alqawari ga ko wanensu a kan cewa, idan shi Allah ya bai wa zai yi adalci, idan kuma ba shi Allah ya bai wa ba zai yi biyayya ba zai ta da hankali ba.

Har zuwa wayuwar gari a rana ta uku babu wanda ya san wane ne zai zama khalifa na gaba sai Allah. Mutane dai suna biye da labarin kwamiti suna jiran su ji wanda Allah zai bai wa wannan al'amari. Sai da aka yi sallar asuba ne a wannan rana, Sannan Abdur Rahman ya miqe a gaban jama'a ya nemi Ali da Usman su taso, ya maimaita alqawarin da ya yi da su a gaban jama'a suka tabbatar da shi, Sannan ya miqa hannunsa ga Usman ya yi masa mubaya'a. Don haka nan take Ali ya miqa nasa hannun ya yi tasa mubaya'a. Sannan sauran mutane suka biyo baya. Da haka ne Usman ya zama shi ne Khalifan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* na uku, a qarshe

Ass ya samu dabarar raba shi da makamin da ke hannunsa. Sannan sai aka kama shi aka tsare shi.

Wannan duka ya faru a lokacin da babu wani Khalifa wanda zai hukunta shi. To, yanzu da yake an kafa sabuwar gwamnati wadda ta ke da ikon hukunta shi ya zama wajibi Khalifa Usman ya yi wani abu a kan wannan matsala.

Ra'ayin wasu magabata daga cikin Sahabbai, cikinsu har da sayyiduna Ali shi ne, a kashe Ubaidullahi tun da yake ya xauki doka a hannunsa, ya kashe waxanda jinainansu haramtattu ne don Shari'a ba ta yi bincike ta tabbatar da laifinsu ba. To, amma wannan hukunci yana da nauyi ga al'ummar Musulmi, ganin cewa, kwana uku ke nan kacal da aka kashe wannan bawan Allah, ga kuma shuB.H.a mai qarfi wadda ta ke nuna hannunsa a cikin wannan xanyen aiki. Bugu da qari ma dai shi Juhainah Kirista ne, Hurmuzan kuma ba a gamsu da rayawar da yake yi cewa ya musulunta ba domin ba a ga Musulunci a aikace ba a wurinsa. Ita kuma xiyar Abu Lu'lu'a yarinya ce qarama wadda babanta ya zartas da mugun nufinsa a kan Umar. To, ya za a kashe Ubaidullahi saboda waxannan mutane?

Khalifa Usman ya damu ainun a kan wannan al'amari. Amma shi Amr xan Ass ra'ayinsa shi ne, tun da Allah ya sa Ubaidullahi ya yi wannan aiki a lokacin da babu doka da oda a gari to, wajibi kawai

xabi'unsa na kafirai.⁵² Abdur Rahman ya ce, bayan da suka farga da shi suna ganawa wani makami ya faxi a tsakaninsu wanda yake da kai biyu da maxauri a tsakiyarsa. Da Abdur Rahman ya ba da wannan sheda sai aka diba aka tarar da wannan makamin shi ne Abu Lu'lu'a ya yi amfani da shi wajen wannan aika aikan.

Bisa ga haka ne shi kuma Ubaidullahi ya garzaya gidan waxannan mutanen da ake tuhuma ya kuma samu sa'ar kashe su gaba xaya. Bayan haka kuma sai ya zarce a gidan Abu Lu'lu'ata - da yake shi ya kashe kansa - sai ya sami qaramar yarinyarsa wadda an ce tana furta Musulunci, ya kashe ta.

A cikin gigita da ximuwa Ubaidullahi ya zama wata barazana ga mutane a Madina yana cewa, sai ya kashe duk wani bare da ke garin Madina. Ya kuma yi faxesa da Sa'ad xan Abu Waqqas da Usman xan Affan a kan sun hana shi cim ma wannan manufa. Da qyar aka shawo kansa bayan da Amr xan

⁵² Qari a kan wannan ma shi ne, bai musulunta ba bayan zuwansa wurin Umar sai da ya bi hanyoyi na yaudara suka kasa fitar da shi. Sannan Umar ya rantse zai kashe shi, ganin haka sai ya musulunta don kare kansa. Duba cikakken labarin a *Tarikh* na Xabari, (5/66) da kuma *Al Mukhtasar Fi Akhbaril Bashar*, na Abul Fida', za ka same shi a duniyar gizo a kan wannan layin <http://www.alwarraq.com>.

A shekara ta Ashirin da shida B.H. khalifa Usman ya yanke shawarar faxaxa masallacin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Wannan ya faru ne kuwa a sanadiyyar yawaitar jama'a masallata waxanda a wannan lokacin Masallacin ya fara yi mu su qaranci. Da wannan ne Usman ya zama shi ne Khalifa na farko da ya fara yalwanta Masallacin na Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.⁵³

A lokacinsa ne kuma a ka sake tattara Alqur'ani karo na biyu bayan tattarawar da aka yi a zamanin khalifa Abubakar. Banbancin nasa aikin da na magabacinsa kuwa shi ne, an tattara qira'oi a wuri guda, aka yi tsayayyen kwafi wanda yake iya xaugar sauran fuskokin qira'oin da suka zo daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Sannan sai aka kwafe wannan Alqur'anin aka rarraba shi a sauran jihohi, aka kuma janye wanda ke hannun mutane wanda suka rubuta da irin nasu salo na rubutu.⁵⁴

⁵³ *Al Ibar Fi Khabari Man Gabar*, na Dhahabi, ana samunsa a <http://www.alwarraq.com>, (1/5).

⁵⁴ A nan banbancin yanayin rubutu ne aka kawar wanda idan ya ci gaba zai iya faxaxa ya haifar da wasu qira'oi waxanda ba Annabi ne ya karantar da su ba. A yanzu dai a duniya ba wani kofi na Alqur'ani face daga wancan na Usman ne aka kwafo shi. Wannan shi ya sa ake cewa *Al Mushaf Al Usmani*.

shi ne, Sarkin Musulmi ya ba da diyyar waxanda aka kashe gaba xaya. Hakan kuwa aka yi. Amma wasu riwayoyi sun nuna cewa, sai da Khalifa ya miqa Ubaidullahi ga Qamazban xan Hurmuzan don ya yi masa qisasi Sannan mutanen Madina suka bi shi suna roqon ya yafe masa har suka shawo kansa. Bayan haka ne Usmanu ya biya diyyar mutanen guda uku.

3.6.3 Ayyukan Usman A Zamanin Mulkinsa

A cikin shekaru goma sha biyu da ya yi a kan karagar mulki Sayyiduna Usman ya samu kammala dukkan ayyukan da magabacinsa Umar ya fara har ma ya qara da dama a kansu. Alal misali ta vangaren yaxa addini Usman ya ci gaba daga in da Umar ya tsaya har sai da ya tsallake tekun Sindi. Mu na iya cewa, shekarunsa goma na farko a cike su ke da nasarori ga Musulunci da Musulmi. Sai dai abin baqin ciki shi ne irin fitinun da suka taso a shekaru biyu na qarshen mulkinsa waxanda suka mantar da manazarta tarihi duk irin nasarorin da ya samu a baya.

Kafin mu fayyace yaq - yaqen da Usman ya zartas wajen xaukaka addinin Musulunci da kuma maganar waxancan fitinu da mu ka yi nuni zuwa gare su bari mu ba da haske game da wasu muhimman ayyukansa.

Wannan siyasar da Usman ya xauka kuwa duk da irin alherin da take tattare da shi, ta gamu da matsala xaya, ita ce, faxaxar daular Musulunci ya mayar da ita zuwa matsayin da ba zai yiwu a samu cikakkiyar kulawa ba ga dukkan wuraren da suke hannun Musulmi, kuma kwarjinin da Musulmi su ke da shi a idon maqiya sai ya rage sosai saboda ganin rabuwar hankalinsu gidaje da dama.

A dalilin haka ne garuruwa da dama da suka miqa wuya tun da farko suka janye daga yarjeniyoyin da aka yi da su na bada jizya da makamantansu. Alal misali, a shekara ta Ashirin da biyar bayan hijira Iskandariyah ta warware alqawarin da aka yi da ita tun zamanin Khalifa na biyu. A shekara ta Talatin da uku bayan hijira Ifriqiya ta bi sawunta. Mutanen Jurjan kuwa, waxanda a da sun bayyana musuluntarsu, ridda su kayi daga addinin baki xaya. Ita ma dai Khurasana ba a bar ta a baya ba wajen kwance alqawari. A vangaren Gabas kuwa Arminiya da Azrabijan dukkansu sun kwance alqawarin da su kayi da Huzaiifa tun a zamanin Umar. To, amma fa Usmanu bai bar ko wanensu ya sha da daxi ba domin kuwa sai da aka yi amfani da qarfi aka sake shimfixa mulkin Musulunci a waxannan wurare gaba xaya.

A shekara ta Ashirin da tara bayan hijira Usman ya ba da umurni ga gwamnoninsa da ke

Wani abinda ya cancanci nuni a cikin ayyukan Usman shi ne, kasancewar gwamnatin sa ita ce ta fara kafa rundunar mayaƙan ruwa a Musulunci. Amma da yake wannan ya shafi aikin jihadi ne, bari mu koma kan maganar jihadin kai tsaye.

3.6.4 Siyasar Usman Wajen Jihadi

Tun da farko yana da kyau mu yi nuni ga banbancin da aka samu a tsakanin siyasar gudanar da jihadi a zamanin Umar da sabuwar siyasar da Usman ya fito da ita. A zamanin Khalifa Umar an dakatar da yaƙe - yaƙe na buxa birane tun daga lokacin da Amr xan Ass ya kai hari a Tarabulus ta qasar Sham. Haka kuma duk qoqarin da Mu'awiyah ya yi don samun izni daga Umar a lokacinsa don ya yi yaƙi ta hanyar teku bai ci nasara ba. Amma a nasa zamanin Usman ya ba da damar a ci gaba da faxaxa biranen Musulunci don isar da addinin Allah zuwa ga bayinsa, a ciki har da yaƙi a kan teku.⁵⁵

⁵⁵ Kar a manta cewa, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bada busharar cewa, al'ummarsa zata yi yaƙi a kan teku, ya nuna alfahari da su mayaƙan, kuma ya ce, runduna ta farko da za ta yi wannan yaƙi 'yan aljanna ne. Duba *Fathul Bari* (6/22). Sayyiduna Mu'awiyah na cikin waxanda suka samu wannan falala domin da shi aka yi yaƙin.

A cikin yaqin Khurasana kuwa wanda Sa'id xan Ass ya jagoranta akwai Hassan da Hussaini 'ya'yan Ali, da Abdullahi xan Abbas, da Abdullahi xan Umar da Abdullahi xan Zubair. Daga nan ne kuma suka zarce zuwa Qaumas, da suka buxe ta sai suka wuce har zuwa Jurjan.

Kafin qarshen mulkin Usman duka manyan dauloli na duniya sun ruguje a hannun mayaƙan Musulmi, kalmar Allah ta xaukaka, daga wanda ya musulunta sai wanda ya yi saranda ya aminta da Musulunci yaci gaba babu jayayya.

3.6.5 Fitina Ta Kunno Kai A Zamaninsa

Duka nasarorin da muka ambata a baya ba su sanya maqiyar Musulunci suka karaya ba, sai dai sun canza salo a maimakon faha da makami wanda suka ga ya buwaye su zuwa wani salon yaqi wanda ba ya buqatar makami. Sun yi amfani da irin sanyin halin Khalifa Usman don ganin sun cimma gurinsu.

Sun yi amfani da garuruwan Iraqi, musamman Kufa, saboda qarancin Sahabbai a cikinsu, da yaxuwar jahilci da yanayin tsageranci da aka san mutanen Iraqi da shi. Da farko sun yi koken gwamnan da aka kai mu su Mughirah xan Shu'bah, sai Usmanu ya cire shi ya sanya ma su Sa'ad xan Abu Waqqas. Shi ma suka kai qararsa, ya cire shi ya sa Walid xan Uqbah. Da abin yai ma su daki shi ma

Khurasan da Sijistan su ci gaba da yaqi, inda suka ci Fargana da Kabul da Isxakhr har suka kai tekun Sindi.

A shekara ta Talatin da xaya bayan hijira gwamnan Masar Abdullahi xan Sa'ad xan Abu Sarh ya jagoranci wata qaqarfar runduna a wani yaqi da aka fi sani da suna *Dhatus Sawari*. Shugaban Rumawa Qusxanxin ya fito da kansa a cikin jiragen ruwa fiye da xari biyar domin karawa da Musulmi. Gagarumar nasarar da Musulmi suka samu kuwa sai da ta tilasta Qusxanxin ya gudu da qafafunsa domin neman ya tsira da ransa.

Ita ma Farisa abin da ya faru gare ta ke nan, domin sai da rundunar Abdullahi xan Amir ta tilasta Yazdajrid – Sarkin Farisa – ya gudu zuwa Kirman.

A shekara ta Talatin da biyu bayan hijira Usman ya aika wasiqa zuwa Kufa yana umurnin gwamnansa Sa'id xan Ass ya tayar da runduna a qarqashin jagorancin Salman xan Rabi'ah al Bahili don ya yaqi yankin al Bab.

A zamanin Usman Sahabbai da yawa su kayi yaqi. Misali, a lokacin da Mu'awiyah ya je yaqar birnin Qubrus yana tare da Sahabbai irin su Ubadah xan Samit wanda ya tafi tare da matarsa Ummu Haram da kuma Miqdadu xan Amr da Shaddadu xan Aus da Abu Dharril Gifari.

uwansa matuqar dai sun cancanta. Kuma ma dai duka danginsa a cikin ma'aikata guda 8 ne daga jimlar ma'aikata hamsin da xaya (qasa da kashi 16% ke nan)⁵⁶. Suka kuma rufe ido ga duk irin qoqarin da Usmanu yake yi na sa ido a kan ma'aikatansa, inda ta kai ma har ya tsayar da haddi a kan wani gwamna daga cikin danginsa, ya kuma tuve shi daga muqaminsa.⁵⁷

⁵⁶ Duba littafin *Nazaratun Hadi'ah ma'a Ashrixati qisasin minat tarikh al Islami* na Khalid al Gais, Darul Andalus al Khadra', Jiddah, Saudi Arabia, Bugun Farko, Shafi na 19-23.

⁵⁷ Wannan gwamnan shi ne Walidu xan Uqbata wanda wasu talakawansa suka tuhumce shi da shan giya. Sayyiduna Usman ya shawarci Ali xan Abu Xalib sai ya bada shawarar ayi masa haddi, nan take Usman ya aminta da shawararsa, ya kuma waqilta shi ga wannan aiki. Anan ne Ali ya nemi xansa Al Hassan da ya zartar da wannan hukunci, sai Al Hassan yace, baba ina ruwanka da shi? Shi kuwa ya yi haka ne don rashin gamsuwa da hukuncin saboda shedu biyu ba su cika ba don xayan cewa ya yi ya gan shi ya na amaye ta amma bai ga ya sha ba. Anan ne Ali ya sa xan xan uwansa Ja'afaru xan Abu Xalib, Abdullahi, ya zartar da wannan haddi akan Walid. Sannan Usman ya tuve shi daga gwamna. Duba Sahihu Muslim, Kitabul Hudud, Babin haddin shan giya, Hadisi na 3220.

sai suka koka game da shi, Usmanu bai gaji ba ya canza ma su shi ya sanya Sa'id xan Ass. Daga nan shi ma bai jima ba ya samu canjin aiki aka kai ma su Abu Musa al Ash'ari, shi ma bai yi mu su daidai ba, har cewa su kayi wai bai iya Sallah ba!! Abinda su ke nufi dai kar a zauna lafiya.

Wani salo da suka xauka na faxa da gwamnatin Usman shi ne, yaxa jita - jita. Sukan yaxa labarai game da gwamnoninsa suna sukar su da yin zalunci da musguna ma mutane. Duk in da kaje za ka ji wannan magana, amma ba wanda zai ba ka tabbacin ta faru ko da ga mutum xaya. Muna iya lura cewa, qarancin hanyoyin sufuri da na sadarwa a wannan lokaci suna iya sanya labarin qarya ya zauna daram da gindinsa har tsawon lokaci kafin a samu wanda zai iya warware shi, a wannan lokacin kuma ya riga ya zaunu a cikin zukata ya aikata varnar da masu makida suka shirya shi saboda ita.

Shi kansa Usman xin ba su bar shi ba sai da suka zarge shi da abubuwa da dama cikinsu har da wai yana fifita 'ya'yan gidansu – Banu Umayyah – a kan sauran mutane. Hujjarsu wai ita ce, ya ba su muqamai. Da gangan suka qi yin la'kari da cewa, mafi yawansu ya iske sayyiduna Umar ya naxa su, wasu ma tun a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* su ke a kan maqamansu, babu kuma wani dalilin da zai sa ya cire su don suna 'yan

Usman, ana son ne kawai a tsige shi. Sahabbai sun yi tsaye a wannan karon suna son su yi maganinsu amma Khalifa ya hana su. Wasu daga cikin magabatan Sahabbai kamar Ali da Xalhah da Muhammad xan Maslamah sun samu tofa albarkacin bakinsu cikin wannan sha'ani. Shi kuma Usman ya karvi dukkan bukatunsu, ciki har da cire wasu gwamnoni da sauya hanyoyin rabon arzikin qasa. Suka nuna sun gamsu, suka kama hanyar tafiyarsu.⁵⁹

'Yan tawaye dai sun bayyana komawa gida. Amma shugabanninsu na can suna shirya wata maqarqashiya. Abin da suka shirya shi ne, sun rubuta takarda da sunan Sayyiduna Usman wai yana umurni in sun koma garuruwansu a kashe su. Nan take wannan takarda ta yaxu a cikin rundunar jahillai, aka ce wai an kama wani masinja da ita. Maganar komawa gida ta qare kenan. Saboda haka sai suka dawo suka kewaye gidan Khalifa suka neme shi da ya fito ya kare kansa.

Da suka dawo Madina kuma sai suka nemi Ali ya raka su zuwa wajen Sarkin Musulmi domin su

59 Mai karatu zai yi mamaki me ya sa Usman yake ta wannan haquri da su, yana biye ma buqatunsu? Don me ba zai bari Sahabbai su gama da su ba? Amsa ita ce, Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya riga ya gaya ma Usman faruwar waxannan abubuwa, kuma ya aza shi ga shawarwari waxanda su ne yake a kansu.

Sun kuma zargi Usman da cewa, ya hana bisashen talakawa su haxu da na gwamnati a wajen kiwo.

Abin takaici da ban dariya wai daga cikin laifuffukansa har da ya tattara Alqur'ani ya rubuta shi a littafi xaya ya rarraba kofi daban daban zuwa sauran jihohi! Kuma wai tun a zamanin Manzon Allah shi bai je yaqin Badar ba, bai yi mubaya'a da aka yi a hudaibiya ba!! Kuma da aka yi yaqin Uhud wai yana cikin waxanda suka ranta cikin na kare!!!⁵⁸

A kan irin waxannan dalilai marasa tushe aka tattara jahilan Kufa da wasu daga Basrah da Masar suka tasar ma birnin Madina domin su tuntuvi Usman su nuna masa kurakuransa ko da zai gyara.

3.7 Dattijo Mai Halin Dattaku

Da suka zo Madina Usman ya yi maraba da su, ya mutunta su, ya saurari dukkan qorafinsu, Sannan ya ba su amsar tambayoyinsu guda guda. Masu niyyar kirki daga cikinsu sai suka gamsu, suka kuma ba da shawarar su komawarsu gida.

Bayan da suka tafi ne sai aka sake qulla wata wadda a wannan karon ba a buqatar a saurari

⁵⁸ Duba cikakkiyar amsa a cikin *Al Awasim Wal Qawasim*, tahaqiqin Muhibbuddin Al Khaxib, Bugun Darul Ma'arifah, na Farko, Morocco, 1406/1986, Shafi na 54-109.

fatattaki 'yan tawayen bai ci nasara ba. Ya nace a kan cewa, ba zai bari a zubar da jinin kowa ba a kansa.⁶¹

Daga bisani 'yan tawayen sun hana Usman fita Masallaci har sai ya miqa takardar ajiye aikinsa. A maimakonsa sai suka naxa wani sabon liman daga cikinsu shi ne, Gafiqi xan Amru. Daga bisani kuma suka hana a kai masa ruwan sha a cikin gida. Sai da Sayyiduna Ali ya yi musu jan ido sosai sannan ya samu canza wannan yanayi. Uwar Muminai Ummu Habibah ita ma ta gwada kai ma Sarkin Musulmi ruwa amma da qyar ta tsira daga hannunsu.

Haka dai aka ci gaba, Usman bai yi murabus ba, su kuma 'yan tawayen ba su qyale shi ba. Da

61 A nan ma mai karatu zai so ya san hikimar da ta sa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya hana Usman yin murabus idan haka ta faru. Abin da wasu masu nazari suka hango shi ne, waxannan fitinannun ba fa da Usman su ke faxa ba, kuma ba kashe shi ne gurinsu ba. Al'ummar musulmi ce su ke so su hargitsa, su haddasa fitina a tsakanin jama'arta, su kawar da kwarjinin masarautarta. Idan kuwa aka buxe qofar duk sarkin da bai yi ma su daxi ba su kewaye gidansa su ce ya yi murabus to ai babu sauran wata alfarma ga Sarkin Musulmi. Duba Littafin *Tahqiqu Mawaqifis Sahabah fil Fitnah*, na Furofesa Muhammad Amhazun, Shafi na 343 - 346.

kafa hujja a kan cin amanar da suka ce ya yi musu. Ali ya ce ba zai je ba. Sai suka ce, to, me yasa ka aiko mana da takarda? Ali ya ce, shi bai san wannan Magana ba. Ita ma Nana A'ishah sun raya cewa, ta aika masu takarda a kan su zo su yi fito na fito da Usman, su kashe shi, amma ita ma ta fito a bainar jama'a ta qaryata su. Wannan yana nuna kisisina ce da yaudara ta shugabannin 'yan tawaye, waxanda ke nuna ma mabiyansu cewa, abin da suke yi suna tare da goyon bayan Sahabbai.

Sarkin Musulmi Usmanu ya yi rantsuwa a kan bai san da wannan takarda ba. Amma jahilai suka qaryata shi. Ya neme su da su kafa masa shaidu a kan gaskiyar wannan takarda sai suka amsa masa da cewa, ai kai yanzu munafiki ne.⁶⁰ Abin da muke so kawai ka yi murabus daga muqamin Sarkin Musulmi.

Usman yana biye da sawun wasiccin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Don haka bai sauka daga muqaminsa ba. Kuma duk qoqarin da Sahabbai su kayi na ganin ya ba su damar su

⁶⁰ Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* su ne ya kira munafukai a in da ya ce da Usman: "Idan Allah ya jivintar da kai wannan al'amari a wata rana, sai munafukai suka nemi ka tuve rigar da Allah ya sanya maka, kar ka tuve ta" Duba *Sahihu Sunan Ibn Majah*, na Albani, (1/25).

wannan fitina, wanda ya nace akan hasa wutarta? Kuma don me yake yin haka?

Amsar wannan tambaya tana a cikin mafi yawan littafan tarihi, na malaman Sunnah da na Shi'ah baki xaya.⁶²

Kamar yadda muka faxa a baya dai, arna tuni sun haqiqance Musulunci ya gama galaba akansu. Kuma ta hanyar makami basu da wata fatar sake cin nasara akansa. Don haka ba abinda ya rage musu sai hanyar yaudara. Anan ne wani bayahude mai suna Abdullahi xan Saba'i ya yi musu wannan aiki inda ya tattara nasa ya nasa ya tare a qasar Musulunci yana mai raya cewa, ya amshi kiran na Musulunci. Shi ne kuma ya jagoranci wawaye da jahilan da suka yi duk wata aika aika a zamanin khalifa Usman. Bayan gamawa da wannan gwamnati kuwa ya koma

⁶² Duba alal misali, *Al Maqalat Wal Firaq* na Qummi, shafi na 20 da *Firaqus Shi'ah* na Nubakhti, shafi na 22 da *Tahdhibul Ahkam* na Xusi (2/322) da *Kitabur Rijal* na Hilli, shafi na 469 da *Al Bahruz Zakkhar* na Ahmad Al Murtadha, shafi na 39, da *Masa'ilul Imamah* na Anbari, shafi na 22-23, da *Tanqihul Maqal* na Mamaqani (2/183-184) dukkansu daga Malaman Shi'ah. Amma game da Malaman Sunnah sai ka duba sunayensu a littafin *Taudhuhun Naba' An Mu'assis Shi'ah Abdillahi Bin Saba'* na Abul Hassan Ar Razihi, bugun Darul Iman, Iskandariyyah, Misra, ba kwanan wata, shafi na 85-101.

al'amarin ya kai wani matsayi sai 'ya'yan Sahabbai Hassan da Hussaini da Muhammad xan Xalhah da Abdullahi xan Zubair da makamantansu suka taru suka je gidan Usman suna neman ya bar su da waxannan shaqiyayi. Usman ya yi rantsuwa da Allah a kan ba za a yi yaqi saboda shi a cikin Madina a keta alfarmarta ba. Sai suka yanke shawarar ci gaba da zama a qofar gidansa suna gadinsa.

Duka wannan ya faru a cikin watan Dhul Qi'da na shekara ta Talatin da biyar bayan hijira. Da lokacin tafiya aikin hajji ya yi, sai Usman ya kira Abdullahi xan Abbas wanda ke cikin masu tsaronsa ya yi masa Amirul Hajji na wannan shekara. Ibnu Abbas bai so haka xin ba saboda ya fi son ya ci gaba da fakon gidan Sarkin Musulmi har yadda hali yayyi. Musulmi suka tafi aikin hajji suna cike da fargaba game da abin da baya ka iya haifuwa a Madina.

Labarin abin da ake ciki a Madina ya kai ko ina. Dukkan gwamnoni sun shirya rundunoni domin su kai xauki a can. Tuni Mu'awiyah – gwamnan Sham – ya aiko da tasa runduna.

3.8 Wane Ne Ummul Haba'isin Wannan Fitina?

Wataqila mai karatu anan zai buqaci sanin amsar wannan tambaya, ita ce, wane ne jagoran

ke witrin raka'a xaya da Alqur'ani gaba xaya?⁶³ Nan take Qutairatu ya kai mata sara inda ya katse yatsun hannunta. Wasu mutane biyu su ma sun kai xoki a kan Khalifa, su ne, Sudanu xan Humranu da Kinanata xan Bishru al Tujibi. Wani kuma daga cikinsu mai suna Amru xan Hamiqu shi ne ya qarasa kashe shi.

A wannan lokaci barorin da ke cikin gidan kawai suka ganar ma idonsu abin da ake ciki. Xaya daga cikinsu har ya kashe Sudanu, shi kuma Qutairatu ya kashe shi, Sannan ya gamu da gamonsa a hannun wani daga cikin barorin na Sarkin Musulmi. Bayan haka suka washe duk abin da ke cikin gidan. Suka garzaya Baitul Mali suka yaye dukiyar gwamnati.

Allahu Akbar! Wannan shi ne qarshen tarihin Sarkin Musulmi Usman wanda ya yi shahada a ranar 18 ga watan Dhul Hajji na shekara ta Talatin da biyar bayan hijira. Ya kuma yi sarauta ta tsawon shekaru Goma sha biyu ba kwana goma sha biyu. Ya rasu yana da shekaru Tamanin da biyu a duniya.

bayan khalifa na huxu ya ci gaba da dagula al'amurra har in da yaqin basasa ya auku a tsakanin Musulmi kamar yadda zamu gani anan gaba. Haka kuma shi ne ya qago qungiyar Shi'ah da sunan kariyar Ali *Raliyallahu Anhu*. Daga bisani abin ya wuce nan ya koma maganar kariyar iyalan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* daga wai waxanda suke gaba da su, kuma waxanda suka danne haqqensu. Yana nufin Sahabban Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama!*.

3.9 Usman Ya Yi Shahada

Da 'yan tawaye suka samu labarin rundunonin da su ke bisa hanya har ma rundunar Sham ta kawo *Wadil Qura* kusa da Madina sai suka nemi su kutsa cikin gidan Usman, 'ya'yan Sahabbai suka hana su. Sai suka zagaya ta baya a tsakanin gidan Sarkin Musulmi da gidan maqwabcinsa Umaru xan Hazmi suka qona qofar gidan suka kutsa a ciki.

Sun shiga a cikin gidan suka sami Usman yana karatun Alqur'ani. Nan take sai limaminsu Gafiqi, ya kai duka da wani qarfe a kansa. Matarsa Na'ilatu ta yi kukan kura a cikinsu tana kariyar mijinta. Tana ce masu ya zaku kashe mutumin da ya

⁶³ Duba *Tarikhul Madinah*, na Umar bin Shabbah, (2/1272).

Babi na huxu:

Khalifancin Ali xan Abu Xalib

Raliyallahu Anhu

4.1.1 Sunansa da Asalinsa

Sunansa Ali xan Abu Xalib xan Abdul Muxxalib xan Hashim. Shi ne qanin Manzon Allah, domin kakansu xaya shi ne, Abdul Muxxalib.

Mahaifiyarsa kuwa ita ce Fatima xiyar Asad xan Hashim wadda ita ma ta gama kaka da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

4.1.2 Tashinsa

An haifi Ali a shekara ta ashirin da uku kafin Hijira, an aiko Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a lokacin Ali yana da shekara goma. Manzon *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya girmi Ali da shekaru talatin. Kuma kamar yadda mahaifinsa ya riqa Manzon Allah ya kula da shi, shi ma Manzon Allah ya riqa Ali ya kula da shi.

4.2 Darajojinsa

Kasancewar Ali ya tashi a hannun Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* tun ba a aiko shi ba, ya bai wa Ali damar ya shaqi qamshin Musulunci tun a rana ta farko. Ali kuwa bai yi wata wata ba ya

Babi na huxu:

Khalifancin Ali xan Abu Xalib

Raliyallahu Anhu

Ali shi ne ya zamo gwamnan Madina a lokacin da Manzon Allah ya fita da mafi yawan Sahabbai zuwa yaqin Tabuka. Wannan ya sanya Ali bai ji daxi ba don rashin kasancewa tare da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da manyan Sahabbai. Amma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya kwantar da hankalinsa da cewa, matsayinsa a wurin Manzo ya yi daidai da na Annabi Haruna ga yayansa Musa, duk da yake shi Manzon Allah ba wani Annabi a bayansa.

Ali ya wakilci Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a wajen isar da saqon Suratut Taubah zuwa ga kafiran Makka. Ya kuma je ne a qarqashin jagorancin Sayyiduna Abubakar.

4.3 Matsayin Ali a zamanin Khalifofi

Ali ya yi mubaya'a ga Abubakar tun da farko kamar yadda ya gabata a baya. Amma bai lizimci fadar Sarkin Musulmi Abubakar ba sai bayan rasuwar uwar gidansa Fatimah, wadda ya kasance yana jinyarta tsawon watanni ukku ko kuma shida.

Ya halarci yaqin da Abubakar ya yi da murtaddai (waxanda suka fita Musulunci bayan rasuwar Manzon Allah) da Annabawan qarya, da kuma waxanda suka ce ba sauran ba da Zakka tun daga wafatin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. A wurin yaqar musailamatu ne wanda

amsa kiran Allah a hannun yayansa kuma mai gidansa. Don haka Ali shi ne mutum na farko da ya karvi addinin Musulunci bayan matar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* Nana khadijah.

Duk da kasancewarsa yaro ne qarami, amma Ali ya ba da gudunmawa wajen kafuwar Musulunci. A tare da shi aka yi *Bai'atul Aqaba*, wadda Allah ya ce, ya yarda da waxanda su kayi ta. Haka kuma ya kwanta a kan shimfixar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a lokacin da zai yi hijira.

A yaqin farko da aka yi tsakanin Musulmi da Mushrikai, yaqin Badar, Ali ya yi fito na fito da babban arnen nan Walid xan Utbah kuma ya kashe shi. Sannan ya taimaka ma baffansa Hamza wajen kashe mahaifin wancan na farkon, Utbah xan Rabi'ah. A yaqin khandaq kuma shi ya yi fito na fito da *Amru xan wuddu al Amiri* wanda jarumawa ke fargaban karawa da shi, kuma Ali ya halaka shi. A ranar yaqin Khaibar kuma shi aka bai wa tuta bayan da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi alqawarin bayar da ita ga wanda ya siffanta da cewa, yana son Allah da Manzo kuma Allah da Manzo na sonsa.

Ali ya auri 'yar Manzon Allah, Fatimah, wadda bai yi ma ta kishiya ba har Allah ya karvi rayuwarta.

Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* abin da bai tabbata ba a surukutarsa ta farko da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, domin kuwa 'yarsa Hafsah ba ta haifu da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* xin ba. Wannan gurin nasa kuwa ya cika domin sharifiya Ummu Kulsum ta haifa masa 'ya'ya guda biyu, namiji da mace waxanda ya sa ma su suna Zaidu da Ruqayyah.

A lokacin rasuwarsa, Umar ya kafa wani kwamiti na mutum shida waxanda ya xora ma su alhakin zaven sabon Sarki daga cikinsu. Ali yana daga cikin membobin wannan kwamiti. Ga dukkan alamu Umar ya yi sha'awar a naxa Ali, amma tsentseninsa da mu ka sani bai bar shi ya ayyana shi ba, wataqila saboda surukutar da ke tsakaninsu, sai ya bar Musulmi su zava da kansu, kuma a cikin ikon Allah zavin bai faxa a kan Ali ba a wannan lokaci.⁶⁵

Ba za mu yi mamakin Umar ya yi sha'awar Ali ya gade shi ba domin sun fi kama da juna a xabi'unsu da tsarin rayuwarsu kamar yadda Usman

65 Dalilin wannan magana shi ne, Abdullahi xan Umar ya shiga wurin babansa bayan da ya kafa wancan kwamiti, sai shi Khalifa xin ya ce masa, in da mutane za su zavi mai sanqon can tabbas ya xora su a kan hanya. Sai xan nasa ya ce masa, to, me zai hana ka ayyana shi? Sai ya ce, a'a, ba zan xauke ta a raye ba kuma in xauke ta bayan na mutu.

Khalid xan Walid ya jagoranta a zamanin Abubakar, Ali ya samu gajiyar matarsa khaulatu xiyar Ja'afar 'yar qabilar Banu Hanafi, wadda ta haifa masa Muhammad al Akbar, wanda aka fi sani da Ibnul Hanafiyyah.

A zamanin Sarkin Musulmi Umar kuwa, Ali ya karvi muqamin alqalanci, ya kuma yi gwamna a Madina a lokuta da dama.⁶⁴

Daga baya kuma, surukuta ta shiga tsakaninsa da Sarki Umar xan Khaxxabi a lokacin da 'yarsa, Ummu Kulsum, wadda Nana Fatima ta rasu ta barta tana qarama ta soma girma, sai Sayyiduna Umar ya yi sha'awar aurenta. Ali kuwa bai yi wata wata ba ya xaura masa aure da ita. Wannan karimci na Ali ya qarfafa danqon zumunci da qauna a tsakaninsa da Sarki mai ci a wannan lokaci, wanda ya bayyana cewa, ba ya da fata kamar ya haxa zuri'a da Manzon

⁶⁴ A Madina ba a yin gwamna na din din din a wannan lokaci, saboda Khalifa shi yake riqe da ita kamar yadda yake a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Amma duk lokacin da Khalifa zai fita daga Madina saboda wani dalili to, ya kan naxa ma ta gwamna wanda aikinsa zai qare da zaran Khalifa ya dawo. Da Allah zai qaddara wafatinsa kuwa to, da gwamnan Madina shi zai yi riqon qwarya kafin al'umma ta tsai da sabon shugaba. Don haka matsayin gwamnan Madina a lokacin ya kai ace masa mataimakin sarkin musulmi.

Haka dai al'amari ya dagule ma su, suka rasa wanda zai fid da su daga wannan rami da suka auka, ga kuma alhazzai suna kan hanya sun kusa isowa Madina, sai su kayi barazanar kashe dukkan waxanda suka nema da wannan al'amari suka qiya ma su. Anan ne fa ya zama dole Ali ya karvi wannan aiki bisa ga shawarar wasu Sahabbai da suka lura al'amarin zai ida cavewa ga baki xaya.

An dai samu natsuwa kaxan da yin mubaya'a ga Ali a Madina. Haka kuma bayan mutanen Madina, daga Iraqi ma (Biranen Kufa da Basrah) in da can ne mafi yawan 'yan tawayen suka fito, an aiko da mubaya'a, haka ma mafi yawan sojojin Musulmi waxanda su ke a wuraren yaqi sun aiko mubaya'arsu.

Labarin kisan gilar da aka yi wa Usman ya ci gaba da yaxuwa a sauran birane, yana tafiya lokaci xaya da labarin naxa sabon Khalifa, shi ne Ali. Tambayar da mafi yawa su ke fara yi ita ce, to, ina 'yan tawayen? Me Ali ya yi game da su da aka naxa shi? Wace irin rawa ya taka yana a Madina a lokacin faruwar wannan lamari?. Rashin samun gamsasshiyar amsa ga wanda bai san haqiqanin yadda abin ya faru ba ta sanya mutane da dama daga

xan takara da zai kafa. To, su kam ba su da kowa. Gurinsu dai shi ne fitina, kuma duk yadda ta kaya sun aminta.

ya fi kama da Abubakar a wajen sanyin halinsa da jin kunyarsa.

Da aka zavi Usman kuwa, Ali shi ne mutum na farko da ya yi masa mubaya'a kamar yadda mu ka gani a baya. Ya kasance a matsayin wazirinsa mai ba shi shawara ko da yausha kamar yadda yake yi a zamanin Umar.

Mun kuma riga mun ji irin gudunmawar da Sayyiduna Ali ya bayar wajen kariyar Usman kafin Allah ya qaddari aukumar abin da ya alqawarta na shahadarsa a hannun 'yan tawaye, mutanen Iraqi.

4.4 Ali ya zama Sarkin Musulmi

Bayan da ajali ya cika da Sarkin Musulmi Usman xan Affan, al'amurra duk sun rikice a birnin Madina. Ga shi kuma ba'a dawo daga aikin hajji ba wanda Sahabbai da dama suna can, sai 'yan tawaye suka fara tunanin hanyar da zata fissa su. Abu na farko da su kayi tunani a kansa kuwa shi ne, su taka rawa wajen naxa khalifa na gaba. A kan haka sun zagaya wurin Ali da Xalhah da Zubairu da Ibnu Umar, amma duka sai suka yi biris da su, ko wanensu ya qi amincewa da ya karvi mubaya'arsu domin ba su ne ya kamata su yi wannan ba.⁶⁶

⁶⁶ Wannan yana qara nuna maka cewa, waxannan ja'irai ba Usman su ke nufi da yaqi ba, domin kuwa duk wanda ya shirya juyin mulki za ka tarar yana da wani tsayayyen

cikinta, kamar yadda babu sauran mafi yawan gwamnoni waxanda ya gada daga gwamnatin da ta gabata. Da Allah ya so wannan abu ya zo da sauqi to, da Ali ya dakata kamar yadda qaninsa Ibnu Abbas ya nuna masa, ya bari sai mutanen Sham sun miqa wuya, idan tafiya ta yi tafiya sannan sai ya canza Mu'awiyah. To, amma qaddara ta riga fata, domin kuwa ba haka Mabuwayin Sarki ya hukunta ba. Don haka sai Ali ya zartas da abinda ya yi niyya.

A Makka kuwa, Uwar Muminai Nana A'ishah tana can ba ta baro ba, domin ta nemi iznin Khalifa Usman a kan zata yi aikin hajji, daga can ne kuma labarin yadda juyin mulki ya kaya ya ishe ta. Tana cikin juyayin wannan lamari sai ga Xalha da Zubairu waxanda suka sulale daga Madina bayan sun yi wa Ali mubaya'a kuma a asirce, sun nemi Ali ya bari su nemo goyon bayan jama'a daga sauran garuruwa don a gama da 'yan ta'adda sai Ali ya ce, su dakata. Daga nan sai suka nuna masa suna da buqatar fita zuwa Makka amma bai san abin dasu ke nufi ba.⁶⁸

⁶⁸ Duba *Imam Ali*, na Rashid Ridha, bugun Darul Kutub Al Ilmiyyah, 2001, shafi na 74. Kar dai mu manta cewa, Zubairu fa shi ne ya janye haqqensa ya bar wa Ali a lokacin da suka yi takara bayan rasuwar Umar. Ko bayan mutuwar Usman ma Zubairu yana cikin waxanda aka nema don a naxa shi amma ya kauce. Saboda haka kada wani ya yi tunanin Zubairu yana da wata jayayya ne ga

sauran garuruwa kamar Misra da Yaman da Makka duk ba su yi mubaya'a ba.

Amma waxanda suka fi kowa adawa da wannan mubaya'a su ne mutanen Sham⁶⁷. Dalili kuwa shi ne, Sham tana qarqashin riqon Mu'awiyah ne xan Abu Sufyan wanda xan uwa ne na jini ga marigayi khalifa Usman. Mu'awiyah kuwa mutum ne mai farin jini a wurin talakawansa. Ga shi kuma nan take bayan faruwar wannan xanyen aiki aka je da rigar Sayyiduna Usman wadda take cike da jininsa zuwa wurin Mu'awiyah a cikin yanayi wanda ke sa tausai da takaici a kan zaluntar sa da aka yi.

Mu'awiyah ya yi huxuba mai gauni a kan wannan lamari, kuma ya nemi goyon bayan talakawansa a kan ramuwa da xaukar fansa a kan 'yan ta'adda. Mutanen Sham kuwa suka amsa kiransa qwansu da kwarkwatarsu. Har ma matan aure sai da suka xauki alwashi ba za su sake xaukar janaba ba sai an ga qarshen 'yan ta'adda.

4.5 Ali ya kafa sabuwar gwamnati

Ikon Allah! Duk wannan abin da ke gudana shi Ali yana can Madina yana yanke shawarar sabunta gwamnati wadda kuma babu Mu'awiyah a

⁶⁷ Sham a wancan lokaci ta haxa qasar Siriya ta yau, da Lebanon da Jordan da kuma Falasxinu.

Hau'ab, ta shiga gumuzun yaqi har a kashe mutane a dama da hagunta, kuma ta tsira da qyar bayan ta kusa ta halaka?

Al'amarin da Rabbus Samawati ya hukunta ba wurin kauce masa. Don haka sai Xalhah da Zubairu suka hana ta komawa, suka ce da ita, ba ruwanki da yaqi, abin da mu ke so kawai shi ne, 'ya'yanki Musulmi su gan ki, su san kina da goyon bayan wannan lamari don su samu kuzarin ba da himma a cikinsa. Nana A'isha sam bata gamsu da haka ba, amma qaddara ta riga fata.⁶⁹

4.5 Yaqin Basasar Raqumi

4.5.1 Matsayin Xalha da Zubairu

Tun da farko kamar yadda muka gani, Xalhah da Zubairu sun nemi Sayyiduna Ali ya ba su dama domin su je Basrah da Kufa su nemo agajin mayaqa

⁶⁹ Wannan ingantacciyar magana ce duk da ya ke Malam Ibnul Arabi ya yi suka a kan ta a cikin littafinsa *Al Awasim Minal Qawasim*. Don tabbatar da ingancinta ka duba *Al Musnad* na Imam Ahmad (6/52) da *Al Mustadrak* na Hakim (3/120) da *Fathul Bari* na Ibnu Hajar (13/45) da kuma *Silsilatul Ahadis As Sahiha* na Albani (1/473). Amma shi Malam Ibnul Arabi ya damu ne da riwayar maqaryata wadda ta ce, Xalha da Zubairu sun yi mata shedar qarya suka ce wannan wurin ba shi ne *Hau'ab* ba, don haka sai ya raunana labarin gaba xaya.

Shawarwari da tuntuvar juna sun ci gaba a tsakanin jama'a a garin Makka bayan da ya tabbata cewa dai mafi yawan 'yan tawayen har sun fice daga Madina sun nufi garuruwansu. Xalha da Zubairu sun ci nasarar shawo kan Nana A'ishah don ta fita tare da su ta qarfafi jama'a a kan babban jihadin da su ke son yi a kan 'yan ta'adda. Kuma an yanke shawarar a nemo agaji daga Iraqi, a kuma fara da 'yan ta'adda da ke can.

Da suka kama hanyar zuwa Iraqi, kafin su je Basrah sun shuxa da wani tafki wanda aka ambaci sunansa *al Hau'ab*. Jin an fahi sunansa ke da wuya sai Nana A'ishah ta yi shirin komawa domin ta tava jin Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana ce ma matansa: wacce ce a cikinku zata ji kukan karnukan

karvar ragamar mulki da Ali ya yi. Banbancin ra'ayinsu anan shi ne na lokacin tunkarar 'yan ta'adda. Kuma Zubairu da ire irensa su na ganin ra'ayin Ali ya yi sassaucin da ba za su iya xauka ba. Don haka suka yi gabansu da xaukar matakin da suka ga ya dace. Babu shakka kuwa sun yi kuskure a wannan mataki, amma Allah zai ba su ladar ijthadinsu na ganin sun aza al'umma ga abin dasuka qudurta shi ne daidai kamar yadda Allah zai ba Ali ladar nasa ijthadin na yaqar waxanda suka qi yi masa mubaya'a tare da cewa da ya barsu, ya yafe sashen haqqensa da wannan ya fi zama alfanu ga Musulunci da Musulmi.

sai ya dakatar da su tun ba su kai ba. Amma ina! qaddara ta riga fata. Kafin ya farga tuni sun kai Basrah har sun fara zartas da abinda ya kai su.

Daga vangaren gwamnan Basrah kuwa, Usmanu xan Hunaif *Raliyallahu Anhu* aikawa ya yi da wakilai biyu Imrana xan Hussaini da Abul Aswad al Du'ali domin su tattauna da jagororin mutanen Makka don su ji abin da ke tafe da su. Dukkansu sun faxi cewa, sun zo ne suna neman agaji domin faxa da 'yan ta'adda waxanda suka kashe Khalifan Manzon Allah a cikin gari mai daraja, a kuma wata mai alfarma.

Gwamna ya fahimci lalle akwai tashin hankali domin kuwa kafin isowar su Xalha sai da ya tara mutane a Masallaci domin ya yi shawara da su a kan matakin da zai xauka, sai wani mutum ya yi katsalanda kafin gwamnan ya ce komai, ya ce, Ya ku jama'a waxannan mutane suna neman xaugar fansar Usmanu ne, mu kuma ba mu muka kashe shi ba. Idan ko suna neman aminci ne to, ya suka baro garin da ko tsuntsu ba'a firgitawa a cikinsa? Nan take wani ya tashi ya ce masa, Ai sun zo ne domin mu taimaka musu a kan waxanda su kayi kisa ko suna a cikinmu ko ba su a cikinmu. Sai kawai mutane suka fara jifarsa. Duka wannan ya faru a lokacin da labari ya game gari cewa, rundunar

saboda a hukunta 'yan tawaye kafin su bar Madina, amma Ali yana ganin lokacin yin haka bai yi ba.

Daga baya sai suka neme shi iznin su je Makka kamar da nufin yin Umrah. Da suka je Makka sai ra'ayinsu ya haxu da ra'ayin Nana A'ishah a kan nemo taimako domin a tunkari waxannan 'yan ta'adda. Da haka ne suka sami damar fita zuwa Basrah tare da Uwar Muminai a daidai lokacin da Sarkin Musulmi Ali yake cikin shirin fita zuwa Sham domin ya tilasta mutanenta a kan yi masa mubaya'a da su da jagoransu Mu'awiyah. Saboda ya aika sabon gwamnansa Sahlu xan Hunaifu zuwa can an koro shi.⁷⁰

A lokacin da labarin fitowar su Zubairu ya kai ga Sarkin Musulmi Ali sai nan take ya canza shawara daga tafiya Sham ya tasar ma hanyarsu domin ya dakatar da su daga zuwa Basrah. Saboda bai kamata su yi gabansu da sha'ani irin wannan ba tare da sun tuntuvi shugaba ba kuma sun tafi a kan umurninsa. Nufinsa idan ya haxu da su a kan hanya

⁷⁰ Wannan dai shi ne hukuncin Allah. Domin kuwa a Makka ma an koro sabon gwamnan da Ali ya tura, shi ne, Khalidu xan Ass. Amma sababbin gwamnonin da ya tura a Yaman (Qaninsa Ubaidullahi xan Abbas) da Masar (Qais xan Sa'ad) ba su gamu da wata tsangwama ba. A Makka xin ma dai daga baya ya naxa qaninsa Qusamu xan Abbas, kuma ya samu karvuwa.

hasarar rayuka da dama daga ko wane vangare, aka kuma jikkata mutane da dama.

A lokacin da rundunar Makka ta samu sa'a sai suka kama gwamna a hannu, amma Nana Aishah ta sa baki aka sake shi, sannan ta yi umurni aka rinqa kamo waxanda aka sani cikin 'yan ta'adda mutanen Basrah, aka kuma kashe da yawa daga cikinsu. Sai dai wasu kam sun gagara domin danginsu sun fito sun taimaka masu sun basu kariya. Misali wani mashahuri a cikinsu ana ce masa Hurqusu xan Zuhairu, mutum dubu shida suka fito daga cikin qabilarsa - Banu Sa'ad – don kariyarsa shi kaxai. Abin da Ali ya hango ya fara tabbata kenan. Amma dai shi Alin yana kan hanya bai iso ba tukuna.

Da Sarkin Musulmi Ali ya kusanto Basrah sai ya aika wani jarumi mai suna Qa'afa'u xan Amru don ya kira Xalha da Zubairu zuwa ga xa'a da dawowa qarqashin shugaba saboda a haxa kan jama'a. Ga yadda tattaunawarsu ta kasance:

Isowar Qa'afa'u ke da wuya sai ya tunkari Uwar Muminai ya tambaye ta abinda ya fito da ita, sai ta gaya masa cewa, ta fito ne domin ta yi gyara a tsakanin mutane. Sai ya ce da ita, ki aika a kira Xalhah da Zubairu domin su ma in ji ta bakinsu. Da suka zo ya tambaye su sai suka ba da amsa irin ta Nana A'ishah, sai ya ce da su, zan tambaye ku, shin kuna a kan biyayya ga Sarkin Musulmi ko kun fita

Makka tana bisa hanya amma tukuna ba su riga suka iso ba.

Da jama'ar Xalha suka iso Basrah ba su shiga a cikin gari ba sai da suka yada zango a wani wuri da ake kira *Mirbad* in da masu goyon bayan tafiyarsu suka je suka same su. Shi ma kuma gwamnan sai ya tafi da tawagarsa domin ya tattauna da su.

A lokacin da suka isa, Xalhah da Zubairu sun yi jawabai suna masu bayyana takaici a kan abinda ya faru a Madina, suka kwaxaitar da mutane a kan xaugar fansa. Amma wasu mutane da ke cikin tawagar xan Hunaif – gwamnan Basrah – sun mai da martani a kansu. Nana A'ishah ma sai da ta sa bakinta. Nan take sai aka fara jefe jefe, wasu kuma daga cikin mutanen Basrah suka qara runtuma cikin rundunar Uwar Muminai. Daga baya dai hankali ya kwanta.

Ba a watse daga wannan haxuwar ba sai xaya daga cikin 'yan tawaye waxanda suka je wurin kashe Khalifa Usman ana ce da shi Hakimu xan Jabalah wanda kuma shi ke jagorantar vangaren mahaya dawakai a rundunar gwamnatin Basrah ya yi qoqarin tada faha. Duk qoqarin da Nana A'isha ta yi a kan ganin an kwantar da hankali bai yi amfani ba, domin kuwa sai da wannan taqadarin ya hasa wutar yaqi. An dai wuni ana gwabzawa a tsakanin rundunonin guda biyu, kuma aka wayi gari aka ci gaba, aka yi

ya xauki mataki mai tsauri a kan duk wanda aka san yana da hannu wajen kashe Usman, kuma ya sanya dokar kada wanda ya bi shi daga cikinsu. A nan ne 'yan tawaye suka fahimci cewa, kashinsu ya bushe idan suka bari wannan gyara ya tabbata. Don haka sai suka koma kan teburin shawara, suka kuwa haxu a kan sake tada fitina da hasa gobarar yaqi a tsakanin Musulmi.

A daidai lokacin da Uwar Muminai ta ke jiran isowar Ali sai ga labari ya zo mata, ta wurin Ka'abu xan Sauru, alqalin garin Basrah cewa, ga yaqi can ya sake varkewa a tsakanin mutane. Ya ce, ki yi gaggawa wataqila Allah zai kwantar da wannan tarzoma idan kika sa baki. Nan ta ke Nana A'ishah ta hau raquminta ta tasar ma wurin da qura ta ke tashi, sai ta tarar da Sayyiduna Ali yana ta famar dakatar da rikici. Da farko Ka'abu ne yake jan ragamar raquminta, amma sai ta umurce shi da ya je gaba ya kira mutane zuwa ga littafin Allah. Tuni 'yan ta'adda suka kashe Manzon na A'ishah, ita kuma su kayi ta jifar raqumin da ta ke a kansa.

Xalhah ya samu rauni mai tsanani wanda a sakamakonsa ya koma cikin garin Basrah bisa ga shawarar Qa'aqa'u, kuma a can ne ya gamu da ajalinsa. Zubairu kuma da ya lura da sauyawar al'amari sai ya zame jiki daga wurin yaqin, amma duk da haka sai da wata qungiya ta 'yan tawaye a

daga xa'arsa? Idan kuna a kan biyayya to, ku faxi irin gyaran da kuke nufi sai a gaya masa ya yi. Sai suka ce masa, mu abinda ya dame mu shi ne, qyale waxanda suka kashe Khalifa Usman, domin qyale su yin watsi ne da hukuncin Alqur'ani.

Qa'aqa'u ya ce, to ga shi kun kashe kusan mutane xari shida, amma ga mutum xaya ya gagare ku, kuma mutane dubu shida sun ba shi kariya daga gare ku. Idan ku ka qyale shi kun yi watsi da littafin Allah a cewarku, idan kuma kun ce sai kun kashe shi varnar da za ku janyo ma wannan al'umma tana da yawa. Yanzu dai kun tono qabilancin jahiliyyah ke nan a tsakanin Musulmi.

Da Nana A'ishah ta ji wannan jawabi nasa sai ta ce, to yanzu mine ne shawara? Sai ya ce, a kwantar da hankalin mutane. Idan Ali ya iso ku shiga cikin jama'arsa, kowa ya san cewa, kalmarmu ta zama a haxe, duk wani kangararre zai ji tsoronmu, fansar jinin Usmanu kuma sai in da qarfi ya qare.

Ana iya cewa kusan kowa ya gamsu da wannan bayanin kuma an tsayu a kansa. A sakamakon haka an yi musayar saqonni daga vangaren Ali da na mutanen Makka (ina nufin jama'ar Uwar Muminai da su Xalhah) kome ya fara komawa daidai.

To, a lokacin da Sarkin Musulmi Ali ya tasar ma isa Basrah sai ya yi wata huxuba wadda a cikinta

bayyana juyayinsa ga abinda ya faru da yadda aka keta umurninsu cikin wannan lamari. Nana A'ishah ta yabi Sarkin Musulmi Ali tana mai nuni ga tashinsa a gidan Manzoon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ta ce kuma bai tava muzguna mata ba a tsawon zamansa a gidan a matsayin qanen mijinta. Shi kuma a nasa vangaren sai ya nanata ma al'ummar Musulmi irin matsayin da Nana A'ishah ta ke da shi, ya ce kuma, ita matar Annabinku ce a duniya da lahira.

Haka dai yaqin da 'yan tawaye suka haddasa ya zo qarshe. Mafi ingancin bayani game da hasarar rayuka kuwa shine an rasa mutane qimanin dubu biyu da xari biyar (2500) daga rundunar su A'ishah, da kuma dubu huxu (4000) daga vangaren Ali.

Dalillai sun nuna barrantar ko wane vangare na Ali da na Aishah daga wannan yaqi. Alal misali, wanda ya kashe Zubairu ya zo ya yi bushara ga Sayyiduna Ali cewa ya kashe abokin faxansa, amma sai Ali ya nuna vacin ransa kuma ya yi masa bushara da wuta! Nana A'ishah kuma ta yi nadama matuqa, kuma ta kan yi kuka sosai har sai ta jiqe mayafinta wajen goge hawaye. A dalilin haka ne kuma ta sauya ra'ayinta na yi mata qabari a cikin xakinta kusa da mijinta (Manzoon Allah SAW) da mahaifinta (Abubakar).⁷¹

⁷¹ *Usdul Gaba*, na Ibnul Asir (3/88-89)

qarqashin jagorancin Amru xan Jarmuzu suka bi shi suka kashe shi.

Cibiyar yaqi ta koma a wurin raqumin da Uwar Muminai ta ke a kansa. Sama da mutane arba'in suka rasa rayukansu nan ta ke. Sayyiduna Ali ya lura da haxarin wannan lamari sai ya ba da umurnin a soke wannan raqumi. Wannan dabarar tasa kuwa sai ta yi nasara domin soke raqumin ke da wuya sai mutane suka watse daga wurin. Sannan ya umurci qanenta Muhammad xan Abubakar tare da Budailu xan Warqa'u da su fitar da ita daga rumfar wannan raqumi, su nisantar da ita daga fagen yaqi. Sannan Muhammad ya wuce da ita cikin garin Basrah a qarshen dare in da ta samu mafaka a gidan Safiyyah xiyar Harisu uwar gidan Abdullahi xan Khalaf.

A ranar litinin 14/6/36 bayan hijira Sarkin Musulmi ya shiga birnin Basrah bayan da ya jagoranci sallar jana'iza ga dukkan mamatan vangarorin guda biyu, kuma ya yi addu'a da neman gafarar Allah ga duk wanda yake da tsarkakakkiyar niyya daga cikinsu. Sannan ya haxu da Nana A'ishah suka jajanta ma juna bisa ga abin da Allah ya qaddara, ya yi mata rakkiya, ya umurci 'ya'yansa da wasu mata arba'in daga Basrah su taka ma ta. A wurin bankwana Nana A'ishah da Ali sun yi wani jawabi mai ban tausai matuqa, in da ko wannensu ya

4.6 Yaqin Basasar Siffin

4.6.1 Har Yanzu Mu'awiyah *Raliyallahu Anhu* Bai Yi Mubaya'ah ba

Bayan da aka qare yaqin basasar raqumi, Ali ya aika wani Manzo mai suna Abu Muslim al Khaulani domin ya jawo hankalin Mu'awiyah a kan haxewa da sauran al'ummar Musulmi waxanda su kayi mubaya'a. Amma ga alama wannan karon Mu'awiyah ya fi tsananin cijewa ma fiye da in da aka fito.

Ali ya sake aika shahararren Sahabin nan Nu'uman xan Bashir, shi ma dai bai ci nasara ba. Daga nan ne Ali ya yanke shawarar yaqarsa. Ya fara tura runduna wadda ta qunshi mayaqa kimanin 6000 zuwa 7000 qarqashin jagorancin Ashtar An Nakha'i domin su fara kai farmaki a kansa.

Kafin Ali ya aike da rundunarsa kuwa sai da ya jinjina qarfin Mu'awiyah da jama'arsa. Hanyar da ya bi wajen gano qarfin Mu'awiyah ita ce, ya aika wani mutum wanda ya nuna alamun shi matafiyi ne daga Iraqi yana mai sanar da Mu'awiyah cewa, ga Ali nan tafe da rundunarsa zai yaqе ku. Da Mu'awiyah ya ji wannan labari sai ya sa aka tara dukkan mutanen Sham in da ya yi huxuba yana neman shawarar jama'a game da matakin da za a xauka, amma ba wanda ya xaga kansa sama ko yace

Ali shi ma ya ji takaicin faruwar wannan al'amari. Ba haka aka so ba, amma qaddara ta riga fata. Ikon Allah! bayan wata biyu kacal da tsaida wannan yaqi, sai ga wani irinsa ya sake varkewa.

baya, duk da yake shi ma ba mai ra'ayin yaqin ne ba. Al Hassan kuwa ya yi xa'a ga mahaifinsa, amma ba inda yake cewa uffan, sai dai ya zauna saman mimbari, Ammar kuma ya gabatar da huxuba a qasa da shi.

Mutanen kufa kuwa sun amsa wannan kira na Sarkin Musulmi domin sama da mutane dubu goma sha biyu ne suka fita don mara masa baya.

Ammar ya ci gaba da bayar da goyon bayansa ga Ali har ajalinsa ya cim masa a hannun xaya daga cikin mutanen Mu'awiyah. Babu shakka kuwa mutuwar ta kawo ruxani mai yawa a tsakanin jama'ar Mu'awiyah. Domin kuwa da yawansu (musamman ma dai Sahabbai daga cikinsu) sun canza sheqa daga wajen Mu'awiyah suka koma vangaren Ali saboda la'akari da wani sanannen hadisi a tsakaninsu wanda Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yake cewa, Ammar zai gamu da ajalinsa a hannun wata qungiya mai tsallake iyaka.

Mu'awiyah daga nasa vangaren, ya yi riqo da cewa, wannan qungiya jama'ar Ali ake nufi da ita, domin kuwa su suka fidda Ammar suka kai shi mahalaka.

Abin da ya fi kome ban mamaki a wannan yaqin shi ne, irin yadda abokan faxa suka rinqa hulxa da junansu. Idan aka tsaya Sallah kowa yana iya shiga a xaya vangaren ya yi bukatarsa. A wuri

uffan saboda biyayya. Daga bisani wani mutum da ake kira Zul kila'i ya kada baki yace masa, kai ne mai yanke hukunci, mu namu shi ne zartarwa. Manzon Ali ya garzaya ya faxo masa abinda ya gani. Amma dai Ali bai karaya ya fasa abinda ya yi niyya ba.

Bayan da Mu'awiyah ya haqiqance Ali ya fito da rundunarsa sai shi kuma ya shirya tasa runduna mai irin yawan waccan, ya kuma fito domin karawa da su. Amru xan Ass ya kawo masa gudunmawa a daidai wani ruwan tafki da ake kira *Siffin*. A kan wannan ruwan ne ma aka xan samu gumuzu kafin hankali ya kwanta a soma tattaunawa tsakanin wakilan Ali da na Mu'awiyah, har a cimma yarjejeniyar yin amfani da ruwan tare da juna.

Da yake Ali ya gano muhimmancin mutanen kufa a yaqin da aka yi a baya, ya aika Manzo na musamman wanda shi ne Hashimu xan Utbata xan Abu waqqasi don ya sake nema masa goyon bayansu ta hanyar gwamnansu Abu Musa Al Ash'ari. Shi kuwa Abu Musa kamar yadda muka faxa a baya, yana daga cikin masu ra'ayin farko na ganin bai cancanta ayi yaqin ba. Wannan kuwa shi ya janyo Ali ya tuve shi daga kujerarsa, ya naxa Qurazah xan Malik a madadinsa. Sannan ya sanya Ammar ya je ya janyo hankalin mutane don su ba da goyon baya. Ya kuma nemi xansa al Hassan da ya rufa masa

matsananciyar wuya, ga kuma jinainan Musulmi ana ta zubarwa.

Daga cikin abin da ke bayyana Ali ya soma nadama ya fara komawa ga ra'ayin waxanda suka nuna masa kar ayi yaqi shi ne, wakilta Abu Musa da ya yi a cikin kwamitin sulhu da aka kafa, mun kuma sani shi Abu Musa ra'ayinsa ke nan wanda a kansa Ali ya tuve shi daga muqaminsa, Sannan ya qaurace ma yaqin kuma ya rinqa kiran mutane a kan kar su bai wa ko wane vangare goyon baya.

A nasa vangaren, Mu'awiyah ya wakilta Amru xan Ass a cikin wannan kwamiti na mutum biyu.⁷²

72 Yana da kyau mu san matsayin waxannan Sahabban guda biyu. Shi dai Abu Musa daxaxxen ma'aikaci ne kuma gogaggen xan siyasa (idan za mu iya kiran sa haka, domin siyasa tana nufin mulki). Ya yi gwamna a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* har sau biyu, a garuruwan Zubaid da Adan. Duk a tsawon mulkin Umar kuma shi ne gwamnansa na Basra, daga baya ya samu canjin aiki zuwa Kufa a zamanin Usman. Ali bai cire shi daga muqaminsa ba da farko sai bayan da al'amurra suka rikice. Haka kuma yana cikin waxanda suka hardace Alqur'ani tun a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, sa'annan qwararren masanin Shari'a ne wanda har an qirga shi daga cikin masanan Shari'a guda shida waxanda ke fatawa a Masallacin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*

xaya suke xibar ruwa (bayan an yi yarjejeniya a kan haka). In yamma ta yi aka tsaida buxa wuta Ali ne yake yin Sallah a kan mamatan vangarorin gaba xaya. In aka kama fursuna ba'a kashe shi sai dai a qwace masa makami, in ya rantse ba zai ci gaba da yaqi ba a sake shi, in ya qiya aci gaba da tsare shi. Haka kuma ba maganar ganima a wannan yaqi. Wannan shi ya sa malamai suka ce ba'a tava irin wannan yaqi ba kafinsa, suka gina hukunce hukuncen yaqi da 'yan tawaye a kansa.

4.6.2 Dakatar Da Buxa Wuta

A lokacin da yaqi ya yi zafi, duka vangarorin biyu sun sha wuya, kuma jama'a kamar qara ingiza su ga yaqin ake yi, sai Mu'awiyah ya nemi a tsagaita wuta bisa ga shawarar na hannun damansa Amr xan Ass. Ali bai yi wata wata ba sai ya karvi wannan tayin. Daman dai an gaji da wannan al'amari, kuma an xanxani xacinsa har a maqoshi. An dai cimma yarjejeniyar kafa kwamiti wanda za a xora masa alhakin fito da hanyar samun zaman lafiya da fita daga wannan kiki kaka da Musulmi suka samu kansu a cikinsa. Kuma Ali ya soma nadama akan shawararsa ta yaqar waxanda ya kira 'yan tawaye, domin ya lura babu wani alheri da zai auku a dalilin wannan yaqi, gurinsa na tanqwasa mutanen Sham da tilasta su yin mubaya'a ya zamo abu mai

Riwayar Imamul Zuhuri ta nuna cewa, a wannan yaqin basasa na Siffin an yi hasarar jama'ar da yawansu ya janyo aka ringa yi musu ramukan tarayya, ana haxa kimanin mutum hamsin a qabari xaya.

Game da fursunonin da aka kama, Mu'awiyah ya fara sakin wani mutum xaya wanda ya neme shi alfarma a cikin wata qissa mai ban dariya. Domin kuwa wannan fursuna ya taso ne da mari (sarqa) a qafarsa ya faxi a gaban Mu'awiyah, sai ya ce, ka yi mini alfarma ka sake ni domin kai kawuna ne. Sai Mu'awiyah ya ce masa, to ya aka yi ni ban sankaba? Sai ya ce, ai ni xa ne daga cikin xiyan qanwarka Ummu Habiba (Uwar Muminai), don haka kai kawuna ne, kuma kawun ko wane mumini.

Bayan qare yaqin, Ali daga nasa vargaren ya saki dukkan fursunonin jama'ar Mu'awiyah da suka rage a wurinsa, abinda ya sanya Mu'awiyah shi ma ya saki fursunonin vangaren Ali. Da haka wutar yaqin ta kwanta.

Yaqin basasar Siffin dai ya gudana daga ranar Laraba zuwa jum'ah a farkon shekara ta Talatin da bakwai bayan hijira. Kuma an yi hasarar rayuka masu xinbin yawa daga ko wane vangare kamar yadda riwayoyi su ke nunawa.⁷³

⁷³ Sai dai wasu riwayoyin sun wuce hankali. Domin kuwa yaqin gaba xayansa bai wuce kwana uku ba, ana

An dai shata ranar aikin wannan kwamiti, wadda ita ce ranar 27 ga watan Ramadan 37 bayan hijira. An kuma sanya wurin haxuwarsu, shi ne, *Daumatul Jandal*. Wanda ya qaddamar da wannan kwamiti a gaban jama'a shi ne, Ash'asu xan qais, a madadin vangarorin masu jayayya da juna. Ash'as, wanda ke goyon bayan Ali, ya bai wa jama'a tabbacin za a yi aiki da duk hukuncin da wannan kwamiti ya zartas.

tun a zamaninsa. A lokacin mulkin Ali kuma an shedi cewa, ba wanda ya kai ilminsa in ban da Ali. Shi kuma Amr xan Ass shi ne wanda Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yaba da cewa, mutane sun musulunta, amma Amru ya yi imani (yana nuni ga qarfin addininsa). A lokacin da ya musulunta da kansa ne ya yi hijira zuwa Madina bayan sulhin Hudaibiyah, a lokacin al'amarin Musulunci bai yi qarfi ba. Saboda kaifin basirarsa, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya tava sa ya yi hukunci a tsakanin wasu mutane, in da har ya ce, in yi hukunci a gabanka Manzon Allah? Ya ce, eh. Ka yi, shi mai hukunci idan ya yi hukunci ya yi daidai yana da lada biyu, idan ya yi kuskure yana da lada xaya. (Duba wannan qissar a cikin *Sahihul Bukhari*, Kitabul Itisam 8/157). Shi ma dai Amru xan Ass ya fara riqa muqami ne a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sa'adda ya jagorantar da shi ga yaqin da aka sani da suna *Dhatus Salasil*.

a cikinsu har da Sa'adu xan Abu Waqqas, Muhammadu xan Maslamah, Abdullahi xan Umar bin khattabi, Abu Musa al Ash'ari (Gwamnan Kufa), Abu bakrata Al thaqafi, Abu Mas'ud al Ansari da makamantansu. Hujjojin waxannan bayin Allan suna da dama, kuma sun haxa da duk hadissan da ke magana a kan barin yaqi lokacin fitina. A cikinsu ma har da waxanda Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi alqawari da su cewa, duk halin da aka shiga kar su yi yaqi da Musulmi.⁷⁵

Kashi na biyu kuwa, suna ganin cewa, tun da yake Ali shi ne naxaxxen Sarkin Musulmi, wanda ya wajaba a yi wa biyayya, wajibi ne a yaqi dukkan wanda ya fanxare masa. A kan haka suna yaqi tare da shi a kan Mu'awiyah da jama'arsa. Suna kuma kafa hujja da dalillai na Alqur'ani da hadisi masu nuna wajabcin biyayya ga shugabanni.

Daga cikin waxanda suka xauki wannan matsayin har da fitattun Sahabbai irin su Abdullahi xan Abbas, Ash'as xan qais, Ammaru xan Yasir, Maliku xan Ka'abu al Hamdani da dai sauransu. Ga wata tattaunawa da ta gudana a tsakanin Ammaru da

riwaya da shi a bisa doron qasa. Duba *Minhajus Sunnah* nasa (3/186).

75 Duba *Sahih al Bukhari*, kitabul Fitan, (8/95) da *Sunan al Tirmidhi*, kitabul Fitan, (3/332) da kuma *Musnad Ahmad* (4/225).

4.6.3 Banbancin Ra'ayin Sahabbai Dangane Da Wannan Yaqin

Sahabban Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sun kasukashi uku dangane da wannan yaqin.

Kashi na farko su ne waxanda su ke da ra'ayin cewa, yaqin bai ma dace ba gaba xaya. Kuma kan al'umma ya wajaba ya haxu a wuri xaya maimakon yaqi a tsakanin junansu. Irin waxannan bayin Allan sun yarda da khalifancin Ali kuma sun yi masa mubaya'a, amma dai yaqin ne ba su aminta da aukuwarsa ba. Waxannan su ne akasarin Sahabbai⁷⁴,

tsayawa a yi Sallah, kuma ba a yi da dare. Idan aka tara sa'oin yaqin ba za su wuce awa 30 ba. Amma sai ga wasu riwayoyi na cewa, an kashe sama da mutum 70,000. Ko a Qadisiyyah kuwa mutum 8,500 ne a ka kashe, kuma duk masana tarihi sun haxu a kan cewa, yaqin Siffin bai yi zafin na qadisiyyah ba. Haka dai ma su qarinqishiri a labari su ke yi a ko wane lokaci. Duba littafin *Asmal Maxalib Fi Sirati Amiril Mumina Ali bin Abi xalib*, na Dr. Ali Muhammad al Silabi, (2/653-654).

74 Al Hassan xan Abil Hassan al Basri – xaya daga cikin manyan tabi'ai da suka yi zamani da Sahabbai - ya ce, a lokacin da fitina ta auku Sahabbai da su ke raye yawansu ya kai dubu goma, amma ba ka samun talatin daga cikinsu a waxannan fitinu. Imamu Ahmad ya ruwaito wannan a Musnad. Ibnu Taimiyyah ya ce isnadin wannan magana na daga mafi ingancin isnadi da ake

waliyyinsa (a kan ya nemi fansa), sai dai kar ya wuce iyaka a wajen kisan (ramuwa), domin lalle shi abin taimakawa ne.

Suratul Isra'i, Aya ta 33

Haka kuma suna kafa hujja da hadissan da suka bayyana cewa, fitina zata auku, kuma idan ta auku Usman shi yake a kan gaskiya tare da mutanensa. Sai suna ganin su ne mutanen Usman tun da su ke faxa dominsa.

Daga cikin masu wannan ra'ayi akwai Sahabbai kamar Amru xan Ass, Ubadata xan Samitu, Abud Darda'i, Abu Umamata al Bahili, Amru xan Ambasata da dai sauransu.

4.6.4 Qaddara Ta Riga Fata

Muna iya lura daga abinda ya gabata cewa, duk yaq - yaqen nan ba wanda aka yi shi don a tunvuke Ali daga muqaminsa, hasali ma a yaqin Siffin shi ne ya kai hari, kuma ya fara yaqin. A Jamal kuma ya iske fitina an riga an rura wutarta, sai aka jawo shi da qarfi da shi da su Xalhah a cikinta.

Idan muka yi la'akari da hadisin da Ali ya ruwaito daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* cewa, A yi bushara ga duk wanda ya kashe Zubairu da wuta, da hadisin da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yi ma Xalhah

Abu Mas'ud al Ansari (daga cikin masu ra'ayin farko na qauracewa yaqin) a kan wannan mabanbancin ra'ayin nasu, Buhari ya ruwaito ta kamar haka:

Abu Mas'ud: Ya kai Ammar! Ka sani duk a cikin tsaranka babu wanda ya kai matsayinka a wurina. Kuma ba ka tava sanya kanka a cikin wani lamari ba wanda yake aibanta ka a wurina sai gaggawar da kake yi a cikin wannan fitina.

Ammaru: Ya kai baban Mas'ud! Ni kuma wallahi ba ka da wani aibi a gurina kai da abokinka (Amr xan Ass) wanda yake aibata ku tun bayan rasuwar Manzon Allah kamar janye jikinku daga wannan lamari (yana nufin taimaka ma Ali).

A yayin da kashi na uku na Sahabbai su ko su ke ganin cewa, Mu'awiyah ne yake da haqqen ya nemi fansar jinin xan uwansa khalifa Usman, kuma dole ne a taimaka masa don ya cimma biyan wannan buqata. Suna kafa hujja da ayar Suratul Isra'i wadda Allah a cikinta yake cewa,

﴿ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ

إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ﴾ (۳۳) سورة الإسراء: ۳۳

Ma'ana:

Wanda duk aka kashe shi a kan zalunci to, haqiqa mun sanya hujja ga

hujjarsa, ko da yake hujjar Ali ta fi qarfi. To, amma yaqin ba wani alfanu a cikinsa. Don haka ne ma waxanda suka xauki matsayin qaurace ma yaqin suka fi rinjaye ta fuskar samun madogara a Shari'ah, kuma shi ya sa Ali ya gwammace da ma ya bi ra'ayinsu har ma ya kan ce ma xansa al Hassan, kaicona da na bi shawararka! Ina ma na mutu tun shekaru ashirin da suka wuce!⁷⁷. Ganin haka ya sa al Hassan da ya karvi mulki bayan mahaifinsa ya yi gaggawar samar da kwanciyar hankali ta hanyar sauka daga haqqensa wanda Musulmi suka zave shi kamar yadda za mu gani a nan gaba. Kuma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya yaba masa a kan wannan abin da zai yi tun ma bai yi shi ba.

Laifin Mu'awiyah wanda mu ke fatar Allah ya yafe masa tare da sauran duk waxanda abin ya shafa shi ne, rashin yin mubaya'ah a lokacin da ya cancanta, amma kuskure ne mu xauka cewa, yana neman khalifancin ne tun da farko.

Sannan yana da kyau mu sani cewa, ko wannensu, Ali da Mu'awiyah sun ji zafin abinda ya faru daga baya. Ali ya kasance yana cewa, "kaicona da na mutu tun shekaru ashirin da suka gabata".⁷⁸ Shi kuma Mu'awiyah ya yi nadama a lokacin da ya

⁷⁷ Duba *Usdul Gabah* (6/209)

⁷⁸ *Minhajus Sunnah*, na Ibnu Taimyyah (6/209) da *Usdul Gabah* (6/209)

bushara da zai yi shahada za mu gane cewa, suna da uzuri a yaqinda ya shiga tsakaninsu da Ali. Domin kuwa dama ba shi suka zo yaqa ba, cim masu ya yi suna faxa da makasan Usman, ya zo ya kira su zuwa bin doka da mayar da al'amarin a hannun gwamnati don kada bangon Musulunci ya ida tsagewa, ana haka sai 'yan fitina suka tada yaqi a tsakaninsu.

Wannan ra'ayin da Ali ya yi tsayin daka a kansa na kar a kashe 'yan tawaye sai hankali ya kwanta ba shi da wani banbanci da ra'ayin shi wanda aka kashen, don kuwa Usmanu ai shi ya hana tun da farko a karkashe su, shi ma yana gudun irin abin da shi ne Ali ke gudu a yanzu.

Shi ma Mu'awiyah a kan wannan batu ne su kayi yaqi da Ali, shi yana ganin haqqinsa ne a ba shi makasan xan uwansa ya gama da su, ko a bar shi da su a gani. Shi kuma Ali na cewa, in kana son haka, ka amince da shugabancin da aka naxa tukuna, sai ka kawo qara ga gwamnati ta duba ta yi magani. Mu'awiyah na nan a kan bakarsa, ni ba zan yi ma ka mubaya'ah ba in dai har ba za ka iya xaucar fansar wanda ya gabace ka ba, kuma ba za ka ba ni dama ni da ni ke da haqqe ba.⁷⁶

Ikon Allah, wai na kwance ya faxi! To, ya za ka yi da wannan lamari? Idan ka diba kowa da

⁷⁶ *Muqaddima*, na Ibnu Khuldun, (1/257).

4.6.5 Bango Ya Tsage A Rundunar Ali

Ga dukkan alamu abin da Sayyiduna Ali ya kauce ma a lokacin da ya karvi zavin yin sulhu na rabuwar kan Musulmi sai da ya auku. Domin kuwa dawowarsa daga wannan yaqi ke da wuya sai ya lura da wata sabuwar qungiya ta fita daga cikin jama'arsa. Sun dai warware mubaya'arsu daga Ali har ma sun naxa wani shugaba mai suna Shabas xan Rib'iyyu, sun kuma naxa limamin da zai ringa ba su Sallah, shi ne, Abdullahi xan Kawa. Wannan qungiya ita ake kira *Khawarij*.

Dalilin warewar Khawarij kuwa shi ne, a cewarsu, wai kafa kwamitin da aka yi kafirci ne. Saboda an sanya 'yan kwamiti a matsayin xagutu (masu yanke hukunci) koma bayan Allah, har ma suka kafa hujja da zancen Allah da yake cewa,

(إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ)

Ma'ana:

"Hukunci bai zamo ba face ga Allah".

Suratul An'am: 57

Wannan sabon qalubalen ya daxa dagula lissafin Sarkin Musulmi Ali, ya kuma qara xauke hankalinsa daga xamarar da ya sha ta karya qarfin mutanen Sham. Amma kuma ya bi abin a hankali ta hanyar aikewa da saqonni da manufar fahimtar da

je aikin Hajji, ya je ziyarar Madinah sai ya samu wasu Sahabbai waxanda suka haxa da Sa'adu xan Abu Waqqas da Abdullahi xan Umar da kuma Abdullahi xan Abbas. Anan ne Sa'ad ya ba shi labarin cewa, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ce ma Ali, "Kana tare da gaskiya, kuma gaskiya na tare da kai duk in da ka juya". Mu'awiyah ya zare masa ido yana mai barazanar cewa, sai ya kafa masa hujja a kan cewa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya faxi haka. Wannan ya sa suka tashi gaba xaya suka je wurin Nana Ummu Salamah wadda ta tabbatar masu da gaskiyar maganar. Anan ne fa Mu'awiyah ya bayyana nadamarsa yana cewa, Ya baban Ishaq! Ba abin zargi a kanka bayan ka ji wannan daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sai qin bin Ali da ka yi.⁷⁹ Ni kam da na ji wannan daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* Wallahi da na yi hidimarsa har qarshen rayuwata.⁸⁰

⁷⁹ Sa'adu bai bi Ali ba don yana ganin ko Ali na da haqqi barin haqqin yafi zama alheri. Ali kuma daga baya ya yaba ma matsayin Sa'adu da Abdullahi xan Umar na rashin shiga wannan yaqi kamar yadda yazo a *Fathul Bari* na Ibnu Hajar (12/67).

⁸⁰ Duba *Tarikhu Dimashq* na Ibnu Asakir, (22/246). Wannan Hadisin kuwa yana cikin littafin *Al Mustadrak* na Hakim, (3/119) kuma ya inganta shi.

don su yi zaven shugaba.⁸¹ To, amma anya kuwa za a cimma wata manufa ko da an kira su, bayan kunnawar kan da khawarij su kayi?

Tun a wannan lokaci dai Ali ya fahimci cewa, tsugunne fa ba ta qare ba, ga shi dai yanzu ana son a raba hankalinsa gida biyu. Daga nan ne ya yanke shawarar qyale mutanen Sham domin ya fuskanci haxarin da ke gabansa na cikin gida daga vangaren khawarij. Su ma khawarij xin Ali ya yi masu jinkiri har sai sun bayyana wani abin da zai wajabta yaqarsu a fili.

Ana cikin haka ne khawarij suka kashe wani Sahabi ana ce da shi Abdullahi xan khabbab tare da matarsa wadda suka soke cikinta suka fitar da xan da ke cikinta. Matakin farko da Ali ya xauka kuwa shine, ya aike masu wani xan saqo da zai isar masu

⁸¹ To, amma fa ba ana nufin su sauke Ali su zavi wani shugaba ba, domin Ali shugaba ne zavavve wanda dukkansu 'yar majalisar shurar sun yi masa mubaya'a a Madina. Ba akan shugabancinsa ake jayayya ba, a kan haqqensa na mubaya'a da haqqen Mu'awiyah na xaugar fansa, yaya za a yi a sasanta? Maganar cewa wai, 'yan kwamiti sun zartas da a cire Ali, ko kuma Amru ya yaudari Abu Musa na daga cikin batutuwa marasa tushe waxanda wasu maqaryata da ba su san girman waxannan mutanen ba suka ruwaito.

su. An kuma ci nasara a kan wani vangare nasu, amma har wayau an samu waxanda suka cije, adadinsu ba zai kasa dubu huxu ba (4000) a qarqashin jagorancin Abdullahi xan Wahbu wanda kuma aka sani da Rasibi. Daga qarshe ya zama tilas Ali ya yaqo su.

4.6.6 Tsugunne Ba Ta Qare Ba

Da ranar haxuwar kwamiti ta zo, jama'a sun hallara a wurin da aka shata don su shedi abin da wakillan nan biyu za su tattauna. Daga cikin waxanda suka shedi wannan lamari daga vangaren Ali akwai: qaninsa Abdullahi xan Abbas da Ash'as xan qais da Abdullahi xan Xufail da Uqbatu xan Ziyad da Hujru xan Yazid a cikin mutane da dama.

Daga vangaren Mu'awiyah kuwa, an samu halartar qaninsa Utbah xan Abu Sufyan da Abul A'war al Sulami da Mukhariq xan Haris da Subai'u xan Yazid da Abdur Rahman xan Khalid xan Walid, su ma a cikin mutane da dama.

Tattaunawar waxannan 'yan kwamiti ba ta yi nisa ba sai da suka cimma matsaya cewa, wannan lamari yafi qarfin su yanke shi su kaxai, don haka suka nemi a gayyato mutanen Shura, ana nufin waxanda su Umar ya wakilta a lokacin rasuwarsa

ba za a same ta a yaqar Mu'awiyah da mutanen Sham ba domin shi wannan ijthadi ne daga Sarkin Musulmi, ba umurni ne daga Annabi ba.

4.7 Ali Ya Yi Shahada

Waxanda suka tsira daga yaqin da muka ambata daga cikin Khawarij su ne suka zama ajalin Sarkin Musulmi Ali tun kafin babban kwamiti wanda ya haxa mutane biyu na farko da muka ambata tare da mutanen shura su fara zama don gano bakin zaren wannan matsala. Khawarij dai sun shirya wata maqarqashiya wadda ke da nufin kawo qarshen Ali da Mu'awiyah da Amru xan Ass baki xaya, waxanda su ne xagutai na wannan zamani a cewarsu. Sun kuma shata rana da lokacin da za su gudanar da wannan xanyen aiki. Ranar kuwa ita ce, ranar 17 ga Ramadan, shekara ta Arba'in bayan hijira a daidai lokacin da ko wanensu yake fitowa sallar asubahi.

Bisa ga haka ne, Abdul Rahman xan Muljam ya tasar ma Kufa, mazaunin Sayyiduna Ali. Al Barak xan Abdullahi shi kuma ya je Sham, mazaunin Mu'awiyah, a yayin da Amru xan Bakr al Tamimi zai tasar ma wajen Amru xan Ass. Da lokaci ya yi, ko wannensu ya zartas da abin da aka xora masa.

Shi dai Al Barak da ya je wajen Mu'awiyah, bai samu sa'arsa ba, saboda an xago shi tun bai

da gargaxi, sai nan take suka kashe shi wannan xan saqo.

Daga nan ne Ali ya shelanta yaqarsu a madadin yaqar Mu'awiyah, ya fatattake su har ya kasance ba waxanda suka tsira sai kaxan daga cikinsu.

Wani abin ban mamaki ga khawarij shi ne, yadda su kayi fice wajen kafirta Musulmi amma kuma suka fi kowa yawan ibada, kamar yawan salloli da azumi da karatun Alqur'ani har ma ana yi masu suna *Qurra'u* (Makaranta ko Masu karatu). Ga su kuma da tsananin haquri a wajen karawa da abokan gaba. Dalillan da suka sa wasu daga cikin rundunar Ali suka ji tsoron yin arangama da su.

Amma wani abin sha'awa da yake nuna tsarkin zukatan Sahabbai shi ne cewa, duka vangarorin can guda uku da muka ambata a baya, a wannan karo sun goyi bayan Ali a kan wannan yaqi. An samu da dama daga cikin kashin farko waxanda mu ka ce sun qaurace ma yaqar Mu'awiyah sun zo a wannan karon sun yaqi Khawarij a qarqashin tutar Ali. Wataqila wannan ba zai rasa nasaba da hadissai da shi Ali da kuma wasu Sahabbai suka ruwaito ba a kan yaqar Khawarij da falalarsa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bayyana.⁸² Hujjar da

⁸² Ka duba hadissan falalar yaqar khawarij a cikin *Sahihul Bukhari*, Kitabul Fitn, Babu Qatlil Khawarij.

Ali ya yi shahada a ranar 17 ga Ramadan 40 bayan hijira. Don haka mulkinsa ya kasance shekaru uku da wata tara. Ya kuma bar zuri'a mai yawa wadda ta haxa da 'ya'ya maza 14 da 'ya'ya mata 17. Da yawansu sun yi shahada a karbala tare da wansu Hussaini kamar yadda za mu gani a nan gaba. Waxanda suka bar zuri'a daga cikinsu sun haxa da Hassan da Hussaini (ta wajen xansa Abubakar Zainul Abidin) da Muhammad (wanda aka fi sani da Ibnul Hanafiyyah) da kuma Abbas da Umar.⁸⁴

⁸⁴ Duba *Itti'adhul Hunafa Bi Akhbaril A'immatil Faximiyyin Al Khulafa*, na Maqrizi, juz'i na xaya, za ka same shi a duniyar gizo a kan wannan layin: <http://www.alwarraq.com>.

kammala mugun aikin ba. Sai dai ya ji ma Mu'awiyah rauni a cinya, wadda ya yi kwanukka yana jinyarta. A kan wannan dalili Mu'awiyah ya nemi matsara a karon farko a tarihin sarakunan Musulunci. Shi ma dai Amru kwanansa suna gaba, domin a ranar da aka shirya yin wannan ta'asa an yi dace ba shi da lafiya. To, da yake cikin duhun asubahi ne, xan saqon khawarij sai ya kashe limamin da ya bayar da Sallah a rannan zaton cewa, gwamnan ne da kansa. Don haka Na'ibi wanda kuma shi ne kwamandan 'yan sanda, kharijah xan Huzafa sai ya yi shahada a madadin mai gidansa. Amma a kufa, an zartar da wannan aika aika kamar yadda khawarij suka tsara ta, domin xan Muljam ya kai hari ga Sarkin Musulmi Ali a kan hanyarsa ta zuwa Masallaci, ya kuma same shi ta inda yake buqata. Da wannan ne khalifan Manzoon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* na huxu ya samu shahada kamar yadda magabatansa guda biyu (Umar da Usman) suka samu, ya kuma huta da waxannan fitinu da suka dabaibaye mulkinsa na tsawon shekaru huxu.

An bayyana cewa, Mu'awiyah ya nuna damuwa ainun akan kisan Ali, har sai da matarsa tace masa, ba kai ne jiya ka gama yaqarsa ba? Ya ce mata, kin san irin mutumin da aka yi hasara kuwa?⁸³

⁸³ *Al Bidayah Wan Nihayah* na Ibnu Kathir, (8/14, 130).

Babi na Biyar:
Khalifancin Al Hassan Xan Ali
Raliyallahu Anhu

Babi na Biyar:
Khalifancin Al Hassan Xan Ali
Raliyallahu Anhu

5.1 Sunansa Da Asalinsa

Sunansa Al Hassan xan Ali xan Abu Xalib. Mahaifiyarsa ita ce Faximah xiyar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Ana yi masa kinaya da Abu Muhammad.

An haife shi a tsakiyar watan azumin shekara ta uku bayan hijrah, kuma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ne da kansa ya sanya masa suna, ya kuma yanka masa rago.⁸⁵

Al Hassan xaya ne daga cikin mutanen da su kayi kama da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a siffar jikinsu. An bayyana cewa, kamannunsa da Mnazo *Sallallahu Alaihi Wasallama* sun fi yawa a saman jikinsa, a yayin da shi kuma Hussaini ya fi kama da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a qasansa.

Duk da qarancin shekarun Al Hassan a zamanin kakansa, amma yana tuna kaxan daga

⁸⁵ Bayan haka ne aka samu cikin qaninsa Hussaini bayan haifuwarsa da wata biyu, wanda shi kuma aka haife shi a cikin watan sha'aban na shekara ta 4 bayan hijra.

An siffanta Al Hassan da cewa, kyakkyawa ne, mai kwarjini da fara'a da son jama'a da kyauta da yawan Ibada.

Daga cikin qoqarinsa a Ibada ya yi hajji har sau goma sha biyar, a mafi yawansu ya kan tafi da qafafunsa, a lokacin da ake janye da raqumansa. Haka kuma an ruwaito cewa, sau uku Al Hassan ya na kasa dukiyarsa kashi biyu ya yi sadaka da kashi xaya, kuma a kullum ya kan karanta *Suratul Kahf* kafin ya yi bacci.

Daga cikin karimcinsa da yawan sadakarsa an ba da labarin ya ji wani bawan Allah ya na addu'a ya na roqon Allah ya ba shi Dirhami dubu goma, nan take Al Hassan ya koma gida ya aika masa da waxannan kuxi.

Al Hassan kuma mutum ne mai yawan aure, yawan matan da ya aura kuwa sun kai 90. A ko da yausha ya na tare da macce huxu, idan ya saki nan take zai sake aure. Mutane kuma na son haxa zuri'a da shi don sharifantakarsa.⁸⁸

Daga cikin matan da ya aura akwai Ummu Ishaq xiyar Xalhah wadda ta haifa masa Xalhah. Bayan mutuwar sai qaninsa Hussaini ya aure ta, shi kuma ta haifa masa Faximah.

⁸⁸ *Siyar A'lam An Nubala'*, na Dhahabi, (3/253).

abubuwan da suka auku a wannan lokaci. Abul Haura'i ya tambaye shi, me kake tunawa a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*? Sai ya ce, na xauki wani xan dabino daga dukiyar sadaka, sai Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya cire shi daga bakina da sauran yawuna a kansa ya mayar da shi a inda na xauko shi.⁸⁶

Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya kasance ya na son 'yan tagwayen nan⁸⁷ na 'yarsa, so wanda ba ya voyuwa. Ya kan kuma yi musu addu'a ya ce, "Ya Allah! Haqiqa ina son su, Ya Allah! kai ma ka so su". Wannan kuwa ya sa masu kwarjini sosai da qauna a wurin Sahabbai waxanda qaunar Manzon Allah ta sa suna son duk abin da ya ke qauna.

5.2 Siffarsa

⁸⁶ *Al Isabah Fi Tamyizis Sahabah*, na Ibnu Hajar, Tahqiqin Ali Muhammad Al Bijawi, Bugun Darul Jil, Beirut, 1412H, (2/69).

⁸⁷ Mun riga mun faxi cewa, ba tagwaye ba ne. Amma saboda kusancin shekarunsu (wata goma sha xaya ke tsakaninsu) da kuma al'adar Bahausha da ta gudana a kiransu tagwaye mu ma muka tafi a kan haka. Don haka ya zama dole mu yi tambihi.

Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Sa'ad kam ma ai ya yi takara da Ali kamar yadda mu ka gani a qarshen khalifancin Umar. Ga zahiri shi ma Sa'id ya cancanta, sayyiduna Umar ya qi sanya shi ne a cikin kwamitin saboda dangantakarsu domin qaninsa ne ta wajen mahaifinsa kuma shi yake aure da qanwarsa wadda mu ka ba da labarin ita ce dalilin musuluntarsa.

Ban da waxannan akwai tsararrakin Al Hassan kamar su Abdullahi xan Umar da Abdullahi xan Abbas (qanin Ali ta wajen mahaifinsa) da kuma Abdullahi xan Zubair (Jikan Sayyiduna Abubakar ta wajen mahaifiyarsa).

Al Hassan ya nuna rashin sha'awarsa ga wannan al'amari bayan da ya ga irin wahalar da mahaifinsa ya sha akai. Ga shi kuma ya yi la'akari da irin yanayin magoya bayan ubansa, wato mutanen Iraqi waxanda ba su da biyayya ko kaxan. To, amma kuma ya zama tilas Al Hassan ya karvi mubaya'a bayan da jagororin rundunar Ali suka nace a kan haka.

5.5 Ramin Shuka Ba Zurfi Sai Tarin Albarka

Kafin ya miqa hannunsa ayi masa mubaya'a sai da Al Hassan ya sharxanta ma su su yaqi duk wanda ya yaqa, wanda kuma ya sulhunta da shi su amince a kan sulhun.

5.3 Darajojinsa

Al Hassan ya yi tarayya da xan uwansa Al Hussaini wajen kasancewarsu shugabannin matasan aljanna.⁸⁹

Al Hassan ya kevanta da wata babbar martaba wadda Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bada bushara da ita, cewa, shi shugaba ne wanda zai kawo qarshen wata tarzoma wadda zata gudana a tsakanin manyan qungiyoyi biyu na Musulmi kamar yadda za mu gani a nan gaba.⁹⁰

5.4 Al Hassan Ya Gadi Mahaifinsa

Al Hassan na daga cikin waxanda suka bai wa Ali shawarar kada ya fita daga Madina. Tare da kuma ya tsani yaqin da aka yi, amma ya yi xa'a ga mahaifinsa wajen fita tare da shi. Daga bisani da al'amurra suka dagule Ali ya rinqa ce masa "Kaicono da na bi shawararka".

A lokacin wafatin Ali akwai a cikin Sahabbai waxanda su ke gaba da Al Hassan kamar Sa'ad xan Abu Waqqas da Sa'id xan Zaid waxanda ke cikin mutane goma da suka samu busharar aljanna daga

⁸⁹ *Al Jami'*, na Tirmidhi, Hadisi na 3768 da kuma *Al Musnad*, na Ahmad, (3/3 da 3/62) da *Al Mustadrak*, na Hakim, (3/167) kuma Tirmidhi ya inganta shi.

⁹⁰ Duba wannan busharar a cikin *Sahihul Bukhari*, (7/74) da *Al Jami'*, na Tirmidhi, hadisi na 3775.

a gare shi. Sun kuma yi masa Mubaya'a a matsayin khalifa tun bayan wafatin Ali. Idan faxansu da Ali ba mai dalili ba ne ta fuskar jayayya a kan shugabancinsa, a yanzu faxa mai cikakken dalili zai fara tun da ya ke an samu sarakuna biyu masu amsa suna iri xaya.

Mutanen Iraqi kuwa ba su gushe ba suna ingiza Al Hassan har sai da ya yi shiri da nufin yaqar Mu'awiyah kamar yadda mahaifinsa ya yi. Ya tsara runduna ta mutane 40,000 (dubu arba'in), ya soma da aika gungun farko waxanda aka kira "Rundunar Alhamis" a qarqashin jagorancin wani jarumi da ake ce ma Qaisu xan Sa'adu xan Ubadah. Adadin wannan runduna ya kai mutum 12,000 (dubu goma sha biyu). Sun kuma tasar ma birnin Sham in da suka yada zango a wani wuri da ake kira Maskan.

A nasa vangaren, rahotanni sun zo ma Mu'awiyah game da fitowar rundunar Iraqi. Saboda haka sai ya fito da kansa don ya tarbe su, ya yi nasa sansani a wurin wata gada da ake kira Mambij.

5.6 Zama Lafiya Yafi Zama Xan Sarki

Al Hassan dai tun da farko mun faxi ba ya son wannan arangama wadda ta ci qarfin Musulmi, ta hana su kwanciyar hankali ballantana ci gaba da yaya addini. Shi kuma Mu'awiyah da ya haxu da "Rundunar Alhamis" sai hankalinsa ya tashi. Na

Wannan sharaxi da al Hassan ya sanya ya kashe ma mayaqa jiki qwarai har suka rinqa tsegumi a kansa. Suna cewa, Al Hassan ba zai kammala aikin babansa ba na yaqar mutanen Sham.

Ana haka ne wasu daga rundunar sojinsa suka kai masa hari da wuqa da nufin kashe shi a lokacin da aka samu raxe raxin cewa, an kashe Qaisu xan Sa'ad, xaya daga cikin kwamandodinsa, magoya bayan Qaisu su kayi ma Al Hassan a ture a cikin hemarsa har ya samu rauni a cinya, suna tuhumarsa da cewa shi ya sa aka kashe shi, alhali kuwa maganar tun asalinta jita - jita ce kawai.

Allah dai ya kuvutar da Al Hassan daga mutuwa a wannan hari da aka kai masa. Bayan wasu 'yan watanni sai ya mirmije daga raunin da ya samu. Wannan ya qara sanya qyamar mutanen Iraqi a gare shi da ma khalifancin baki xaya.

Bayan da ya samu sauqi Al Hassan ya yi wata huxuba mai gauni a kan mimbari wadda a cikinta yake zargin mutanen Iraqi da rashin ladabi, yana kuma faxakar da su game da matsayinsu (Iyalan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*). Wannan huxubar ta sanya mutane da yawa a Masallacin Kufa yin kuka.

A daidai wannan lokaci da mu ke magana a kansa, Mu'awiyah na can a cikin jama'arsa, mutanen Sham, waxanda suka shahara da cikakkiyar biyayya

manyan rundunoni biyu daga cikin Musulmi a dalilinsa"⁹¹

A ranar da zai miqa mulkin ga Mu'awiyah, Al Hassan ya yi wata huxuba wadda ta nuna kaifin basirarsa da tausayinsa ga wannan al'umma, in da ya bayyana masu dalilansa na son zaman lafiya domin zama lafiya ya zama xan sarki, kai ya ma fi zama sarkin. A cikin wannan huxubar har wayau yana cewa:

...Ku sani wanda ya fi kowa dabara shi ne wanda ya ji tsoron Allah.

Wanda ya fi kowa wauta kuwa shi ne wanda ya kangare (daga xa'ar Allah).

Ya ku mutane! Tun farkon wannan al'amari (yana nufin yaqi) ni ne na fi ku qyamarsa, a yanzu kuma ni ne na kawo gyara a cikinsa.

Zan mayar da haqqi ga ma'abocinsa, ko kuma in haqura da haqqena don maslahar al ummar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

Ya kai Mu'awiyah! ka sani wannan al'amari Allah ya xora ma ka shi don

hannun damansa, Amru xan Ass ya ce masa, wannan runduna ba zata watse ba sai sun kashe irinsu a cikin jama'armu. Mu'awiyah ya ce, to, idan ko haka ta faru yaya za ayi da yawan zawarawa da marayu? Wane shugaba zai ji daxin mulki a irin wannan yanayi? Daga qarshe sai su kayi shawarar aika waqilai zuwa wurin Al Hassan don neman sasanta.

Wakilan da Mu'awiyah ya tura su ne, Abdullahi xan Amiru xan Kuraiz da kuma Abdur Rahman xan Samurah. Sun kuma tarar da Al Hassan sun tattauna da shi inda ya bayyana ma su qudurinsa na sauka daga khalifanci ya danqa ragwamarsa ga Mu'awiyah bisa ga sharuwxan da za su sanya don neman a zauna lafiya, al'ummar Musulmi taci gaba. To, amma fa Al Hassan ya gamu da cijewa ta wajen kwamandan "Rundunar Alhamis" Qaisu xan Sa'ad wanda bai goyi bayan haka ba, kuma ya keve kansa da rundunarsa don qalubalantar wannan sulhu.

5.7 Ja Da Baya Ba Tsoro Ba

Al Hassan dai ya dage a kan wannan manufar tasa wadda ta tabbatar masa da faksin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* cewa, "Wannan jikan nawa shugaba ne. Kuma Allah zai sasanta waxansu

⁹¹ Duba *Sahihul Bukhari* a Kitabul Manaqib, Babin darajojin Al Hassan da Al Hussaini da kuma *Siyar A'lam an Nubala'* (3/259).

5.8 Kyakkyawar Sakayya Ga Al Hassan

Da yake wanda duk ya bar wani abu saboda Allah to, Allah zai musanya masa ya ba shi wanda ya fi shi ko ya bai wa zuri'arsa, wannan karimeci na Al Hassan zai gamu da sakayya ta Ubangiji can a qarshen zamani domin kuwa daga cikin zuri'arsa Allah zai fitar da Mahdi, wanda zai amshi ragamar shugabancin Musulmi don ya kawo gyara a wannan lokaci.⁹²

⁹² Mutane sun kasu kashi uku dangane da Mahdi. Akwai masu ganin cewa, Mahdi shi ne Annabi Isah, akwai kuma masu ganin shi ne Sarkin Musulmi Mahdi xan Abun Ja'afar Al Mansur daga zuri'ar Abbas (Baffan Manzon Allah SAW) wanda yana daga cikin jerin sarakunan daular Abbasiyyah. Su kuma a wurin Rafilawa ('Yan shi'a masu da'awar bin Imamai 12) sun ce shi ne Muhammad xan Hassan Al Askari daga zuri'ar Hussaini. Bayan haka aka yi Muhammad xan Tomarat a qasar Maroko wanda ya ce shi ne Mahdi, ya kashe bayin Allah da ba su ji ba ba su gani ba, ya qwace matansu da 'ya'yansu da zuri'arsu. Bayansa kuma aka yi Ubaidullahi xan Maimun Al Qaddah (asalinsa Bayahude ne, amma a cikin majusawa ya tashi) shi ma ya ce Mahdi ne. Kuma ya ce yana cikin *Ahlulbaiti*. Sa'annan aka yi wani mai da'awar shi ne Mahdi a Sudan a qarni na goma sha uku bayan hijira. Mahdin gaskiya dai yana nan tafe, kuma daga zuri'ar Al Hassan yake kamar yadda hadissai

wani alheri da yake tare da kai ko kuma don sharrin da ya sani a wurinka.

Sannan ya karanta wannan ayar:

﴿ وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴾ [سورة الأنبياء: ١١١].

Ma'ana:

Kuma ni ban sani ba, wataqila fitina ne a gare ku da xan jin daxi zuwa wani lokaci. Suratul Anbiya', Aya ta 11.

Al Hassan dai ya yi amfani da sharaxin da ya sanya ma mutanen Iraqi wanda a dalilinsa ya zame masu tilas su karvi wannan sulhu. Allah kuma a cikin rahamarsa sai ya karkato da zuciyar Qaisu xan Sa'ad da rundunarsa bayan cijewar da su kayi. Al Hassan ya samu shawo kan Qaisu daga baya kuma har ya kawo shi da kansa a wurin Mu'awiyah. Qaisu duk da haka sai da ya laqe hannunsa can ga cikinsa a maimakon ya miqa shi ya yi mubaya'a ga sabon khalifa. Amma dai Mu'awiyah ya daure ya kai nasa hannun can su kayi musafaha, hujja ta tabbata a kan Qaisu ke nan don ya yi mubaya'a.

Wannan shekarar ta zame ma musulmi watan bakwai maqarar rani. Domin kuwa kusan dukkan Musulmi sun haxu a kan jagora xaya in ban da qungiyar Khawarij. Akan haka ne aka raxa mata suna *Amul Jama'ah* wato, shekarar haxin kai.

kula da alfarfar gidansu da son da jama'a su ke masa.

5.10 Mutuwar Al Hassan

Al Hassan ya rayu sama da shekaru goma bayan sauka daga muqaminsa. A cikin waxannan shekarun an samu kyakkyawar dangantaka a tsakaninsa da Sarki Mu'awiyah. Sukan karvi kyaututtukansa shi da xan uwansa Al Hussaini kuma su gaida shi gaisuwar girmamawa irin wadda ake masa.

A shekara ta Arba'in da biyu bayan hijira ne Al Hassan ya ci wani abinci mai guba wanda shi ne ya zama ajalinsa.⁹³ Kuma ana tuhumar wata tsohuwar matarsa da suka rabu da yin wannan makirci. Sanin gaibu sai Allah.

Da Al Hassan ya lura da kusantowar ajali sai ya yi wasicci ga xan uwansa da abin da mu ka faza, kuma ya neme shi da ya roqa masa alfarfa daga wurin Uwar Muminai A'ishah domin yana son a yi masa makwanci kusa da kakansa. Ya ce, amma idan

⁹³ Wannan yana nuna cewa, iyalan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ba su san gaibi ba. Domin kuwa da Al Hassan ya san gaibi ba zai ci abincin da aka sanya guba a cikinsa alhalin yana sane ba, domin wanda ya yi haka kamar ya kashe kansa kenan.

5.9 Matsayin Hussaini A Kan Wannan Sulhu

Al Hussaini ya lizimci kawaici game da abinda ya faru amma a zuci bai ji dakin yin hakan ba. To, sai dai ya yi mubaya'a ya voye damuwarsa.

A lokacin wafatinsa Al Hassan ya kira xan uwansa ya yi masa gargaxi, ya ce, kada ka bari mutanen Iraqi su ruxa ka. Kada kuma ka kuskura ka kwance mubaya'ar da ka yi ma Mu'awiyah. Ka sani alamu sun nuna Allah ba zai haxa annabta da khalifanci a gidanmu ba. Don haka kada ka sa kanka cikin nemansa.

Duk tsawon mulkin Mu'awiyah kuwa Al Hussaini ya riqe wasiccin xan uwansa. Amma a lokacin da Mu'awiyah ya vullo da wata maganar naxin yarima da yi masa mubaya'a, kuma ya zavi xansa Yazidu, to, a nan Al Hussaini ya cije, ya qi ba da mubaya'arsa ga yarima mai jiran gado. Haka shi ma Abdur Rahman xan Abubakar ya yi, bai yi wannan mubaya'a ba.

A lokacin da Mu'awiyah ya haqiqance mutuwa ta zo masa kusa ya kira xansa Yazidu ya yi masa wasicci wanda za mu kawo shi a nan gaba, a cikinsa kuwa har da maganar wasu mutane da suka haxa da Al Hussaini wanda Mu'awiyah ya ce, ka

ingantattu suka tabbatar. Duba *Al Manar Al Munif* na Ibnul Qayyim, shafi na 43.

Babi na Shida
Sarautar
Sarki Mu'awiyah *Raliyallahu Anhu*

ba ta aminta ba ka kai ni a maqabartar Baqi'ah in da sauran Musulmi.

Da Al Hassan ya cika Nana A'isha ta yi na'am da buqatarsa, amma kuma shaixan ya zuga Marwanu, xaya daga cikin dangin khalifa Usman wanda ya yi tsaye a kan ba za a rufe Al Hassan a wurin ba, domin a lokacin wafatin Usman an nemi wannan alfarma kuma A'isha ta amince amma aka hana shi. An samu ruxani sosai a kan wannan, amma daga baya Abu Huraira ya sasanta tsakaninsu kuma an rufe Al Hassan a maqabartar Baqi'ah.⁹⁴

Sarautar Al Hassan dai kamar ramin shuka ce, ba zurfi sai tarin albarka. Domin kuwa duka duka wata shida ne ya yi akan wannan muqamin xauke da mubaya'ar mutanen Iraqi da wasu sassa na daular musulunci, a dai dai lokacin da Mu'awiyah ke jimqe da mubaya'ar mutanen Sham. Sai ga shi a dalilin Al Hassan da haqurinsa kan al'umma ya haxu akan shugaba guda sun dawo kamar tsintsiya mai maxauri xaya.

⁹⁴ Yana cikin hikimar Allah cewa, ba wani Annabi ko Sahabi da aka san wurin qabarinsa a haqiqance in ban da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da waziransa biyu da ke kwance a xakin Nana A'ishah. Duba *Takhlisul Ikhwan* na Mujaddadi Usmanu xan Fodio.

ce ta yi hijra ita da mijinta, wanda bayan rasuwarsa ne Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya aure ta.

6.1.3 Haifuwarsa

An haife shi a shekara ta goma sha takwas kafin hijira.

6.1.4 Siffarsa

Mu'awiyah dogo ne, fari, kyakkyawa, mai kwarjini da cika fuska. Shi ya sa ma khalifa Umar ke yi masa laqabi da Kisran Larabawa (domin Kisra kyakkyawa ne ainun har ana buga misali da kyawonsa a qasar Farisa). A lokacin da yake sarauta kuwa ya kasance mai yawan kula da ado da fankama sutura da nufin nuna darajar sarauta da qarfin iko.

6.1.5 Iyalansa

Mu'awiyah ya auri mata kamar haka:

1. Maisun xiyar Bahdal 'yar qabilar Kalbu. Ita ce uwar xansa Yazidu, kuma ta haifi wata yarinya da ta mutu qarama.
2. Kitwah xiyar Qurazah. Ta je yaqin Qubrus tare da shi, kuma a can ta rasu. Daga nan ne aka aurar masa qanwarta:
3. Fakhitah xiyar Qurazah. Ta haifa masa Abdur Rahman, wanda ya mutu yana qarami, da kuma Abdullahi, shi kuma ya tashi da wauta.

Babi na Shida

6.1 Sarkin Musulmi Mu'awiyah *Raliyallahu Anhu*

6.1.1 Sunansa

Sunansa Mu'awiyah xan Sakhru xan Harbu xan Umayyah xan Abdu Shamsi xan Abdu Manafi xan Qusayyu xan Kilabu.

6.1.2 Mahaifansa

Mahaifinsa dai shi ne, Abu Sufyan, Sakhru xan harbu xaya daga cikin fitattun 'yan majalisar quraishawa waxanda suka ja daga da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* kafin Allah ya buxe zuciyarsu zuwa ga karvar Musulunci. Abu Sufyan na daga cikin waxanda suka yi kama da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.⁹⁵

Mahaifiyarsa kuwa ita ce Hindu xiyar Utbah xan Rabi'ah xan Abdu Shamsi. Ta musulunta da wuri ita da xanta, amma ba su samu yin hijira zuwa Madina ba saboda rauninsu. 'Yar uwarsa Ramlatu ita

⁹⁵ Mutane huxu ne aka bayyana sun yi kama da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a halittar jikinsu. Bayan Hassan da Hussaini akwai kuma Abu Sufyan mahaifin sayyiduna Mu'awiyah sannan da Sa'ibu xan Ubaidu kakan Imam As Shafi'i.

umrarsa ta hudaibiyah. Da farko ya voye Musuluncinsa don tsoron mahaifinsa, amma daga baya Abu Sufyan ya gane, kuma ya rinqa ce masa, xana Yazidu ya fi ka don yana kan addinina.

Mu'awiyah na xaya daga cikin sakatarori (marubuta) na Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Ya kuma samu kyakkyawar addu'a a dalilin qoqarin sa in da Manzon Rahma ya roqa masa Allah ya sanya shi shiryayye, mai shiryarwa, ya shiryar da mutane da shi.⁹⁶

Mu'awiyah na daga cikin mayaƙan Hunaini waxanda Allah ya shede su da imani kuma ya ba da sanarwar saukar da natsuwa a kansu a cikin Suratut Taubah⁹⁷. Ya na kuma cikin mutanen da Allah ya yi wa alqawarin *Al Husna* wadda ita ce aljanna saboda sun ciyar da dukiya saboda Allah bayan cin garin Makka⁹⁸.

Haka kuma ya halarci sauran yaƙe - yaƙen Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* waxanda ya gudanar bayan Fathu Makkah kamar yaƙin Xa'ifa. Ya kuma samu martabar kasancewa shugaba na farko da ya qaddamar da jihadi a teku, kuma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya

⁹⁶ Duba littafin *Al Jami'* na tirmidhi, da *As Shari'ah*, na Al Ajurri, (5/2437) kuma isnadinsa ya inganta.

⁹⁷ Duba: Suratut Taubah, aya ta 26.

⁹⁸ Duba: Suratul Hadid, aya ta 10.

4. Na'ilah xiyar Umarah 'yar qabilar Kalbu. Ya rabu da ita, sai ta auri Habibu xan Maslamah Al Fihri. Daga baya kuma ta auri Nu'manu xan Bashir.

5. Qaribatu xiyar Abu Umayyah. 'Yar uwar Uwar Muminai Ummu Salmah. Mijinta na farko shi ne sayyiduna Umar. Ya aure ta a jahiliyyah, sannan ya rabu da ita sai ta auri Mu'awiyah. Shi ma daga baya ya rabu da ita sai ta auri Abdur Rahman Xan Abubakar.

Mu'awiyah 'ya'ya uku kawai ya haifa, Yazidu da Abdullahi da Abdur Rahman. Abdullahi ya tashi da wauta, Abdur Rahman kuma ya mutu yana qarami. Don haka ba shi da wani xa kamar Yazidu.

Mu'awiyah ya daina haifuwa tun a lokacin da ya samu rauni sakamakon yunqurin kisan da khawarij su kayi masa, a lokacin ne wani likita ya ba shi zavi tsakanin yi masa magani da wuta (lalas) da kuma ba shi wani maganin wanda zai hana masa haifuwa, sai ya zavi na qarshen.

6.1.6 Musuluntarsa Da Gudunmawarsa Ga Addini A Zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*

Mu'awiyah ya musulunta yana da shekaru 25 a shekara ta bakwai bayan hjira lokacin da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yazo ramka

Manzon Allah da suka biyo baya kamar yadda muka faza.

Game da sha'anin sarauta Mu'awiyah ya daxe da tunaninta a ransa tun ranar da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ce masa, ya kai Mu'awiyah! Idan ka jivinci wani al'amari kaji tsoron Allah kuma kayi adalci.¹⁰⁰

Mutum na farko da ya gabatar da Mu'awiyah a sha'anin mulki shi ne khalifa Abubakar Siddiq a lokacin da ya shugabantar da shi a kan wata runduna da za ta kai gudunmawa ga xan uwansa Yazid Xan Abu Sufyan, xaya daga cikin jagorori huxu da su ke yaqi a qasar Sham.

Mu'awiyah ya ci gaba da yaqi a qarqashin tutar xan uwansa in da bajintarsa ta sa aka rinqa shugabantar da shi a kan qananan rundunoni yana cin nasara. Daga baya a zamanin sarkin Musulmi

¹⁰⁰ Wannan yana cikin karamomin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, domin kuwa mafi yawan rayuwar Mu'awiyah wadda ta kai tsawon shekaru 78 ya yi ta ne yana shugabancin jama'a. Tun bai kai shekaru talatin ba ya fara zama kwamandan soji. A hankali har ya kai matsayin gwamna in da ya shekara ashirin, sannan ya zama Sarkin Musulmi na duniya baki xaya a wasu tsawon shekaru ashirin. Duba wannan busharar da Annabi ya yi masa a littafin *Musnad* na Imamu Ahmad, Hadisi na 16872 da *Siyar A'lam al Nubala'* (3/131).

yaba ma waxanda zasu yi yaqi a teku, ya yi murna da Allah ya nuna masa su zazzaune kamar sarakuna a kan gadaje⁹⁹.

6.1.7 Tarihin Jaruntaka Da Sarauta A Rayuwar Mu'awiyah

An haifi Mu'awiyah ne shekaru biyar kafin fara wa'azin Musulunci. Don haka bai shaidi mafi yawan rikicin da aka sha fama ba a farkon al'amari. Ko da aka zo yaqin Badar yana a kan addinin iyayensa, kuma ya kai shekaru ashirin amma bai halarci yaqin ba. Yannensa ne suka je Hanzalah da Amru suna a kan kafirci, aka kashe na farkon, aka kama na qarshe.

Abin da tarihi ya bayyana shi ne halartar da ya yi a yaqin khandaq wanda mushrikai suka haxa qarfi don su gama da Musulunci sai Allah ya tarwatsa su, ya aiko ma su da iska mai qarfi wanda ya firgita su, suka koma akan zavin kansu kamar yadda Suratul Ahzab ta yi sharhi akai.

Bayan musuluntar mahaifinsa Abu Sufyan a ranar da aka ci garin Makka, duk iyalan gidansu sunyi hijira tare da shi zuwa Madina wurin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Don haka Mu'awiyah ya samu halartar sauran yaqe - yaqen

⁹⁹ Duba: Fathul Bari (6/22).

taimaka masa irin su Abu Ayyub da Abu Zar da Shaddadu xan Ausu da Miqdadu xan Amru da kuma Ubadatu xan Samit wanda ya je yaqi tare da matarsa Ummu Haram.

Mu'awiyah xan siyasa ne gogagge, abinda ya zama dalilin kasancewarsa abin qauna da girmamawa a duk faxin riqonsa wanda ya game garuruwan da aka ci a yankin Sham. Talakawa na sonsa, mayaqa na girmama shi, maqiya kuma suna tsonsa. Don haka ne da Ali ya karvi sarauta qaninsa Abdullahi xan Abbas ya ba shi shawarar kada ya yi gaggawar cire shi don gudun irin givin da za a samu idan an cire shi, da kuma matsalar da za a shiga idan aka gamu da cijewarsa. Amma da yake qaddara ta riga fata abu na biyun ne ya faru domin duk cikas qasar Sham da batsewarta sai da suka goyi bayan Mu'awiyah a lokacin da ya ja daga da Ali, ya qi yi masa mubaya'a. Sun kuwa tsaya a tutarsa har sai da aka zo qarshe sarautar ta dawo hannunsa, ya sake wasu shekaru ashirin daga cikin mafi ni'imar shekarun da al'ummar Musulunci ta tava gani a zaman lafiya da ci gaba da xaukakar addini.

6.1.8 Ayyukansa A Zamanin Sarautarsa

Mu'awiyah shi ne shugaba na farko a Musulunci da ya fara sa matsara a dalilin yunqurin kisansa da khawarij su kayi.

Umar xan khaxxabi aka ba Yazidu umurni ya shugabantar da qanin nasa don cin garin Qaisariyyah, ya tafi kuma Allah ya ba shi nasara a can.

A shekara ta Goma sha takwas bayan hijira sai aka yi wata annoba a qasar Sham wadda ake kira *Amwas*¹⁰¹ ta kashe duk kwamandojin jihadi da ke qasar. Umar kuwa ya tattara aikinsu gaba xaya ya damqa ma Mu'awiyah.

A lokacin wani rangadi da Umar ya yi a qasar, ya yi mamakin ganin irin tsarin da Mu'awiyah ya shimfixa na sarauta a cikin qasaita a wannan qasar. Mu'awiyah kuma cikin hikimarsa ya gamsar da Umar a kan dacewar hakan bisa dalilin kasancewarsu kusa ga qasar abokan gaba waxanda ake son Musulmi su zamo masu kwarjini a idonsu.

Kafin zuwan sarkin Musulmi Usman, Mu'awiyah ya riga ya tabbatar da gwanintarsa wajen kariyar daular Musulunci a kan dukkan iyakokin maqiya na qasar Ruma. Don haka Sayyiduna Usman ya tabbatar da shi a kan aikinsa, kuma ya shigar da wasu manyan Sahabbai a cikin rundunarsa don su

¹⁰¹ Wannan annoba ta halaka sama da mutum dubu ashirin da biyar (25,000) a cikin xan qanqanen lokaci. Duba: *Al Mukhtasar Fi Akhbaril Bashari*, na Abul Fida', za ka same shi a duniyar gizo a kan wannan layin <http://www.alwarraq.com>.

rayuwar talaka. Haka kuma ya mayar da hidimar alhazzai kyauta.¹⁰³

A zamaninsa ne kuma ya sa aka yi magudanan ruwa a Madina, abinda ya kawo qarshen matsalar cushewar ruwa musamman a lokacin damina a cikin garin Madina a wancan lokaci.¹⁰⁴

6.1.9 Zamansa da Jama'a Da Siyasar Mulkinsa

Mu'awiyah mutum ne da aka siffanta shi da haquri wanda ya kai matuqa. Wannan haqurin nasa kuwa shi ne ya zamo jigon tafiyar da mulkinsa.

Ya kan kuma kwatanta tsarin siyasar Umar xan khaxxabi musamman wajen kula da haqqin talakawa, har ma ya ba da umurnin duk lokacin da wani gwamna zai yi aike zuwa wurinsa ya shelanta ma talakawansa in akwai wanda zai rubuta wasiqa zuwa ga sarkin Musulmi. Mutane sukan rubuta koke kokensu, wasu kuma su rubuta suna yi masa wa'azi, wasu kuma su koka dangane da gwamnoninsu.

103 Duba *Mu'awiyah bin Abi Sufyan: Shakhsiyyatuhu Wa Asruhu*, na Ali Muhammad As Silabi, Dar Al Qimmah, Iskandariyyah, Misra, Shafi na 333.

104 Wannan magudanar ruwa ta ratsa a maqabartar shahidai, kuma an ba da labarin wani lokaci da ta fashe an samu gawawwaki waxanda har ciyawa ta tsiro a qafafunsu, fuskokinsu kuwa su na shar kamar jiya ne aka rufe su.

Sannan kuma shi ya fara kafa ma'aikatar da ake kira "Al khatam" wadda ke kulawa da sitam a wasiqun sarki don gudun a sauya su.¹⁰²

Sarkin Musulmi Mu'awiyah ya kula sosai da sha'anin tsaro a qasar Musulunci, ya kuma kafa ma'aikatinne da dama don cimma wannan manufa. A dalilin haka gwamnatinsa ta samu qarfinda ya sa ta zamo babbar barazana ga duk sauran al'ummai na duniya a wannan lokaci.

Haka kuma Mu'awiyah ya kula da sha'anin ilmi da jin daxin malamai. A kan haka ne ya kafa cibiyar nazari da fassara wadda aka ba ta suna *Baitul Hikmah*. Ya kuma mayar da hankali ga inganta

¹⁰² Wannan ya faru ne sa'adda Mu'awiyah ya ba da umurnin gwamnansa na Iraqi ya ba da kyautar dubu xari ga Amr xan Zubair don ya biya bashin da ake bin sa, ya rubuta wasiqa ya ba shi yaje da ita. Shi kuma Amru a kan hanyarsa sai ya buxe wasiqar ya mayar da su dubu xari biyu. Mu'awiyah ya tsananta masa hukunci a kan wannan har sai da xan uwansa Abdullahi xan Zubair ya biya masa wannan dubu xari sannan ya samu kansa. Daga nan Mu'awiyah ya xauki sabon matakin tsaro a kan wasiqun masarauta.

ladabi ga shugaba a cikinsa. Bayan da ya qare maganarsa gaba xaya sai Mu'awiyah ya ce masa, to, amma Miswar kai ka na da zunubi ko ba ka da shi? Ya ce, ina da shi. Ka na da alherin da ka ke fatar sakayya a kansa ko ba ka da shi? Ya ce, ina da shi. Mu'awiyah ya ce, Ina ganin ka na fatar alherinka ya rufa ma ka zunubinka ko? Ya ce, eh. Ya ce, to, me zai sa ka fi ni qaunar rahamar Allah alhalin alherina ya zarce naka? Sai Mu'awiyah ya lisafta masa wasu daga ayukkan sarauta waxanda maslahar addini da ta al'umma suka dogara a kansu. Sannan ya ce masa, ka sani Miswar wallahi ba'a tava ba ni zavi na xauki savanin yardar Allah ba. Miswar ya ce, sai ya sa na ji kunya!¹⁰⁶

A kuma lokacin da wani talakkansa ya saki baki yana faxin abinda ya yi masa daxi a kansa, Mu'awiyah bai ce masa uffan ba. Sai aka ce da shi, me ya sa ka qyale shi? Mu'awiyah ya ce, me zai sa in shiga tsakaninsa da harshensa tun da ba ni na bashi harshen ba?

A wani rangadi da ya je zuwa Madina, Mu'awiyah ya lura da cewa, mutane ba su fito su kayi masa irin tarbon da aka saba ba, sai ya tambaye

¹⁰⁶ *Minhajus Sunnah Al Nabawiyyah* na Ibnu Taimiyyah wanda Sheikh Al Gunaiman ya taqaita, (1/299) da kuma *Xabaqat* na Ibnu Sa'ad, Tahqiqin Dr. A/Aziz Al Salumi, (1/148-149).

Mu'awiyah ya kan bi wasiqun ya karanta su, ya xauki matakin da ya dace a ko wace daga cikinsu.

Mu'awiyah ya bayyana siyasarsa in da yake cewa: Na sanya wani zare tsakanina da dukkan mutane. Sashensa yana a hannuna, xaya sashensa kuma yana a hannunsu. Duk lokacin da na ga sun ja, ni sai in sassauta. Idan kuwa suka sassauta nasu sashen sai ni kuma in xan ja da tsauri.

An kuma ruwaito daga gare shi yana cewa, "Ba wani abin sha mai daxi da ya kai magana mai zafi idan ka haxiye ta don neman yardar Allah".

Kuma yana cewa, "Ina xaukaka kaina daga barin wani laifi ya rinjayi haqurina, ko wani rashin hankali ya rinjayi hankalina, ko wata al'aura ta rinjayi suturtawata, ko wata munanawa ta rinjayi kyautatawata".¹⁰⁵

Haka kuma an tambaye shi, wa ka fi so a cikin mutane? Sai ya ce, wanda ya fi soyar da kansa ga mutane.

Waxannan kalamana nasa za mu gan su a aikace cikin tarihinsa. Ga 'yan misalai:

Al Miswar xan Makhramah, ya ba da labarin zuwansa a wuri sarkin Musulmi Mu'awiyah da yadda ya fuskance shi da gargaxi, ya yi masa wa'azi da kakkausan harshe wanda babu tausayawa ko

¹⁰⁵ *Tarikh Dimashq* na Ibnu Asakir (62/123).

cewa, ya je ya jefa su a fuskar Mu'awiyah. Yaron kuwa ya je ya sami Mu'awiyah a cikin jin nauyi ya kwashe labarin ya gaya masa. Mu'awiyah kuwa sai ya sa hannayensa ya kare fuskarsa, sannan ya ce, ka barrantar da rantsuwar babanka! Yaro ya sa hannu ya jefa masa abarsa. Jin wannan labari ya sa Yazid yazo a fusace, yana jayayya da mahaifinsa yana ganin wannan ya wuce haquri ya koma rauni. Amma Sarkin Musulmi ya lurar da shi cewa, haquri bai tava zama abin kunya ko da na sani ba.¹⁰⁸

6.2 Jihadi Ya Ci Gaba A Zamaninsa

Bayan cikawar khalifa Usman a qarshen shekara ta talatin da biyar bayan hijira, jihadi ya tsaya cik, aka fara yaqin cikin gida a tsakanin Musulmi. Wannan kuwa ya zubar da darajar Musulmi a idanun maqiya, sai ganwo ya jirkice da dame domin kuwa sai da ta kai ga Mu'awiyah ya yi sulhu da Rumawa a kan bayar da wata jizya zuwa gare su don gudun su kawo masa hari a Sham dai dai lokacin da yake arangama da Sarkin Musulmi Ali.

Wannan rauni da ya cim ma Musulmi bai gushe ba sai a farkon shekarar haxin kai, wato shekara ta arba'in da xaya bayan hijira sa'adda Mu'awiyah ya karvi mulki daga hannun Al Hassan

¹⁰⁸ *Iskatul Kilab Al Awiyyah* shafi na 93-94. Shi kuma ya xauko daga *Ansabul Ashraf* (5/86).

su dalili. A nan ne wani daga cikinsu ya kada baki ya ce masa, ba mu da dawakan da za mu hau zuwa tarbonka. Sai Mu'awiyah ya yi tsammanin maganar lumana ce, sai ya ce, to, ina dawakan aikinku? ya ce, mun yanka su wajen neman ubanka ranar Badar. Ya ci gaba da cewa, Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ba da labarin za a yi sarakai azzalumai irinka!. Anan sai Mu'awiyah ya yanke hanzarinsa ya ce, sai ya ce ayi me? Ya ce, sai ya ce ayi haquri. Mu'awiyah ya ce, to, ashe sai ku yi haquri ke nan!!. Shi ke nan Mu'awiyah ya bar maganar a haka bai sake komawa kanta ba.

Haka kuma mutane sukan tashi don girmama Sarkin Musulmi a zamaninsa. Amma da ya lura da wasu mutane biyu waxanda suka qi tashi, Mu'awiyah sai ya yaba ma su har ya karanta ma su hadisin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* cewa, "Duk shugaban da ke sha'awar a tashi tsaye saboda shi zai sami mazauninsa a wuta".¹⁰⁷

Mafi ban mamaki daga duk abinda ya gabata shi ne yadda ya umurci wani qaramin yaro ya jefa masa jakar kuxi a fuskarsa. Dalilin wannan kuwa shi ne, Mu'awiyah ya aiki yaron da jakar kuxi domin ya kai ma mahaifinsa kyauta. Da yaron ya je da su sai mahaifinsa ya fusata, ya umurce shi har da rantsuwa

¹⁰⁷ *Musnad Ahmad* (4/100).

kuma xauki dukkan matakan da za su qarfafi waxanda suka amince da zama a wannan garin don cimma wannan buqata.

A shekara ta Arba'in da shida bayan hijira kuwa kwamanda Al Hakam xan Amr Al Gifari ya karvi umurni daga sarki Mu'awiyah don isar da Musulunci a garuruwan da ke cikin duwatsun *Gur* da *Farwanda* dukkansu a qasar Afganistan ta yanzu.¹¹¹ A kan hanyarsa ta dawowa ne kuma Allah ya yi ma kwamandan cikawa a daidai garin da ake kira *Rayy*, Tehran ke nan ta yanzu.

A shekara ta hamsin da xaya bayan hijira kwamanda Rabi'u xan Ziyad Al Harisi ya jagoranci bataliyarsa inda suka ci garin Balakh, kusa da Mazar Sharif a Afganistan, da Quhustan, ta gabascin Iran.

A shekara ta Hamsin da huxu bayan hijira Mu'awiyah ya umurci kwamanda Ubaidullahi xan Ziyad da rundunarsa su tsallaka tekun *Jehon* wanda ya ratsa Ozbakistan da Turkmanistan na tsohuwar tarayyar Sobiyet. Daga nan kuma suka ci gaba da yaxa Musulunci zuwa Bukhara da Ramsin, wadda ita

Wanda bai karva ba kuwa ba a tilasta shi yin haka, amma ana xora masa biyan jizya don tabbatar da ya miqa wuya ga xaukar musulunci ba tare da ya gitta ma masu son karvarsa da wata musgunawa ko cutarwa ba.

¹¹¹ Nisan Farwanda ya kai Kilomita 145 daga kudancin Kabul.

bayan qarewar khalifancin da Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bayyana. Mu'awiyah ya sake mayar da hankali ga yaqin isar da saqon Musulunci zuwa ga duniya. Babu wata shekara da ta shuxa a zamaninsa ba tare da ya aika wata runduna ta jihadi ba. An kasa vangaroran jihadi a wannan lokaci kashi uku, su ne kamar haka:

Kashi Na Farko: Vangaren Tsallaken Teku

Tun a farkon kama aikinsa a sadda yake naxa gwamnan Basrah Abdullahi xan Amir, Mu'awiyah ya umurce shi da soma tayar da jihadi a Sijistan da Khurasan.¹⁰⁹ A nan ne kuma Mu'awiyah ya shelanta wani gangami na zaunar da Musulmi a Khurasan don tabbatar da mulkin Musulunci a cikinta da hana sake aukuwar ridda daga mutanen garin ta hanyar sanar da su darajar Musulunci, don kar su xauki mulkin Musulmi a matsayin mulkin mallaka.¹¹⁰ Ya

¹⁰⁹ Daman can Mu'awiyah shi ne ya ci waxannan garuruwa a zamanin khalifancin Usman, sai daga bisani a lokacin da ake cikin yaqin cikin gida suka yi ridda.

¹¹⁰ Banbancin mulkin Musulunci da mulkin mallaka yana tattare ne a cikin manufar ko wannensu. A yayin da masu mulkin mallaka ke qoqarin bautar da waxanda suka mallaka da washe arzikinsu, mulkin musulmi yana nema ne ya isar da saqon Allah zuwa ga bayinsa. Duk kuwa wanda ya karvi saqon ya zama daidai da musulmi.

Shi ne kuma bisa ga umurnin sarki Mu'awiyah ya gina birnin Qairawan da wani kataferen Masallaci a tsakkiyarsa.¹¹³

Kashi Na Uku: Vangaren Rumawa

Wannan vangaren shi ne duk mafi haxari da qarfin soja daga sauran waxanda suka gabata. Don haka Mu'awiyah ya naxa masa qwararrun mayaqa, jarumawa, daga cikinsu har da Sahabbai.

Kwamandodin wannan sashe sun haxa da Busru xan Arxa'ah da Abdur Rahman xan khalid bin al Walid da Malik xan Abdullahi Al Khas'ami da

¹¹³ Gina wannan gari ya zo ne bisa ga nazarin Ribaxi, bayan da mutanen Afirika suka yawaita yin ridda don jahiltar addini, sai Mu'awiyah ya yanke shawarar yin wannan gari don a samar da wata cibiyar ilmi da tarbiyyar masu wa'azi da karantarwa da jihadi. An zavi mazaunin wannan gari a gavar ruwa, a wani waje mai duhun bishiyoyi wanda ya zama matattarar miyagun qwari. Wata karamar musulunci kuwa ta bayyana a nan wadda ta sanya 'yan Afirika, musamman 'yan qabilar Barbar suka yawaita shiga musulunci. Abin da ya faru kuwa shi ne, lokacin da za a shata garin sai Uqbah ya xaga hannayensa ya roqi Allah ya sawwaqe masu zaman wannan gari. Nan take sai aka ga namun daji da qwari su na xaugar 'ya'yansu su na canza sheqa.

ce wurin shan iska ga sarakun Bukhara kafin zuwan Musulunci, da Bikanda mai nisan Kilomita 44 daga Bukhara.¹¹²

A shekara ta Hamsin da shida bayan hijira Mu'awiyah ya umurci Sa'id xan Amr xan Al Ass ya ci garin Samarqanda da Tirmiz waxanda ke cikin Ozbakistan.

Kashi Na Biyu: Sashen Yamma

Wannan ya haxa da qasashen yankin Afirika ta gabas wadda ake cema Ifriqiyah a wannan lokacin da qasar Misra. Ita ma wannan nahiya kamar wadda ta gabace ta an kasa mayaqaanta kashi biyu: Kashin farko shi ne na sojojin qasa a qarqashin jagorancin Ruwaifi'u xan Sabit al Ansari. Kashi na biyu kuwa shi ne na sojojin ruwa waxanda ke qarqashin kwamanda mai suna Fadalax xan Ubaid, dukkansu daga cikin Sahabban Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*.

A shekara ta Hamsin bayan hijira aka ci qasar Tunisia a qarqashin tutar Sahabi Uqbatu xan Nafi'u.

¹¹² Mutanen Bukhara a wannan lokacin su na kan addinin tsafi ne da ake kira Zaradisht, sun kuma kasance cikin yalwantar arziki har ma an ba da labarin wani waren safa da matar sarkinsu ta manta a lokacin da suka gudu don isowar musulmi, aka ce an qimanta kuxin wannan safa da Dir 200,000.

1. An yi qoqarin a riga maqiya motsawa ta yadda ko yausha za su rinqa famar kare kansu maimakon kai hari ga Musulmi.
2. An mayar da hankali sosai a kan yaqar qasa mafi qarfi a wannan lokaci, wato Ruma domin ya zama razani ga saura kamar dai yadda Hausawa ke cewa, a tauna tsakuwa don aya ta ji tsoro.
3. An mayar da hankali ga tsibirar da ke gavar ruwa don karya qarfin mayaƙan ruwa na abokan gaba saboda haxarinsu.
4. An kafa cibiyoyin koyar da addini a Khurasan ta vangaren gabas da Qairawan ta vangaren yamma don magance matsalar ridda wadda ke ci ma Musulmi tuwo a qwarya a wannan lokaci.

6.2.3 Mu'awiyah Ya Gamu Da Matsala Bayan Mutuwar Al Hassan

Tun kafin cikawar Al Hassan ba irin yadda mutanen Iraƙi ba su yi fama da shi ba, suna qoqarin ingiza shi don ya sake yin fito na fito da Mu'awiyah bayan ya miqa masa mulki. Al Hassan bai tava amincewa da wani alqawari daga wurinsu ba. Kuma a ganinsa tun da ya bar mulkin nan saboda Allah to, don me zai sake nemansa ta hanyar qarfi?

Malik xan Hubairah As Sakuni da Ma'anū xan Yazid da Sufyan xan Aus As Sulami da sauransu.

Bataliyar da ta fi ko wace girma a wannan vangare ita ce wadda Yazid xan Mu'awiyah xan sarkin Musulmi yake jagoranta.

Wannan bataliya kuwa ita ce taci nasarar buxa babban birnin Qusxanxiniyah, hedikwatar qasar Ruma, wadda Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ba da busharar gafara ga rundunar da za ta fara buxa ta.¹¹⁴ A cikin sojojin wannan runduna kuwa har da wasu fitattun Sahabbai irin Abdullahi xan Abbas da Abdullahi xan Umar da Abdullahi xan Zubair da Abu Ayyub Al Ansari (wanda ya yi shahada kafin qarshen yaqin).

Nasarar da mayaƙan Musulmi suka samu a wannan vangare ita ce ta hana Rumawa sake komawa a qasar *Arminiyah* xaya daga cikin manyan qasashen da su ke taqama da su (a halin yanzu rabin qasar na cikin Turkiya rabi kuma cikin Rasha).

6.2.2 Dabarun Yaƙi A Zamaninsa

Muna iya lura da waxannan abubuwan a siyasar tafiyar da yaqin isar da saƙon Musulunci a wannan zamani.

¹¹⁴ Duba *Sahihul Bukhari* tare da sharhinsa *Fathul Bari* (6/120).

Duk da yake siyasar Mu'awiyah tana da sassauci sosai amma ga alamu sassaucin nasa ya tsaya ne a kan 'yancin faxar albarkacin baki, ban da xaukar makami. Waxannan shugabanni guda bakwai Mu'awiyah ya zartar da hukuncin kisa a kansu.

Kashe Hujru a daidai wannan lokaci ya munana rayukan mutane da dama cikinsu har da Nana A'ishah wadda ta bayyanar da fushinta ga Sarkin Musulmi a lokacin da yazo aikin hajji. Amma Mu'awiyah ya yi qoqarin gamsar da ita ta hanyar nuna ma ta cewa, kawar da fitina wajibi ne tun ba ta kai al'umma ga faxawa a yanayin la haula ba, yana mai nuni ga tawayen da aka yi ma Usman da abinda ya janyo ma al'umma.¹¹⁶ Daga qarshe ma dai abinda ya ce ma ta; Umma, ki bar ni da Hujru har mu gamu

¹¹⁶ Wataqila wannan bawan Allah shi ne farkon wanda aka yi aiki da hadisin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* a kansa in da ya ce, “Duk wanda ya sami kanku a haxe a qarqashin shugaba guda yana son ya raba al'amarinku to, ku kashe shi ko wane ne shi”. Duba hadisin a cikin *Fathul Bari* (7/68 da 13/195-196) da *Sahihu Muslim* wanda ke da sharhin Imam Nawawi, (12/242). Karanta sauran labarin a littafin *Marwiyyatu Khilafati Mu'awiyah fi Tarikh al Tabari* na Dr. Khalid Al Gais, Maxaba'ar Darul Andalus Al Khadra', Jiddah, Bugu na farko 1420/2000M, Shafi na 403.

Daga bisani bayan wafatinsa, a wannan shekara xin ma da ya rasu ta hamsin da xaya bayan hijira sai aka samu kafuwar wata qungiya ta mutanen Iraqi waxanda suka shugabantar da Hujru xan Adiyu¹¹⁵ suna neman juyin mulki ga gwamnatin Mu'awiyah kuma har suka fito fili suka bayyana muradinsu suna masu zare makamai. Nan take Mu'awiyah ya sa aka kama su, ya kuma yi bincike a kan sha'aninsu, mutanen Iraqi ba su yi wata wata ba wajen tsame hannayensu daga gare su bayan kuwa su suka ingiza su. Sannan Mu'awiyah ya shawarci malamai da muqarrabansa a kan sha'aninsu, daga bisani ya yi afuwa a kansu in ban da shugabanninsu guda bakwai waxanda suka haxa da Hujru xin da mu ka ambata.

¹¹⁵ Ibnu Abdil Bar da Kuma Dhahabi suna ganin cewa, Hujru Sahabi ne. Amma kuma sauran marubuta na ganin Hujr ba Sahabi ne ba. Kuma wannan shi ne ra'ayi mafi rinjaye. To, a haqiqani dai aikinsa bai yi kama da abin da aka sani ga Sahabbai ba. Domin sai da ya kai ma gwamnan Iraqi yana Huxuba shi kuma yana umurtar mutane da su tashi, abin da ya janyo tashin hankali a cikin masallaci har da jefe - jefe. Duba littafin *Huqbatun Minat Tarikh*, shafi na 146 da kuma *Iskatul Kilabil Awiyyah*, na Abu Mu'az xan Mansur, Bugun Maktabatul Ulum Wal Hikam, Riyadh, Saudia, 1426H Shafi na 137-140.

yarima wanda zai gade shi idan Manzon mutuwar sa ya kira shi.

Ko mene ne ya sanya Mu'awiyah yanke wannan shawarar? Sanin gaibu sai Allah. Amma dai ba za a rasa xayan waxannan dalillai ko ma dukkansu ba bisa ga hasashen malaman tarihi:

1. Zuciyar xa da mahaifi wadda ke sa uba ya yi sha'awar xansa ya gade shi.
2. Qwarewar da Yazidu ya nuna a sha'anin shugabanci da riqon jama'a.
3. Kasancewar Yazidu shi ne wanda Al umma za ta fi bai wa goyon baya ko don matsayin mahaifinsa wanda aka saba da mulkinsa tun shekaru arba'in daga gwamna har ya zamo khalifa.
4. Tsoron aukuwar fitina idan Mu'awiyah ya rasu ba tare da an tsaida wani shugaba ba.

Ko mene ne dalili dai Mu'awiyah ya zartar da wannan ra'ayin nasa. Ya kuma bi dukkan hanyoyin da suka sa jama'a su kayi ma Yazidu mubaya'a a kan jiran gado. Mutane huxu ne aka lissafa sun cije a kan qin yin wannan mubaya'a. Su ne: Al Hussaini xan Ali da Abdullahi xan Umar da Abdullahi xan Zubair da kuma Abdur Rahman xan Abubakar wanda ba da daxewa ba Allah ya karvi rayuwarsa sai suka koma su uku. Lokacin da Mu'awiyah ya zauna da su sai suka ce, su sun aminta da yi wa Yazidu mubaya'a

da shi a wurin Allah! Ta ce, mun kuwa bar ka da shi har wurin Allah.¹¹⁷

6.2.4 Naxin Yarima Mai Jiran Gado

Bayan da Yazidu xan sarki Mu'awiyah ya ci nasarar ci garin Qusxanxiniyah wadda ita ce hedikwatar Rumawa sai sunansa ya fara tashe a cikin jama'a. Bayan haka ne a shekara ta Hamsin bayan hijira Mu'awiyah ya naxa shi Amirul Hajji na wannan shekara, kafin mutuwar Al Hassan ke nan da shekara xaya wadda ta yi daidai da shekarar mutuwar Sa'id xan Zaid na taran waxanda Annabi *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya bai wa bushara da aljanna, waxanda kuma suka cancanci yin sarauta.

Mutum xaya ya rage ke nan bayan shekara ta hamsin da xaya bayan hijira daga waxannan mutane goma, wato Sa'ad xan Abu Waqqas wanda yake wakili a majalisar da Umar ya kafa don zaven shugaba a qarshen rayuwarsa. Shi kuma sai Allah ya yi masa rasuwa a shekara ta Hamsin da biyar bayan hijira.

Shekara xaya bayan haka sai Mu'awiyah ya yanke shawarar naxa xansa Yazidu a matsayin

¹¹⁷ Mu ma dai iya abin da ya kamata mu ce kenan, a bar shi da Hujru har su gamu a wurin Allah. Allah mai Adalci ne, Mai gwaninta a hukuncinsa.

4. Ya tsoratar da shi daga mutane ukun da ba su yi mubaya'a ba. Ya qara da cewa, Hussaini yana da matsayi a idon jama'a da asuli mai alfarma da ya kamata a kiyaye, don haka kar ka tava shi. Idan mutanen Iraqi sun sanya shi wani yunquri, to, su da kansu za su tozarta shi kamar yadda su kayi ma mahaifinsa da yayansa. Game da Ibnu Umar kuwa, sai ya ce, ba matsala, don mutum ne wanda ya himmantu wajen ibada ba wajen sha'anin mulki ba. Shi kuma Xan Zubairu mutum ne mai yawan dabara. Duk sa'adda ya neme ka da ku sasanta ka karva. Ka kare jinainan mutane iyakar ikonka.

6.2.6 Qarshen Mulkinsa

Kafin cikawarsa Mu'awiyah ya yi wasicci da a mayar da rabin dukiyarsa cikin Baitul Mali, (taskar gwamnati) kamar yadda sayyiduna Umar ya rinqa yi wa gwamnoninsa.

Ya kuma fito da wani tufa da Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ba shi ya ce, ayi masa likkafani da shi. Da kuma wata qumba da ya kankare ma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sai ya ajiye ta, ya ce, a narka ta a sanya a kafaifansa kamar a cikin idonsa da bakinsa, yana

amma fa sai in shi Mu'awiyah ya yi murabus, tun da ba a shugaba biyu a lokaci xaya. Neman a zauna lafiya ya sa Mu'awiyah ya qyale su, amma sai ya yi nuni ga mutane cewa sun yi mubaya'a kuma ya tsoratar da su daga qaryata shi.

6.2.5 Wasiccin Mu'awiyah Ga Yarimansa

Kafin rasuwar Mu'awiyah sai da ya kira Yazidu ya yi masa huxuba wadda ta qunshi abubuwa kamar haka:

1. Ya sanar da shi cewa, a yanzu duk shirye shirye sun kankama ga naxinsa. Amma fa ka sani cewa, duk a rayuwata ba abinda ya fi haxari irin kafa ka da nayi. Don haka idan ka kyautata za mu tsira gaba xaya, idan kuma ka sava za mu halaka mu duka. Don haka ya neme shi da ya kyautata riqon al'umma.
2. Ya neme shi da ya sanya mutanen Sham su zamo abokan shawararsa, ya kuma ja su a jiki saboda xa'arsu da nasiharsu ga shugaba.
3. Game da mutanen Iraqi kuwa, ya ce masa, kada ka kuskura ka bari yaqi ya auku tsakaninka da su. Ya ce, idan sun nemi ko wace safiya ka canza ma su gwamna to, ka yi don ya fi alheri daga janyo tawayen sama da mutane dubu xari.

Babi na Bakwai

Sarautar Yazid Xan Mu'awiyah

fatar samun rahamar Allah da albarkar kasancewarta a jikinsa.

A lokacin da mutuwa ta daxa gabato masa kuwa, Mu'awiyah ya tara dukkan iyalansa ya furta kalmominsa na qarshe inda ya ce da su, ku ji tsoron Allah, ku sani Allah yana kare wanda ya ji tsoronsa. Wanda bai ji tsoron Allah ba kuwa ba shi da kariya. Sannan ya cika.

Mu'awiyah ya rasu a cikin watan Rajab na shekara ta Sittin bayan hijira. Ya yi mulki na tsawon shekaru Goma sha tara da wata uku da kwana Ashirin da bakwai.¹¹⁸ A lokacin yana da shekaru Saba'in da takwas a duniya. Wanda ya jagoranci Sallah a kansa shi ne, Dahhaku xan Qaisu.

¹¹⁸ Wannan lissafin ya dogara ne ga mubaya'ar da Al Hassan ya yi masa da mutanen Iraqi. Amma a Sham an yi wa Mu'awiyah mubaya'a ne tun bayan rasuwar Ali kamar yadda riwayoyi suka faha. Idan muka bi wannan lissafi to, ya shekara ashirin ba wata biyu kenan.

da babban kai da manyan yatsu. An kuma siffanta shi da dakin baki da hikimar magana.¹¹⁹

7.3 Iyalansa

Yazid ya auri mata biyu:

1. Ummu Hashim xiyar Abu Hashim xan Utbah xan Rabi'ah; wadda ta haifa masa Mu'awiyah da Khalid da Abu Sufyan. Bayan rasuwarsa ne ta auri Marwan xan Hakam sarki na huxu a daular Banu Umayyah.
2. Ummu Kulsum xiyar Abdullahi xan Amir; wadda ta haifa masa Abdullahi wanda ake ma laqabi "Aswar".

Yazid ya samu 'ya'ya da dama daga kuyanginsa. A cikinsu akwai Abdullahi qarami da Abubakar da Umar da Utbah da Abdur Rahman da Harbu da Rabi'u da Muhammad. Wannan na qarshen kuwa shi ne kakan iyalan A'idu xan Mar'iyyu waxanda su kayi mulki kafin Sa'udawa a wani vangare na gabascin Saudia.

¹¹⁹ Duba littafin *Qaidus Sharid Min Akhbari Yazid*, na Ibnu Xolon, shafi na 24.

Babi na Bakwai

Sarautar Yazid Xan Mu'awiyah

7.0 Sunansa Da Asalinsa

Sunansa Yazid xan Mu'awiyah xan Abu Sufyan Al Umawi Al Qurashi. Ana yi masa alkunya da baban Khalid.

Mahaifiyarsa kuwa ita ce Maisun xiyar Bahdal 'yar qabilar Kalbu. Qabilarsu ta Kalbu kuwa na daga cikin mafi qarfin qabilu a wancan lokaci.

7.1 Haifuwarsa Da Tashinsa

An haife shi a shekara ta Ashirin da shida bayan hijira a zamanin sarautar sarkin Musulmi Usmanu xan Affan.

Ya tashi a gidan sarauta, domin ko da aka haife shi babansa yana riqe da muqamin gwamna a qasar Sham. Babansa ya yi tarbiyyarsa a kan jihadi domin kamar yadda mu ka gani a baya ya jagoranci mafi girman rundunar da ta yaqi Rumawa kuma ya samu nasarar cin babbar hedikwatarsu a lokacin yana da shekaru 24.

7.2 Siffarsa

Yazid mutum ne kyakkyawa kamar mahaifinsa, sai dai ya banbanta da shi a kaurin jiki

kake so zanyi ma ka. Sai ka faxi buqatarka. Abdullahi ya ce, Ni baba jaki ni ke son ka saya min. Mu'awiyah ya ce masa, ai kai ma jaki ne, kuma sai mu saya ma ka jaki?

Sannan ya kira Yazid ya gaya masa irin yadda ya gaya ma Abdullahi. Nan take sai Yazid ya faxi qasa ya yi sujuda don gode ma Allah. Sannan ya kada baki ya ce, Godiya ta tabbata ga Allah da ya tsawaita ran sarkin Musulmi har ya gwada masa wannan lokaci. Ya nemi babansa da ya sanya shi kwamanda a kan wata babbar runduna, idan ya dawo kuma ya yi masa Amirul Hajji, sannan daga baya ya ayyana shi a matsayin yarima. Ya kuma nemi Mu'awiyah da ya shelanta ma mutanen Sham cewa, Yazidu ya roqi a qara ma su albashi kuma an aminta da buqatarsa. Daga qarshe ya ba da shawara ga babansa da ya yanka ma marayu albashi.¹²¹

Duba irin banbancin da ke tsakanin waxannan riwayoyi guda biyu. A ta farkon an nuna Yazid bai ji dakin an tura shi yaqi ba har ma sai da ya yi ma babansa zambo a kan haka. A ta biyun kuma an nuna cewa, Yazid shi da kansa ya tsara ma mahaifinsa yin haka. A riwaya ta farko za mu ga Yazidu wani irin wawa, mai son ni'ima da jin daki, a ta biyun kuma sai ya bayyana a matsayin jarumi, mai hankali da

¹²¹ Duba littafin *Qaidus Sharid* shafi na 25-26

7.4 Banbancin Ra'ayin Mawallafa A Kan Yazid

Yana da wahala qwarai ka samu wani mutum a tarihi wanda riwayoyi suka ci karo da juna a kansa kamar Yazid. Yawan masoyansa masu kariyarsa da yawan maqiyansa masu sukarsa yana sanya mai karatun tarihi a cikin ruxani dangane da al'amarinsa. Kafin mu yi sharhi a kan wannan lamari bari mu ba da 'yan misalai:

Misali Na Xaya

A daidai lokacin da Ibnu Abdi Rabbihi yake ruwaito cewa, Yazid ya damu da naxin da aka yi masa a matsayin kwamanda, kuma yana ganin babansa yana son ya halaka shi ne shi ya sa ya tura shi yaqi. A kan haka ma bisa ga riwayar sai da Yazid ya yi waqa yana yi wa mahaifin nasa zambo, kuma daga qarshe babansa ya tilasta shi.¹²⁰ Shi kuma Ibnu Xolon ga abinda ya ruwaito:

Wata rana Fakhitah matar Mu'awiyah ta zagi Yazid a gaban mahaifinsa, sai ya ce ma ta Yazid ya fi xanki Abdullahi. Da su kayi gardama a kan wannan sai Mu'awiyah ya kira Abdullahi a gabanta ya ce masa, a yau na yanke shawarar duk abin da

¹²⁰ Duba littafi *Al Iqdul Farid* na Ibnu Abdi Rabbihi (4/367).

Misali na huxu

Riwayoyi da yawa sun nuna cewa, Yazid yana shan giya, wasu riwayoyi kuma sun qaryata wannan, a cikinsu har da riwayar Muhammad xan Hanafiyyah qanen Hussaini daga cikin *Ahlulbaiti* wadda za mu kawo ta a nan gaba in Allah yaso.

Misali na biyar

A lokacin da aka kashe Hussaini wasu riwayoyi sun nuna cewa, Yazid ya yi murna da wannan, a wasu riwayoyin kuma an nuna damuwarsa a kan haka har ma da rantsuwarsa cewa, shi bai yi umurni da a kashe shi ba, ya dai ba da umurnin a dakatar da shi daga abinda yake yunquri na yin juyin mulki.

Haka ma game da iyalan Hussaini da aka zo da su za mu ga riwayoyin shi'a da yawansu suna nuna cewa, an wulaqanta su, alhalin a wasu riwayoyin an nuna cewa, Yazid ya shigar da su cikin iyalansa har an yi makokin Hussaini na kwana uku a

ya kawo tarihinsu kamar sayyiduna Ali. Masu yabo sai su xauki waxannan, masu suka kuma su karkata ga waxancan. Amma malaman sunnah su kam tantancewa suke yi, su rabe aya daga tsakuwa, su faxi kuma ko wanne abin da ya inganta dangane da shi. Wannan shi yasa suka kasance mafi adalcin wannan al'umma.

dogon nazari da son kyautata ma talakawa. Wace riwaya za mu xauka?

Misali na biyu

A lokacin da Ibnu Abdi Rabbih ya bayyana cewa, Mu'awiyah ya rubuta ma Yazid wasiyyarsa alhalin Yazidu na can yana farauta da wasanni, bai kuma dawo ba sai bayan mutuwar babansa¹²², Dinawari shi kuma ya ba da labarin wasiyyar ne cewa sun yi ta baka da baka.¹²³

Misali na Uku

A cikin babban kundin tarihi da Ibnu Asakir ya rubuta ya kawo hadissai masu xinbin yawa a kan zagin Yazid. Amma fa illarsu a zahiri ta ke. Misali a cikinsu har akwai hadisin da aka jingina ma Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* cewa, ya ga Mu'awiyah yana xauke da Yazid sai ya ce, "xan aljanna ya xauko xan wuta", alhalin kuwa Yazid ba a haife shi ba sai bayan rasuwar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* da shekaru 16 a zamanin khalifancin Usman!¹²⁴

¹²² Duba *Al Iqdul Farid* (4/372).

¹²³ Duba littafin *Al Akhbarux Xiwal* na Dinawari, shafi na 225.

¹²⁴ Ibnu Asakir ya yawaita ruwaito hadissan yabo da na zagi a kan Mu'awiyah da xansa da ma sauran mutanen da

3. Musulmi ko wane iri ne yana da alfamar da ya wajaba a kiyaye. Ba ya kuma halalta a shiga cikin mutuncinsa sai an samu tabbas game da abinda ya halalta mutuncin nasa.
4. Kuskure a wajen kyautata ma Musulmi zato ya fi alheri a kan yin daidai wajen cin zarafinsa.

7.5 Yarima Ya Zama Sarki¹²⁵

Bayan da aka ba da sanarwar mutuwar Mu'awiyah, Yazid ya shiga gida ya sanya kyawawan tufafi, ya zo ya yi Sallah ya hau mimbari ya jajanta ma mutane rasuwar sarkin Musulmi. Sannan ya shata sabuwar siyasa wadda ta qunshi dakatar da yaqi ta vangaren teku da daina yaqi a lokacin sanyi. Ya kuma yi alqawarin bayar da albashin wata uku a game. Allah mai iko! Sarki goma zamani goma.

Nan take mutane suka jaddada mubaya'arsu ga sabon sarki a nan Sham. Daga sauran garuruwa kuwa an aiko da saqonnin mubaya'a daga kusan dukkan birane har da Makka da Madina. Mutanen da

¹²⁵ Maisun, mahaifiyar Yazid ta rabu da Mu'awiyah da cikinsa. Tana xauke da cikin ne sai ta yi mafarkin wata ya fito daga jikinta. Masu fassara suka ce ma ta, za ta haifi sarki. Hakan ko aka yi. A cikin watan Rajab na shekara ta 60 bayan hijira Yazid ya gadi mahaifinsa yana da shekaru 35.

gidansa, sannan aka yi mu su rakkiya a mutunce don su koma Madina.

Game da kan Hussaini ma ance Yazid ya rinqa sukarsa da wani makami da ke hannunsa, kuma ance Yazid ya ji ciwon cire kansa da aka yi, ya yi umurni da aje da shi Madina a rufe shi kusa da mahaifiyarsa.

Waxannan misalai ne 'yan kaxan game da irin takin saqar da marubuta tarihi su ke yi game da wannan xan taliki.

Anan mai karatu zai buqaci ya tuna waxansu dokoki na shari'a da aka sani kamar haka:

1. Maganar abokin gaba ba a qaras da ita sai an tabbata tsarkin zuciyarsa da gaskiyar harshensa.
2. Duk wanda bai gani da idonsa ba, ko yaji da kunnensa to, idan ya ba da sheda shedarsa ba kammalalla ce ba, domin ba ta ginu a kan ilmi ba, kamar yadda Allah ta'ala ya ce:

﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (٨٦) الزخرف

Ma'ana:

Face waxanda su kayi shaida da gaskiya, kuma suna sane (da abin da su kayi sheda a kansa).

Suratu Zukhruf, Aya ta 86.

7.6 Matsayin Hussaini Raliyallahu Anhu daga gwamnatin Yazid

7.6.0 Mutanen Iraqi Sun Ingiza Hussaini

Ganin irin matakin da Hussaini ya xauka tare da Xan Zubairu sai abin nema ya samu ga mutanen Iraqi. Nan take sai suka shiga rubuta wasiqu zuwa gare shi suna nemansa da ya gabato don su yi masa mubaya'a.

Da Hussaini ya sanar da Ibnu Abbas wannan labari sai ya ce masa, ka umurce su su cire gwamnansu su bar ma ka kujerarsa, idan sun kasa yin haka to, ka sani ba su iya ba ka kujerar sarkin Musulmi.

Matakin da Hussaini ya xauka shi ne, ya aiki qaninsa Muslim xan Aqil don ya bincika masa gaskiyar mutanen Iraqi. Da tafiya ta yi tafiya, Muslim ya lura da wahalar hanya, ga qishirwa ta kashe xaya daga cikin 'yan rakiyarsa da ya nema daga Madina sai ya aiko ma Hussaini yana neman ya bar shi ya dawo. Hussaini ya roqe shi ya haqura ya ci gaba da tafiya.

Isar Manzon Hussaini ke da wuya a birnin kufa sai 'yan shi'a suka kewaye shi, suka damqa masa amanar mubaya'arsu ga Hussaini. Kimanin mutane 18,000 ne su kayi masa wannan mubaya'a.

aka san sun qi yin mubaya'a tun can da farko sa'ad da aka yi masa yarima su ne mutane huxu da muka faxi a baya; Abdullahi xan Umar da Abdullahi xan zubair da Abdur Rahman xan Abubakar da Hussaini xan Ali.

Shi dai Abdur Rahman xan Abubakar Allah ya yi masa cikawa kafin mulkin Yazidu. Sauran ukun da suka rage kuwa, Yazid ya himmatu da ganin sun yi mubaya'a kamar yadda Ali ya himmatu ga neman mubaya'ar mutanen Sham. Da yake dukkansu suna Madina, Yazid ya aika saqo zuwa ga Walidu xan Utbah, gwamnan wannan lokaci yana umurninsa da ya tabbatar da ya karvi mubaya'arsu a madadinsa. Ibnu Umar dai ya yi mubaya'a tare da Ibnu Abbas a lokacin da suka ga kowa ya yi, suna gudun kawo rabuwa a tsakanin jama'a.

Waxanda su kayi saura a yanzu ke nan su ne, Xan zubairu da Hussaini¹²⁶. Sun kuma gudu zuwa Makka don kada a tilasta su.

¹²⁶ Hussaini ya kwashe iyalansa da 'yan uwansa ya tafi da su Makka sai dai qaninsa Muhammad, shi kam bai yarda da wannan matsayi na Hussaini ba, don haka ya yi mubaya'a kuma ya shawarci yayan nasa da ya sauya ra'ayi.

ya rungume shi yana bankwana da shi har ya faxi wata kalma mai ban tausai wadda ke nuna cewa, ya haqiqance Hussaini ba zai kai labari ba.

Hussaini ya kan mayar da martani ga duk wanda ya shawarce shi da rashin fita kamar haka; Allah ya saka ma ka da alheri, Na fahimci duk abin da kake nufi na shawara da nasiha, na gode ma a kan haka. Abin da Allah ya nufa kuwa shi zai faru ko nayi aiki da shawararka ko ban yi ba.

Idan mutum ya kwatanta matsayin Hassan da na Hussaini a game da sarauta zai ga ikon Allah. Al Hassan dai naxaxxen sarki ne wanda mutanen Sham, magoya bayan mahaifinsa suka naxa shi bayan mutuwar mahaifinsa, sannan yana tare da runduna mai xinbin yawa wadda zai iya yaqar Mu'awiyah da ita amma ya fifita ya zare hannunsa daga lamarin ya miqa masa. Da ya yi haka sai al'umma ta samu kwanciyar hankali da zaman lafiya. Al Hussaini kuwa yana cikin qarancin jama'a da rauni ta fuskar shirin yaqi amma ya dage sai ya qwaci goriba daga hannun kuturu. Masu cewa dukkansu ma'asumai ne, ba su kuskure, me za su ce a nan?¹²⁷

¹²⁷ Gaskiyar magana ita ce, Hussaini bai yi kuskure ba a lokacin da ya qi yin mubaya'a ga yarima, ko da yake yin mubaya'ar yafi zama maslaha. Amma al'amarin ba haka yake ba a lokacin da al'ummar musulmi suka aminta da yazidu a matsayin sarki bayan mutuwar babansa.

Ganin haka sai Muslim ya tayar da wani xan saqo don ya sanar da Hussaini.

7.6.1 Mutanen Kirki Sun Ba Hussaini Shawara

Da labari ya iso wurin Hussaini ya yanke shawarar tafiya Iraqi sai mutane su kayi ta zuwa suna ba shi shawarar kada ya fita. Daga cikin waxanda suka ba shi wannan shawara har da xan uwansa Abdullahi xan Abbas da qanensa Muhammad xan Hanafiyyah da wasu fitattun Sahabbai irin su Jabir da Abu Sa'id da Abu Waqid Al Laithi da Umar xan Abdur Rahman xan Harith da dai sauransu.

Haka ma wasiqu sun yi ta zo ma Hussaini suna lallashinsa a kan wannan batu kamar wasiqar Abdullahi xan Ja'afar da wasiqar Amru xan Sa'id xan Ass da wasiqar Amrah xaya daga cikin malamai mata na wancan lokaci.

Shi kam Abdullahi xan Umar wanda a da can shi ma qin yin mubaya'ar ya yi kafin rasuwar Mu'awiyah, a yanzu sai da ya fita bayan Hussaini kwana biyu yana roqonsa da kar ya tafi kufa yana tunatar da shi rashin kirkinsu da qarancin cika alqawarinsu. Ya ce, ka tuna yadda suka wahalar da mahaifinka, suka tozarta xan uwanka. Hussaini ya xauko takardunsu da alqawullansu ya nuna masa. Da Ibnu Umar ya lura lalle ba zai iya shawo kansa ba sai

Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* kada ka sa a keta ta. Kada ka je kufa, kada kuma ka gitta ma mulkin waxannan mutane, idan ka yi haka wallahi za su kashe ka. Allah ne kuwa kaxai ya san qarshen wannan al'amari idan ya faru.

7.6.3 Halin Da Ake Ciki A Kufa Bayan Fitowar Hussaini

Fitowar Hussaini ke da wuya sai labarin ya game garuruwa, mutane suka rinqa tofa albarkacin bakinsu a kai.

Yazid da ya samu labarin abin da ake ciki sai ya raina qoqarin gwamnansa Nu'umanu xan Bashir da ya bari har haka ta faru a Kufa alhalin ba wasu rahotanni da ya aika masa akai. Don haka nan take sai ya cire shi, ya umurci gwamnan Basrah Ubaidullahi xan Ziyad da ya riqa masa Kufa don ya magance wannan matsala.

Da Ubaidullahi ya zo kufa sai ya nemi xan aiken Hussaini. A cikin sauqi ya gano mai masaukinsa Hani'u xan Urwah Al Muradi wanda ya voye Muslim a gidansa.

Da farko mutanen garin sun nuna goyon bayansu sosai ga wakilin na Hussaini har suka fito su kayi wani jerin gwano a bisa manyan titunan Kufa. Sannan suka je suka kewaye gidan gwamna Ubaidullahi. An qiyasta waxanda suka fito da cewa,

7.6.2 Hussaini Ya Kama Hanyar Kufa

A kan hanyarsa ta zuwa Iraqi Hussaini ya gamu da shahararren mawaqin nan Firazdaq, ya tambaye shi inda ya fito sai ya ce, kufa. Da ya tambaye shi halin da ake ciki a can sai Firazdaq ya ce, na bar zukatan mutane na tare da kai, makamai na ga masu mulki, sanin abin da zai faru ko yana wurin Allah.

Da ya qarasa gaba sai kuma ya gamu da Hurru xan Yazid At Tamimi wanda ya fito fili ya ba shi shawarar ya koma Makka. Har ya karkata ga wannan ra'ayi sai kuma hukuncin Allah da qaddararsa suka rinjaya, Hussaini ya ci gaba da tafiyarsa.

A wani wuri kuma da Hussaini ya yada zango don cin abinci da hutawa sai ga Abdullahi xan Muxi'u shi ma a kan hanyarsa ta dawowa daga kufa. Xan Muxi'u ya yi masa nasiha yana mai cewa, Ka ji tsoron Allah ya kai Hussaini, ka tsare martabar gidan

Hadissai daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sun nuna wajabcin yin haquri da sarakai ko waxanda suka kasa yazidu da kuma ci gaba da yi musu nasiha da addu'a domin wannan shi zai ci gabantar da al'umma ba yin fito na fito su ba. Duba Sahihul Bukhari, Kitabul Fitan, Babi na 2, Hadisi na 6644 da Sunan na Tirmidhi, Kitabul Fitan, Babi na 25, Hadisi na 2190.

Wannan ya faru a ranar 9 ga watan Zul Hajji na shekara ta Arba'in da xaya bayan hijira kwana xaya kenan daga ranar da Hussaini ya baro Makka zuwa ga qaddarar da mai sama ya hukunta masa. Bai samu labarin abin da ake ciki ba sai bayan tafiya ta yi nisa har ya kusa isa garin na kufa, Sannan ne ya gamu da saqon Muslim da wasiccin da ya yi a lokacin da yanayi ya vaci kafin a kashe shi, yana mai neman Hussaini da kada yazo domin babu gaskiya a cikin lamarin mutanen kufa.

Da Hussaini ya samu wannan saqo, ransa ya vaci matuqa bisa ga tozartawar da waxannan mutane su kayi ma xan uwansa da kisan wulaqanci da ya gamu da shi. Ya yanke shawarar komawa inda ya fito. Amma 'yan uwan Muslim sai suka ce sam ba za a koma ba. A cikin fushi da vacin zuciyar suka tilasta aje kufa wai don su rama abin da aka yi ma xan uwansu.¹²⁹

¹²⁹ Wannan ita ce qaddarar Allah, domin kuwa ina za su iya xaukar fansar wanda hukuma ta kashe? Kuma ga wa za su xauki fansa? Duka duka adadinsu bai wuce hamsin ba, mafi yawansu mata ne da qananan yara daga iyalan Hussaini da danginsa, domin Hussaini bai fito da nufin yaqi ba, ya zo ne bisa ga amanar waxannan maqaryata, mayaudara cewa, za su naxa shi a matsayin Sarkin Musulmi. Sai ga shi abin da jama'a suka yi ta hasashe

sun kai mutane 4000 daga asalin 18,000 da su kayi mubaya'a. Amma a hankali kafin yammaci adadinsu ya rage zuwa 500.

Wani mataki da sabon gwamnan ya xauka wanda ya raunana al'amarin Muslim xan Aqil shi ne, ya kira duk shugabannin rassa na qabilu ya yi ma su barazana cewa, duk wanda aka sami jama'arsa a cikin wannan tawaye to, zai kuka da kansa. Sannan ya xauki masu gida rana ya rarraba ma su.

Bayan gama sallar magariba sai a hankali mutane suka rinqa sulalewa. Kafin wani lokaci kusan babu kowa tare da Muslim sai xan rakiyar da yazo da shi. Ganin haka shi ma sai ya ranta cikin na kare, a ka bar shi shi kaxai, duk gidan da ya shiga sai nan take ka ji anyi kuwwa kamar an kama varawo. Daga qarshe dai haka ya fito ya miqa kansa ga jami'an tsaro suka hannunta shi ga sabon gwamna. Babu kuma wata nasihar da ya samu a wurin Ubaidullahi domin zuciyarsa busasshiya ce bai san nasaha ba.¹²⁸

Kashegari aka fito da wannan bawan Allah, xaya daga cikin iyalan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* aka tsire shi a bainar jama'a waxanda su ne suka gayyato shi amma suka kasa kare shi.

¹²⁸ *Al Isaba Fi Ma'arifatis Sahabah*, na Ibnu Hajar, (1/228).

mayafa, kuma ba shi da goyon bayan waxanda suka gayyace shi. Amma wani mugun bafade maras imani da ake ce ma Shamr sai ya nuna ma gwamna haxarin yin haka, yana mai nuni da cewa, Hussaini zai canza hanya ne ya sake shiri, don haka babu mafita sai a kama shi a tsare.

Da aka qi karvar buqatar Hussaini ta komawa Makka sai ya ba da wani zavi na tasar ma xaya daga cikin kafafen Ribaxi in da mujahidai su ke fafatawa don yaxa addinin Musulunci. Ita ma wannan ba a ba shi dama gare ta ba. Sannan ya nemi ya je wurin sarki Yazid da kansa ya yi masa mubaya'a duk dai suka ce fau fau.

A nan ne fa ya zama dole ga Hussaini ya xaura yaqi da waxannan mutane domin kare kansa daga wulaqanci. Ya kuma yi wata huxuba a daren tasu'a, 9 ga watan Muharram wadda a cikinta ya bayyana ma 'yan rakiyarsa da iyalinsa cewa, gobe akwai arangama a tsakaninsa da rundunar gwamnan kufa wadda adadinta ya kai mutum 4000. Ya ce kuma ya yi izni ga duk mai son komawa gida ya bi dare ya tafiyarsa, amma duk wanda zai tafi to, ya xauki wani cikin iyalan Hussaini ya tafi da shi. An kuma samu waxanda su kayi amfani da wannan dama, ko da aka wayi gari su sun tafiyarsu. A nan ne adadin jama'ar Hussaini ya qara raguwa daga qimanin mutane saba'in da biyu da ya fito da su.

7.6.4 Hussaini Ya Isa Karbala

Haka dai Hussaini ya yi tawakkali ya kama hanyar kufa har yazo wani wuri da ake kira Karbala inda ya yada zango domin hutawa. Yana nan sai wasu 'yan saqo suka same shi a qarqashin jagorancin Umar xan Sa'ad, wanda kuma shi ne Muslim ya bar masaƙon farko lokacin da za a kashe shi. A wannan karo Umar yazo ne da umurnin gwamna domin ya kama Hussaini.

Al'amurra duk a wannan lokaci sun dagule ma Hussaini da 'yan rakiyarsa, domin kuwa abin da su ke tsammani shi ne mutanen kufa suzo su tarbe su tun da su ne daman suka gayyace su ga wannan tafiya. Amma sai ga ma'aikatan hukuma sun zo don su kama su.

Bayan wasu muhawarori da suka gudana a tsakaninsu, Hussaini ya nemi su bar shi kawai zai koma inda ya fito. Amma su kuma dole ne sai sun shawarci wanda ya aiko su a kan wannan.

Da farko Ubaidullahi xan Ziyad bai ga wata illa ba ga barin jikan Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya komawarsa tun da an fahimci ba ya da wani haxari ga mulkinsu tun da ba shi tare da

game da su shi ne ya faru. Hukuncin Allah ba wanda ya iya kauce masa.

bai yi yaqi ba. An kama shi da hannu amma Allah ya kare shi, su ka qyale shi tun da bai yi yaqi ba.

Daga cikin qannen Hussaini da su ka yi shahada akwai Ja'afar da Abbas da Abubakar da Umar da Muhammad da Usman.

Daga cikin 'ya'yan wansa Al Hassan akwai Abdullahi da Qasim da Abubakar.

Daga cikin 'ya'yan shi Hussainin kansa akwai Ali babba da Abdullahi.

Daga cikin 'ya'yan Aqilu (Baffan Hussaini) akwai Ja'afar da Abdullahi da Abdur Rahman. Akwai kuma Muhammad xan Muslim jikan Aqilu wanda aka kashe babansa tun kafin isowar Hussaini.

Daga cikin 'ya'yan Abdullahi xan Ja'afar kuwa, akwai Aunu da Muhammad.

Idan aka haxa da Hussaini kusan mutum 18 ke nan dukkansu daga zuri'ar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* waxanda suka rasa rayukansu a waqi'ar *Xaf* kamar yadda malaman tarihi ke kiranta. Wannan shi ya sa musibar ta tsananta a kan Musulmi.

7.6.7 Matsayin Yazid Dangane Da Kisan Hussaini

Riwayoyi mafi kusanci da gaskiya su ne waxanda su ke nuna an kai ma Yazid kan Hussaini sai firgita ta kama shi, ya yi taslima yana mai

7.6.5 Hussaini Ya Yi Shahada

Da aka wayi gari sai yaqi ya varke tsakanin rundunonin biyu. Hussaini da 'yan rakiyarsa duk da yake ba su zo da shirin yaqi ba, ba su kuma kai ko rabin rababarsu ba amma sun yi abin a zo a gani domin sai da suka aika mutane 88 daga cikin mayaƙan gwamnati zuwa lahira. Waxanda ke tunanin kama sayyiduna Hussaini da hannu sun gano ba xan tashi ka rama ne ba!

Anan ne Shamr ya yi kukan kura don ya zaburar da jama'arsa yana ba su alamun koren haske don su aukar da xanyen aiki. Sai nan take Zur'atut Tamimi ya sari Hussaini ga kafaxarsa, Sinanu xan Anas ya sa mashi ya kai masa hari ga maqogwaronsa, ya sake kai masa sara ga qirji. Kafin Hussaini ya kai qasa sai Khuli Al Asbahi (Kada Allah ya yarda da shi) ya cire kansa. Allahu Akbar! Idan ajali ya yi kira ko ba awo sai an je.

7.6.6 Waxanda Su Kayi Shahada Tare Da Hussaini

Ana iya cewa, dukkanin dangin Hussaini waxanda ke tare da shi daga cikin mazaje sun kwanta dama a wannan rana, in ban da xansa Ali qarami wanda aka fi sani da Zainul Abidin saboda shi ya wayi gari a rannan ba shi da lafiya don haka

Kafin mu bayyana matsayin da mutanen Makka suka xauka dole ne mu fahi tuban da mutanen kufa suka ce sun yi.

Bayan da mutanen kufa su ka ga an kashe Hussaini sai su ka haqiqance sun ci amanarsa akan rashin taimakon sa bayan sun fitar da shi daga amintaccen gari. Sannan suka fara tunanin yadda zasu kankare ma kansu wannan laifi. A nan ne wata qungiya ta bayyana wadda aka sa ma suna *Jaishut Tawwabin* wato, rundunar masu tuba. Manufar wannan gangami nasu shi ne, yin juyin mulki akan gwamnatin Banu Umayyah da kuma xaukar fansa akan kisan Hussaini. To, sai dai wannan fargar jaji da mutanen kufa su kayi ba ta yi wani tasiri abin azo a gani ba, a maimakon haka ma sai ta qara rikirkita al'amurran Musulmi.

A sakamakon haka ne aka samu wani xan ta'adda mai suna Mukhtarun xan Abu Ubaid wanda ya tsaya kai da fata wajen xauko fansar jinin Hussaini. Akan haka ko ya yi ta halaka mutanen da basu ji ba basu gani ba, daga qarshe sai ya yi da'awar cewa, yana haxuwa da Mala'ika Jibrilu a ko wace rana suna tattaunawa dangane da matakan da yake xauka na wannan aika aikar tasa.

To, bari mu koma Makka, inda isar labarin kisan Hussaini ke da wuya sai Abdullahi xan Zubairu ya shelanta kansa a matsayin sabon khalifa,

ta'ajjubi wa ya ce a kashe Hussaini? Ya yi rantsuwa cewa, shi bai yi umurni da haka ba kuma bai ji dahi ba har ya tsine ma gwamnansa a kan wannan aika aika da ta faru yana cewa, bai kiyaye alfarman Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ba. In da xan uwansa ne ai ba zai kashe shi ba.

Sannan Yazid ya sa aka shigar da sauran iyalan Hussaini a cikin gidansa su kayi makoki na kwana uku sannan ya haxa su da 'yan rakiya aka kai su Madina tare kuma da kan Hussaini wanda ya yi umurni da a rufe shi a daidai qabarin mahaifiyarsa Fatima.

7.7 Me Ya Biyo Bayan Kashe Hussaini?

Labarin kashe Hussaini ya yaku da sauri a cikin duniyar Musulmi. Ana mamakin yadda Musulmi mai neman ceton Annabi zai iya kashe jikansa kuma farin cikin rayuwarsa daga cikin mutanen duniya. Labarin wannan kisan kuwa nan take ya game duniya, ya mantar da Musulmi duk wata musiba da ta tava aukuwa. Wa ma yake jin qaurin vera a lokacin da ake babbar giwa? Musulmi a ko ina sun bayyana fusatarsu akan wannan lamari tun ma dai ba a biranen Makka da Madina ba.

sunan nan kan cijewarsu, sai Yazid ya tada runduna a qarqashin jagorancin Muslimu xan Uqbah don su mayar da doka da oda a wannan birni mai alfarma. Ya kuma ba su damar su gargaxi mutanen Madina, su yi masu jinkiri na kwana uku, idan sun sauƴa ra'ayinsu sun dawo ga xa'a sai a qyale su, idan sun qi kuwa to, ya halalta masu alfamar Madina har kwana uku su yaƴe su a cikinta.

Muslimu ya zartar da abinda yazid ya ba shi umurni, kuma bayan da ya yi masu jinkiri na kwana uku sai ya yaƴe su. An yi hasarar matasa da dama daga cikin Sahabbai da Tabi'ai a cikin wannan rikicin. Bayan da ya tarwatsa mayaƴansu ya karya qarfinsu sai ya naxa ma su wani sabon gwamna shi ne Ruhu xan Zinba'u. Naxin wannan sabon gwamna yazo daidai da farkon watan Zul Hajji na shekara ta Sittin da uku bayan hijira.

Da Muslimu ya gama wannan varna sai ya zarce zuwa Makka bisa ga umurnin Yazid, amma kafin ya kai Makka sai rai ya yi halinsa. Hussaini xan Numairu shi ya canje shi inda ya qarasa tafiyar da rundunar sarkin Musulmi Yazid.

Wannan sabon kwamanda ya iso Makka a daidai lokacin aikin hajji, kuma ya samu halartar duk wuraren da ake zuwa waxanda su ke bayan garin Makka kamar Minna, Muzdalifa da Arafat, amma Makka ba ta shiguwa gare shi da rundunarshi tun da

domin a cewarsa wannan xanyen aiki ya nuna a fili rashin dacewar gwamnatin Yazid ga jagorancin al'umma.¹³⁰ Mutane kuwa nan take su kayi cicirindo wajen yi masa mubaya'a.

A Madina kuwa da wannan labari ya isa sai mutane suka tashi tsaye a kan gwamnansu Usmanu xan Muhammad Xan Abu Sufyan, suka cire shi, suka naxa Abdullahi xan Hanzalah. Sannan suka tattara duk dangin Banu Umayyah 'yan uwan Yazid waxanda adadinsu yana da yawa sosai, suka tsare su a gidan Marwanu xan Hakam. Daga baya kuma suka kore su gaba xaya daga birnin Madina.

Matsayin da mutane suka xauka a waxannan garuruwan guda biyu, Makka da Madina ya sake shigar da Musulmi cikin wani hali mai kama da wanda aka fito bayan kashe Usman.

Bayan sama da watanni goma da aka yi ana famar sasanta wannan al'amari mutanen Madina

¹³⁰ An zargi Abdullahi xan Zubair da cewa ya ingiza Hussaini zuwa Iraqi don ya keƴanta da Makka. Amma wannan zargi ba ya da tushe domin akwai ingantacciyar riwaya wadda ke nuna shi ma ya ba Hussaini shawarar kada ya fita. Irin wannan zargi bai dacewa a jingina shi ga wani gama-garin musulmi ballantana Sahabi. To, ina kuma in ya ci karo da riwaya ingantacciya wadda ta sava masa? Kamar yadda bayani ya gabata Sahabbai su na yin kuskure amma fa suna da tsarkin zuciyar.

Zubairu sai Ubaidullahi xan Ziyad ya sauwa masu ra'ayi, ya janyo Marwanu xan Hakam su kayi masa mubaya'a.

7.8 Matsayin Malamai A Kan Waxannan Fitinu

A ko wane lokaci malamai su ne fitilar al'umma wadda, da haskenta ne su ke shiriyar. Idan fitina ta auku kuwa wajibinsu ne su lurar da mutane ga abinda yake daidai da yardar Allah da kuma hanyar kauce ma hushinsa. Wannan shi ne abin da ake tsammani ga malamai na ko wane lokaci to, ina ga malaman Sahabbai waxanda su ne almajiran Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, waxanda aka san su da tsoron Allah da gabatar da yardarsa a kan kome?

Malamai ba su ja bakinsu su kayi shiru ba lokacin da mutanen Madina suka kwance bai'arsu ga sarki mai ci, wato Yazid. Sun bayyana ma mutane abin da Allah ya wajabta na xa'ar shugaba ko da fasiqi ne. Maslahar da ke cikin wannan ita ce, kauce ma abin da zai zubar da jinainan jama'a ya kawo tashin hankalin da ba a san qarshe ko iyakarsa ba. Bari mu ba da misali da malamai biyu da matsayinsu a wancan lokaci:

7.8.1 Matsayin Abdullahi Xan Umar

Xan Zubairu na ciki da mayaqaansa. Shi kuma Xan Zubairu a nasa vangaren ya yi xawafi da sa'ayi amma ba damar ya tafi Arafat shi da mutanensa. Don haka, an yi kunnen doki kenan, ba wanda ya samu Hajji a wannan shekara.

Watanni huxu Hussaini yana tsare da garin Makka, ba shiga ba fita har sai da aka aiko masa da labarin mutuwar Yazid a farkon watan huxu na sabuwar shekara. Yazid kuwa ya riga ya mutu da sati uku kafin haka. Hussaini ya karkata ga miqa hannunsa don mubaya'a ga Xan Zubairu tun da yake Yazid ya rasu, amma sai ya sharxanta masa cewa, dole ne ya yafe duk jinainan da aka zubar kafin haka, Sannan su je Sham zai taimaka masa wajen ganin kowa ya yi mubaya'a ga reshi, sai a zauna lafiya. Amma Xan Zubairu sai ya qi aminta da sharaxin farko na yafe jinainai. A kan haka Hussaini ya ga wautarsa ainun, kuma ya juya ya rabu da shi yana cewa, na kira shi zuwa sarauta yana neman yaqi! Ni ban tava ganin wawa irinsa ba!!.

A can kufa xin ma Allah ne cikin ikonsa bai qaddari Xan Zubairu ya samu karvuwa a matsayin sarki ba, domin kuwa bayan rasuwar Yazid an naxa xansa Mu'awiyah qarami amma bayan 'yan watanni kaxan sai ya yi murabus ya ce ba ya iyawa. Aka rasa wanda zai gade shi a wannan lokaci, har danginsa su kayi shawarar zuwa Makka su yi mubaya'a ga xan

hadisi da na ji shi daga Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Na ji shi yana cewa, Duk wanda ya zare hannunsa daga biyayya (ga shugaba) zai gamu da Allah ba ya da wata hujja. Wanda kuwa duk ya mutu yana mai rabuwa da jama'a to, zai yi mutuwar jahiliyyah.¹³²

7.8.2 Matsayin Muhammad Xan Hanafiyyah¹³³

Kafin mutanen Madina su yi ma Yazid tawaye har su cire gwamnansa sai da suka tafi wurin malamai suka nemi goyon bayansu. Da suka je wurin Muhammad xan Ali qanin Hussaini sai ya tambaye su don me za ku cire Yazid? Sai jagoransu Abdullahi xan Muxi'u ya kada baki ya ce, domin Yazid yana shan giya, kuma ba ya Sallah, sannan yana tsallake hukuncin Alqur'ani.

Muhammad ya ce mu su, ni ban ga abin da kuka faxa ba, kuma naje wurinsa na zauna tare da shi, na gan shi yana tsaida Sallah, yana kamanta

¹³² Duba *Sahih Muslim* a in da ya gabata.

¹³³ Muhammad xan Hanafiyyah qanin Hussaini ne wanda suka haxa uba da shi. Ana ce da shi Ibnul Hanafiyyah saboda uwarsa 'yar qabilar banu Hanifa ce wadda Sayyiduna Ali ya ganimanto a yaqin da suka yi da qabilar Banu Hanifa, dangin Musailimah qarqashin jagorancin Khalid xan Walid a zamanin khalifancin Abubakar.

Abdullahi xan Umar na daga cikin waxanda ba su yi na'am da naxin Yazid ba kamar yadda ya gabata. Kuma bai yi masa mubaya'a ba sai bayan rasuwar Mu'awiyah. Amma a lokacin da wannan fitina ta taso ta cire Yazid, ya tara dukkan iyalansa ya gargaxe su game da sa hannu cikin abin da ke gudana. Ya ce musu, ku sani mun ba da bai'armu ga wannun mutum ne bisa ga amincin Allah da sunnar Manzonsa. Kuma na ji Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yana cewa, duk wanda ya yi yaudara za a kafa masa tuta a ranar alqiyama ace wannan ita ce yaudarar da wane ya yi. Babu kuwa wata yaudara – in dai ba shirka ce ba - da ta wuce mutum ya yi mubaya'a bisa ga amanar Allah da Sunnar Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* sannan ya kwance mubaya'arsa. Don haka kada ku yi ma Yazid tawaye. Kada xayanku ya sanya hannunsa cikin wannan tashin hankali. Wanda kuwa duk ya yi haka zai zama rabuwata da shi ke nan.¹³¹

Xan Umar bai tsaya ga gargaxin iyalansa kawai ba sai da ya je wajen jagoran wannan tashin hankali ana kiransa Abdullahi xan Muxi'u. Abdullahi nan take ya yi maraba da shi ya nemi a kawo majingini ya shimfixa masa. Sai xan Umar ya ce, ni ban zo don in zauna ba. Nazo ne in faxa maka wani

¹³¹ Duba *Sahih Muslim* tare da sharhin Imam Nawawi Hadisi na 58 da na 1851 (2/1478).

An faxi cewa, qarshen kalamana da Yazid ya yi a duniya su ne, "Ya Allah kada ka riqe ni da abin da ban so ba kuma ban ba da umurni ba. Ya Allah ka yi hukunci a tsakanina da xan Ziyad (yana nufin gwamnansa na kufa da ya sa aka kashe Hussaini)".¹³⁴

Yazid ya rasu a ranar 14 ga Rabi'ul Awwal na shekarar 64 bayan hijira. Mulkinsa bai cika shekaru huxu ba amma al'ummar Musulmi ta samu ja da

¹³⁴ A ra'ayin mai wannan rubutu ya fi kamata Yazid ya ji tsoron abin da ya yiwa mutanen Madina a cikin garinsu mai alfarma domin wannan da zavinsa ne babu shakka, kuma a wurin kariyar mulkinsa ya yi shi. Kisan Hussaini kuwa idan maganarsa gaskiya ce, to ai Allah ba ya zalunci, kuma ba ya kama wani da laifin da ba nasa ba. Wajabinmu dai mu bar duk musulmi da ubangijinsa. Idan Mahallici ya hukunta bawansa a kan laifinsa ya yi daidai, idan kuma ya yafe masa to, afuwarsa ta yalwanci sammai da qasa. Shi ke da iko, ba mai yi masa shisshigi. Tawilin masu mulki abu ne mai rikitarwa ga talakka kamar yadda Sayyiduna Ali ya nace a kan neman Mu'awiyah da jama'arsa su yi masa mubaya'a har abin da Allah ya qaddara ya gudana, al'ummar musulmi ba ta gane ma kome ba a cikin abin da ya gudana sai wahala da rarraba da ci baya. Mu nemi Allah ya sa mu gama lafiya da duniya, kada ya fitine mu da tashin hankali. Mu qyale magabata da abin da suka yi, Allah mai adalci ne kuma mai jinqai.

alheri, yana tambayar ilmi kuma yana lizimtar Sunnah. Sai suka ce, ai don riya ne ya yi ma ka haka! Muhammad ya ce, me yake so ga reni ko me yake tsoro da zai yi wa riya? Shin ya sha giya ne a gabanku? In dai har kun gan shi ya sha giya to, tare kuka sha kenan, in ko ba haka ba to, bai halalta ku shedi abin da ba ku gani ba. Sai suka ce, ba mu gani ba amma wallahi wannan maganar a wurinmu gaskiya ce. Sai ya ce, Allah bai yarda da haka ga masu sheda ba don ya ce,

﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (٨٦) الزخرف

Ma'ana:

Face wanda ya yi shaida da gaskiya, kuma suna sane (da haka).

Suratu Zukhruf, Aya ta 86.

Muhammad ya ce, don haka ni ba ni tare da ku. Daga qarshe da ya ji tsoron aqubar wannan fitinar sai ya fice daga Madina ya tafiyarsa Makka.

7.9 Mutuwar Sarki Yazid

Ga dukkan alamu Yazid ya bar duniya yana juyayin abu xaya da yake fargaban gamuwa da Allah a kansa. Wannan al'amarin kuwa shi ne, kisan Hussaini.

Magabata sun kasance suna kame bakinsu daga la'antar Yazid tare da mafi yawansu suna ganin laifinsa musamman a kisan rashin tausayi da ya sa aka yi wa mutanen Madina a cikin birni mai alfarma. Da ya haqura ya qyale su da ya fiye masa alheri kuma da bai dagula tarihinsa da wannan ta'asar ba.

7.11 Sharhi A Kan Kisan Hussaini

Game da kisan Sayyiduna Hussaini, xayan shugabannin matasan aljanna, kuma sanyin idon Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*, babu shakka musiba ce babba kuma abin kunya ne ga al'ummar Musulmi. Amma wanda ya dubi yadda abin ya faru da idon basira zai gano cewa, qaddarar Allah ita ce babban jigo ga faruwarsa saboda wata hikima da mai sama ya kevanta da saninta.¹³⁶ Domin

¹³⁶ Hassan da Hussaini duk sun rayu cikin quruciya a zamanin Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama*. Don haka ba su samu damar taimaka masa a wajen jihadi da yaxa kalmar Allah kamar yadda sauran Sahabbai suka yi ba. Kuma ba su gamu da wahalhalun da magabatan Sahabbai suka gamu da su ba. Kasancewar Allah ya nufe su da zama shugabannin matasan aljanna sai ya xaukake su da samun shahada. Wannan shi ne abin da Shaihun Musulunci Ibnu Taimiyyah ya yi hasashe. Wataqila kuma akwai wasu hikimomi da ba mu sani ba. Mun kawo maka wannan magana ne don kar zuciyarka ta

baya matuqa daga qarfinta da kwarjininta a cikin wannan baqin lokaci.

7.10 La'antar Yazid

Nuni ya gabata a baya zuwa ga irin savanin mawallafa a game da Yazid. Bisa ga wannan ne mutane suka kasu kashi uku a game da shi. Wasu na zagi har ma da la'antarsa, wasu kuma na yabonsa da ganin bajintarsa. Kashi na uku su ne waxanda suka tsaya a tsakani ba yabo ba zagi suna neman a yi masa adalci a aje shi a matsayin sauran ire - irensa daga cikin sarakunan Musulunci masu rauni waxanda suka tafka kura-kurai a cikin mulkinsu.

Game da la'antarsa da ma la'antar ko wane irin Musulmi ba aikin mutanen kirki ne ba. Domin la'ana tana nufin nisantar da jinqayin ubangiji, babu kuwa Musulmin da ake fatar jinqayin ubangiji ya nisance shi a raye yake ko bayan mutuwar. Idan yana raye jinqayin ubangiji zai iya sa shi ya tuba, idan kuma ya mutu da jinqayin ne zai shiga aljanna ko da bayan ya xanxana kuxarsa. Shi ya sa Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* ya ce, "Mummuni ba mai yawan suka ko la'anta ne ba, ba kuma mai faxin qazamar magana da alfasha ne ba".¹³⁵

¹³⁵ Duba As *Sunan* na Tirmidhi, Littafin Ladubba, Babin abin da yazo akan la'anta, Hadisi na 1900.

Allah ya jiqan babban malamin Tabi'una, Rabi'u xan Khuthaimu, a lokacin da aka gaya masa an kashe Hussaini sai ya ce, sun kashe shi? Aka ce masa, eh. Ya ce, *Inna Lillahi Wa inna ilaihi Raji'un*, sannan ya karanta aya ta 46 daga suratuz Zumar wadda ke cewa,

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ
بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (سورة الزمر: ٤٦).

Ma'ana

Kace, Ya Allah! mai qaga halittar sammai da qasa, Masanin fili da voye, Kai ne ke yin hukunci a tsakanin bayinka a cikin abin da suka kasance suna sava wa juna a cikinsa. Suratuz Zumar, Aya ta 46.

Malam Rabi'u bai qara kome ba a kan wannan.¹³⁷

Ranar Ashura kafin ta zama ranar kisan Hussaini ta kasance ranar da Allah ya kuvutar da Annabinsa Musa (AS) daga sharrin fir'auna bayan da ya biyo shi tare da jama'arsa. A kan haka ne Manzon Allah *Sallallahu Alaihi Wasallama* yake azumin wannan ranar don godiya ga Allah a kan wannan ni'ima da ya yi ma xan uwansa Annabi Musa. Ya

¹³⁷ Duba wannan labarin cikin *Al Awasim Wal Qawasim* shafi na 131.

kuwa waxanda suka yaudare shi mutane ne da suka saba da irin wannan yaudarar, kuma tun a zamanin xan uwansa Al Hassan ya sha jan kunnensa dangane da su. Haka ma lokacin da suka kira shi masana sun ba shi shawarwari masu amfani, sai dai qaddara ta riga fata.

To amma yadda wasu qungiyoyi suka xauki al'amarin suka mayar da shi abin juyayi na shekara shekara har qarewar duniya ya sava ma abin da aka sani a shari'a. Domin kuwa an kashe bayin Allah na qwarai a gabanin Hussaini da bayansa. Misali, Allah ya faxi cewa, Banu Isra'ila sun karkashe Annabawansu da dama waxanda sun haxa da Annabi Zakariyyah da Annabi Yahya. Me ma zai sa mu tafi da nisa? Shi kansa Hussaini ya aka yi da mahaifinsa Ali? Yaya qarshen xan uwansa Al Hassan ya kasance? Me ya faru ga khalifa Umar da khalifa Usman?

Ba a tava sanin wata ibada mai suna juyayin mutuwa ba a addinin Musulunci. To, ballantana kuma idan ta gamu da wasu bidi'oi na jahiliyyah irin dukan jiki da yaga tufafi da yin mugunyar kama da zagin magabata?

samu damuwa ko zargi ga Sayyiduna Hussaini kace me ya sa bai karvi shawarar mutane ba? Duba Minhajus Sunnatin Nabawiyyah na Ibnu Taimiyyah.

MANAZARTA

Asmal Maxalib Fi Sirati Amiril Mumina Ali bin Abu xalib, na Dr. Ali Muhammad al Silabi.

Al Iqdul Farid na Ibnu Abdi Rabbihi

Al Akhbarux Xiwal na Dinawari

Al Istidhkar na Imamu Ibnu Abdil Barri

Al Siratun Nabawiyyah na Ibnu Hisham

At Tarikhul Islami, na Mahmud Shakir, Bugun Al Maktab Al Islami, Beirut, Lebanon.

Al Musnad na Al Imamu Ahmad wanda Sheikh Ahmad Shakir ya yi tahqiqinsa,

Al Xabaqat na Ibnu Sa'ad

Al Bidaya Wan Nihayana Ibnu Kathir (6/333)

Al Tarikh, na Ya'aqubi

Al Xabaqat, na Ibnu Sa'ad

Al Kharaj, na Abu Yusuf,

Al Isabah na Ibnu Hajar

As Shari'ah, na Al Ajurri,

Al Mukhtasar Fi Akhbaril Bashar, na Abul Fida', mun same shi a duniyar gizo a kan wannan layin <http://www.alwarraq.com>.

Ax Xabaqat na Ibnu Sa'ad, Tahqiqin Dr. A/Aziz Al Salumi.

As Sunnah, na Imam Al Khallal

Ansabul Ashraf

Al Manar Al Munif na Ibnul Qayyim

kuma sunnanta ma al'ummarsa yin wannan azumi. Duk abinda ya faru bayan haka ba zai canza wannan sunnar da Annabi ya shata ba, ba kuma zai shigar da wata sabuwar ibada a addini ba. Alhamdu Lillah

Marwiyyatu Khilafati Mu'awiyah fi Tarikh al Tabari na Dr. Khalid Al Gais, Maxaba'ar Darul Andalus Al Khadra', Jiddah, Bugu na farko 1420/2000M.

Manaqibu Amiril Mu'minin Umar bin Al Khaxxab, na Ibnul Jauzi

Minhajus Sunnah Al Nabawiyyah na Ibnu Taimiyyah wanda Sheikh Al Gunaiman ya taqaita

Mu'awiyah bin Abi Sufyan: Shakhsiyyatuhu Wa Asruhu, na Ali Muhammad As Silabi, Dar Al Qimmah, Iskandariyyah, Misra.

Muwaxxa' Malik tare da sharhin Zarqani

Musnad Ahmad

Muqaddima, na Ibnu Khuldun

Nazaratun Hadi'ah ma'a Ashrixati qisasin minat tarikh al Islami na Khalid al Gais, Darul Andalus al Khadra', Jiddah, Saudi Arabia, Bugun Farko.

Qaidus Sharid Min Akhbari Yazid, na Ibnu Xolon, tahaqiqin Muhammad Zinuhum Azb, Darus Sahwah, Bugu na xaya, 1406H/1986M.

Sahihul Bukhari

Sahihu Muslim

Sharhin Imam Nawawi a kan *Sahihu Muslim*

Su wane ne masoyan Ahlulbaiti, na Muhammad Mansur Ibrahim, bugun Cibiyar Ahlulbaiti da Sahabbai ta Najeriya, 1427H/2006

Siyar A'lam An Nubala', na Dhahabi

Silsilatul Ahadis As Sahiha na Albani

Al Mukhtasar Fi Akhbaril Bashar, na Abul Fida', mun same shi a duniyar gizo a kan wannan layin <http://www.alwarraq.com>.

Al Isabah Fi Tamyizis Sahabah, na Ibnu Hajar, Tahqiqin Ali Muhammad Al Bijawi, Bugun Darul Jil, Beirut.

Al Ibar Fi Khabari Man Gabar, na Dhahabi, ana samunsa a <http://www.alwarraq.com>

Al Awasim Minal Qawasim, na Ibnul Arabi, tahaqiqin Muhibbuddin Al Khaxib, Bugun Darul Ma'arifah, na Farko, Morocco, 1406/1986.

Al Mustadrak na Hakim

Fathul Bari

Faslul Khixab Fi Sirati Amiril Muminina Umar ibnul Khaxxab, na Dr. Ali Muhammad As Silabi, Darul Fajr, Alqahira.

Huqbatun Minat Tarikh, na Usman xan Muhammad Al Khumayyis, bugun Maktabatus Sahabah, na uku, 1426H/2005M

Itti'adhul Hunafa Bi Akhbaril A'immatil Faximiyyin Al Khulafa, na Maqrizi, mun same shi a duniyar gizo a kan wannan layin: <http://www.alwarraq.com>.

Imam Ali, na Rashid Ridha, bugun Darul Kutub Al Ilmiyyah, 2001.

Iskatul Kilabil Awiyyah, na Abu Mu'az xan Mansur, Bugun Maktabatul Ulum Wal Hikam, Riyadh, Saudia, 1426H.

Cewar da malamai su kayi a kame baki daga faxin abinda ya gudana a tsakanin magabata ba ta hana su rubuta tarihin magabatan ba, mai daxi a cikinsa da maras daxi, domin wannan shi ne adalcin da Allah ya yi umurni da shi. Amma kuma abin takaici shi ne yadda tarihin ya gauraya da ra'ayoyi na qungiyoyi daban daban masu son zuciya, waxanda ba su jin ciwon fesa qarya don cimma wani guri nasu ko fashe haushi a kan wani wanda su ke qyama bisa ga aqidarsu.

A fahimtar marubucin wannan littafi, idan aka shimfixa tarihinmu bisa adalci da bin qa'idoji na gaskiya, ko shakka babu zai samar da son magabata a zukatan jama'a. Saboda alherin da ke cikinsa yana da yawa matuqa. Abubuwan da ke ciki na kurakurai kuwa suna tattare da darussa masu yawa da ya kamata a amfana da su. Kuma yin sakaci da faxinsu zai bar wani givi wanda masu son zuciya za su ribata domin haifar da akasin abin da aka nufa. Dama kuwa qiyayya ba ta rena laifi.

Daga Gabatarwar Mai Littafi

Sunan al Tirmidhi,

Sahih Sunan Ibn Majah, na Albani.

Tahqiqu Mawaqifis Sahabah fil Fitnah, na Furofesa Muhammad Amhazun.

Takhlisul Ikhwan na Sheikh Usman xan Fodio.

Tarikhul Madinah, na Umar bin Shabbah.

Tarikhul Umam Wal Muluk, na Xabari

Tarikhul Dimashq na Ibnu Asakir

Taudhahun Naba' An Mu'assisis Shi'ah Abdillahi Bin Saba' na Abul Hassan Ar Razihi, bugun Darul Iman, Iskandariyyah, Misra

Usdul Gabah fi Ma'rifati Fada'ilis Sahaba,